

September, 16e jaargang nummer 150

Samenlevingsopbouw

Opbouwwerk in de
kerk, de begeleiding
van geloofsgemeen-
schappen in
verandering

Thema

- 3: Kerkelijk opbouwwerk, J. Hendriks en R. Weverbergh
Ten Geleide, Guido Smit
- 7: Opbouwwerk in de kerken, Ans Brandsma en Guido Smit
- 10: Opleiding en methodiek, Gerard Groener en Elly Beurskens
- 12: Kerk- en buurtwerk, Bert van Schagen
- 14: Van broodpenning naar straatnieuws, Constand de Jonge
- 15: Parochies werken samen, ook in Oost Gelderland, Herman Agterhoek
- 16: Een gemeenschap waar in te geloven valt, Jannet van der Spek
- 18: Kerkelijke presentie in nieuwbouwwijken, Harry Bisseling
- 20: Kerkelijk Opbouwwerk. Opbouwwerk met meerwaarde?, verslag van een debat
- 25: 'No Europe without us' groot succes
- 27: Sociaal investeren is nodig, interview met Herman Meijer
- 28: Samen leven, ieders zorg, Mariet Paes
- 31: Aankondiging SBO Vakconferentie
- 32: Kiosk, Norbert Broenink
- 34: Over mensen en markt, Greet Hettinga
Homosexualiteit
- 35: Organisatie en ondersteuning van mantelzorg, congressaankondiging
- 36: RMO-advies over 'stedelijke vernieuwing', Wil van de Leur
- 37: Discussie over sterker lokaal sociaal beleid, Henny Nijenhuis
- 40: Advertentie

Memo

Naast het thematische gedeelte dat handelt over Kerkelijk Opbouwwerk vindt u in deze MO ook een aantal niet-thematische bijdragen: over lokaal sociaal beleid, en het jongste advies van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling. Praktijkbeschrijvingen en natuurlijk Kiosk. Wij hopen dat u deze editie met plezier tot u zult nemen.

Colofon

MO/Samenlevingsopbouw is een vakblad van, voor en over de samenlevings- en opbouwwerkpraktijk. Het verschijnt tenminste acht maal per jaar.

Samenstelling en redactie: Fenny Gerrits (eindredactie), Greet Hettinga, Wil van de Leur, Chris Veldhuysen en Kees stuurop.

Administratieve ondersteuning: Patty schellekens en John Struiken.

Foto/illustratie omslag:

DTP: John Struiken

Omslag en druk: Stimio Meteren.

De jaarabonnementsprijs bedraagt f 72,50 voor het eerste en f 69,50 voor het tweede en verdere abonnementen. Losse nummers kosten f 12,50. (Prijzen exclusief portokosten.)

Opzegging van abonnementen dient schriftelijk vóór 1 december te geschieden. ISSN:0929-2187.

Redactie en administratie:

Prinsegracht 51, 2512 EX Den Haag,

Telefoon: 070-380 4431, faxnummer: 070- 380 9973.

e-mail Internet: lcopbouw@xs4all.nl

Dit themanummer van het vakblad MO/Samenlevingsopbouw kwam tot stand door een samenwerkingsverband van het Werkverband Kerkelijk Opbouwwerk (WKO), het Landelijk Centrum Opbouwwerk (LCO) en het Samenwerkingsverband Beroepsontwikkeling Opbouwwerk (SBO). Samenstelling en redactie: Ans Brandsma, Fenny Gerrits (eindredactie), Guido Smit, Kees Stuurop, Roger Weverbergh. Werkverband Kerkelijk Opbouwwerk Secretariaat: Marianne Jongerius, Westmeerlaan 11, 2371 CD Roelofarendsveen, Tel/fax: 070-3316639.

Een uitgave van :
het Landelijk Centrum Opbouwwerk

Kerkelijk opbouwwerk

door J. Hendriks en R. Weverbergh

Jan Hendriks is werkzaam geweest in het maatschappelijk werk en werd daarna directeur van het Algemeen Diakonaal Bureau van de Gereformeerde Kerken. Momenteel is hij universitair hoofddocent praktische theologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Hij geeft onderwijs en doet onderzoek op het terrein van gemeente-/kerkgebouw.

Roger Weverbergh studeerde aan het Groot Seminarie te Gent en aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen. Hij was werkzaam als onderpastoor te Sint Nikolaas in Vlaanderen en als wetenschappelijk onderzoeker aan het Interuniversitair Instituut voor Missiologie en Oecumenica te Utrecht en als universitair docent aan de Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht. Hij publiceerde over kerkelijk opbouwwerk o.m. met "Riskant Pastoraat" (1977) en "Bouwen met Beelden" (1992).

Ten Geleide

Het is alweer een paar jaar geleden. Een redactiefid van MO/Samenlevingsopbouw en een kerkelijk opbouwwerker doen via de Landelijke Vereniging voor Thuislozen samen een klus. Ze werken ook samen aan het themanummer over thuisloosheid. Bij het redactiefid ontstaat het idee om z'n achterban meer zicht te geven op kerkelijk opbouwwerk. Het heeft even geduurd, maar nu is dat zicht er, een special van MO/Samenlevingsopbouw over opbouwwerk in de kerk.

De lezer leest in het artikel van Hendriks en Weverbergh hoe kerkelijk opbouwwerk is ontstaan, hoe het zich heeft ontwikkeld en wat nu de stand van zaken is. In het artikel van Brandsma en Smit wordt een overzicht gegeven van de functies en posities van de werkers. Lastig, want de drie grote kerkgenootschappen in Nederland hebben ieder een eigen structuur en geven een eigen invulling aan kerkelijk opbouwwerk. Groener en Beurskens gaan in op de opleiding van de kerkelijk opbouwwerker en op de ontwikkeling van de methodiek. Ook hier is de eigen structuur en de eigen invulling van het opbouwwerk binnen de drie kerkgenootschappen van wezenlijke invloed.

Concreet wordt het kerkelijk opbouwwerk in artikelen van Van Schagen die zijn werk in Amsterdam-Oost beschrijft, van De Jonge met een verhaal over de daklozenkrant in Utrecht, van Agterhoek met zijn verhaal over de samenwerking van parochies in Oost-Gelderland en van Bisseling die schrijft over kerkelijke presentie in nieuwbouwwijken. Het artikel van Van der Spek lijkt bij eerste lezing binnen het geheel van deze wat uit de toon te vallen. Niets is minder waar. Haar beschrijving van binnen uit laat meer zien van waar het in kerkelijk opbouwwerk om gaat, dan menig 'theoretisch' verhaal.

Het verslag van het debat over kerkelijk opbouwwerk is ons ziens het kernstuk van deze special. Bestaat er wel zoiets als kerkelijk opbouwwerk? Of is het opbouwwerk in een bijzondere setting, namelijk de kerk? En wat is de doelgroep van kerkelijk opbouwwerk? Is hier wellicht sprake van een zelfde discussie als die tussen openbaar en bijzonder onderwijs en gaat het tenslotte dus om goed opbouwwerk, waar en hoe dan ook? Het debat vormde de start van een hopelijk voortgaand gesprek tussen het algemeen en het kerkelijk opbouwwerk. Wij hopen dat de lezer zich daar in laat betrekken.

Guido Smit

In dit openingsartikel willen wij 'kerkelijk opbouwwerk' voorstellen; het ontstaan in de crisis en enkele belangrijke pioniers, richtingen en uitgangspunten aan de hand van strategie-ontwikkeling en oriëntaties.

Kerken in crisis: verhoogde spanning, vergrote kansen

Wartels van kerkelijk opbouwwerk in de katholieke kerk

In het midden van de vijftig jaren van deze eeuw ontstaat in de kerken een gevoel van 'crisis'. 'Ornust in de zielzorg' (Boelaars, 1950) vormt een eerste duidelijke signaal dat de vanzelfsprekendheid waarmee kerken hun maatschappelijke relevantie ervaren op de helling komt. Ontkerkelijking en geloofsafval, ontmanteling van de kerkelijke zuilen, crisis van het ambt en afbrokkeling van geloofsgemeenschappen volgen in de tweede helft van deze eeuw. Kort daarop kondigt paus Johannes XXIII 'aggiornamento' aan en roept een wereldwijd pastoraal overleg samen bekend onder de naam: 'Tweede Vaticaans Concilie'. Het wekt bij vele katholieke en reformatorische christenen grote verwachtingen. Midden zestiger jaren groeit de motivatie om veranderingen door te voeren die kerkelijke gemeenschappen bij de tijd brengen. Aan deze belangrijke kerkvergadering ging in Europa een woelige tijd vooraf. Frankrijk werd voor velen het schoolvoorbeeld van de crisis. Enerzijds werd daar ontkerkelijking massaal en verliezen de kerken de arbeidersklasse en anderzijds komt daar een bezinning op gang over de betekenis van christelijk geloof voor leven en samenleven van mensen. Priesters verlaten de pastorie om te gaan leven en werken tussen arbeiders, hun leefwereld te leren kennen en zich solidair te verklaren. Vanuit hun nieuwe positie vragen zij zich af welke bijdrage christelijk geloof kan bieden aan een menswaardiger bestaan. Het zoeken naar spirituele vernieuwing groeit vanuit het 'hart van de massa' (Voillaume, 1963). Nieuwe religieuze groepen raken in de greep van het ideaal van nabijheid tot en solidariteit met arme mensen. Kerk van onderop komt te staan tegenover kerk van bovenaf; kerk als beweging van gelovigen tegenover kerk als instituut. De grote kerkvergadering van het Vaticaan speelt in op de nieuwe ontwikkelingen en ziet kerk als (priesterlijk) volk en als gemeenschap. Deze beelden worden belangrijk voor de kijk op de missie van kerk en de betekenis van de leken voor de opbouw van haar gemeenschappen. Kerk is niet langer alleenzalmakend instituut gedragen door hiërarchie, onmisbaar geacht voor de zielezaligheid van mensen, maar wordt gezien als 'zout en zuurdeeg van de maatschappij'. Zij moet opkomen voor menselijke waarden, zich inzetten voor vrede en gerechtigheid. Kerk leert zichzelf te begrijpen als een deel van de maatschappij met de zending bij te dragen aan de opbouw van een rechtvaardiger samenleving. Kerk is bemiddelaarster geworden van zijn en betekenis van leven en dat niet in het minst omdat zij zijn naar toekomst, naar hoop en verwachting, naar volheid van leven en naar liefde en barmhartigheid tussen mensen. Dit alles doet zij vanuit haar 'gevaarlijke herinnering' aan haar profeet Jezus. Kerk moet zijn: een performatief 'teken', een 'sacrament' van heelwording van de mens en zijn gemeenschap te midden van deze gebroken wereld. Zij heeft de missie om mensen en hun gemeenschappen in de samenleving op te bouwen, door mee te werken aan een nieuwe aarde, aan een betere wereld. Bij de veranderingen in de Rooms-Katholieke Kerk van Nederland, bedoeld door het concilie, horen ook de pogingen tot democratisering, oecumene en openheid voor de cultuur van de moderniteit. De proclamatie van gewetensvrijheid en de waardering van andere religies gingen hand in hand met openheid voor ontwikkelingen in de

cultuur. Ook het besef van de zending van leden in de kerk en in de wereld is een gevolg van dit belangrijke Concilie. Eind zestigste jaren ging het proces van vernieuwingen voor sommigen veel te traag, voor anderen veel te drastisch. De één sprak van grote winst in de optiek van maatschappelijke relevantie en de ander van verlies van traditie en identiteit. Polarisatie werd de nieuwe naam voor de crisis. In de parochies kwam dit hard aan. Pastores kregen te maken met verschillende partijen: traditionelen en progressieven met daar tussenin een groot aantal onverschilligen. Niet zelden koos de leiding van pastores met een kleine voorhoede voor één partij en kwam de andere partij in het verdomhoekje. Noordwijkerhout, Het Nederlandse Pastorale Concilie, werd de vergadering waarin de partijen hun standpunten verhardden en dialoog bemoeilijkten. Het Romeinse kerkbestuur koos voor steun aan de conservatieve partij en benoemde consequent daarmee nieuwe bisschoppen. De geloofwaardigheid van de kerk als instituut krijgt een geweldige deuk. Intussen versnelt het proces van ontkerkelijkheid en dat met een voor Nederland specifieke variant waarin afscheid van kerk ook afscheid van christelijk geloof betekent.

In die omstandigheden groeit de vraag naar bezinning op de kerkelijke gemeenschappen die te maken krijgen met verlies van leden en met nieuwe dynamieken. Met de impuls van de Vaticaanse kerkvergadering in het geheugen zien sommigen de crisis als nieuwe kans voor kerkopbouw in deze door moderniteit getekende nieuwe wereld. Daarbij gaat het niet enkel om 'aglomamento' of het 'bij de tijd brengen van de kerk', maar om een herbronning van de gemeenschap vanuit het besef van de 'gaven van de Geest'. Maatschappelijke individualisering heeft ook tot gevolg dat leden mondig worden en zich meer en meer als 'subject' van kerkopbouw gaan gedragen. Hierbij sluit een spiritualiteit van de kerkelijke gemeenschap die een 'volk van God' is en roepen tot 'koninklijk priesterschap'. Een spiritualiteit van de roeping en zending van elke gelovige christen om mee te bouwen aan een geloofsgemeenschap die volop meewerkt aan het komen van Gods Rijk in deze wereld. Een spiritualiteit met het diepe besef dat het verzamelen en opbouwen van alle gaven en talenten van mensen ten diepste te maken met vrijheid en rechtvaardigheid, met vernieuwing van deze aarde en met het wezen en de zending van de kerk. Kerkelijk opbouwwerk heeft de crisis van de kerken opgepakt, heeft openheid voor maatschappij en democratisering door de veranderende positie van de kerk tot uitgangspunten gemaakt om de opbouw van een kerkelijke gemeenschap te richten op toekomst. Niet een kerkelijke gemeenschap die zich opsluit in haar cocon van tradities, maar een kerkelijke gemeenschap die de uitdagingen van de moderne cultuur oppakt en zich dienstbaar maakt aan mensen van deze tijd vormt de bodem waarop 'kerkelijk opbouwwerk' ontstaat binnen de praktische theologie aan katholieke theologische opleidingen.

Wortels van kerkelijk opbouwwerk in de reformatorische kerken

Diepgaande veranderingen voltrekken zich ook, en in rap tempo, in de Geretoriseerde Kerken in Nederland. De eerste symptomen daarvan zien we, evenals in de RKK, in de vijftiger jaren. Ramen en deuren gaan als het ware in één klap open. Zeer velen beleven deze overgang als een bevrijding. Anderen vragen zich bezorgd af: "Waar blijven we?". Hoe het ook zij, de geretoriseerden treden abrupt uit de eigen zuil, de moderne samenleving in. Dat vraagt om een grondige verbouwing van de kerk, vooral van de plaatselijke gemeente. Hoe moet die er uitzien? Wat is haar maatschappelijke opdracht? En hoe moet dat veranderingsproces vorm krijgen? In dergelijke

vragen ligt het ontstaan van wat we vandaag gemeente- of kerkopbouw noemen.

Nieuwe problemen komen in het vizier en worden als regel energieker aangepakt. Zo houdt de gereformeerde synode zich al in 1958 intensief bezig met het vredesvraagstuk. Vele andere problemen zullen volgen: armoede, de derde wereld, gastarbeid (zoals dat toen nog heette), discriminatie van vrouwen en homoseksuelen, racisme, vluchtelingen, en in latere jaren, het milieu. Die vragen komen steeds meer op de agenda van de synode en de plaatselijke kerken. Soms leidt dat tot gemeenschappelijke actie, soms tot grote verdeeldheid over de vraag wat hun opdracht is. De ontmanteling van het gereformeerde bolwerk betekende ook ademen in de moderne cultuur. Dat zette forse vraagtekens achter het oude geloof. Het aloude "algemeen ongetwijfeld christelijk geloof" verandert in "Het algemeen betwijfeld christelijk geloof", om met de titel van een boek van H.M. Kuitert te spreken.

Zo leiden de ontwikkelingen uiteindelijk tot een identiteitscrisis. Daarin gaat het ten diepste om twee vragen: Wat geloven we nu echt? En: wat is in de moderne samenleving onze opdracht, onze missie? Daarmee krijgt het kerkelijk opbouwwerk een nieuwe impuls.

De Nederlandse Hervormde Kerk beleefde direct na de oorlog een bloeitijd. Het was een soort wedergeboorte. Want in de honderd jaar die daaraan voorafgaat, globaal de periode 1850 tot 1940, werd deze kerk verlamd door de pluraliteit, door tijdgenoten aangeduid als de 'richtingstrijd'. Eindelooft werd gezocht naar een oplossing die de richtingen recht deed en de eenheid bewaarde. Daarin slaagde men eind dertiger jaren. Een centrale rol daarbij speelde 'Gemeenteopbouw', een beweging waarin de zendingman H. Kraemer een grote rol speelde. Het geheim van dit succes was dat men de verschillende standpunten - ongenueanceerd uitgedrukt - van rechts en links - wist te overstijgen. Men wilde bewust kerk voor het volk zijn, dus niet alleen kerk voor de eigen leden, maar 'voor heel het volk'. Dat deze kerk zich daadwerkelijk verantwoordelijk voelde kwam bij allerlei gelegenheden aan de dag. Het élan bleef lang doorwerken maar vooral vanaf de zestigste jaren werd geleidelijk ook deze kerk steeds nadrukkelijker geconfronteerd met de problemen waarmee alle kerken worstelden. De ernst van de problematiek werd nog eens onderstreept door een dramatische vermindering van de participatie. Dat leidde er toe dat ook in deze kerk een 'krisis-gevoel' ontstond. En dat leidde ook hier tot een hernieuwde belangstelling voor gemeenteopbouw. Uit dit alles komt in het begin van de zeventiger jaren een nieuwe loof aan de tak van de praktische theologie 'kerkelijk opbouwwerk' en 'gemeente-opbouw'.

Ontstaan uit de crisis van kerken en enkele pioniers

Aan de wieg van het kerkelijk opbouwwerk stonden de Hogeschool voor Theologie en Pastoraat van Heerlen met H. Korsten, H. Meertens en A. Reijnen en hun bekende boek "Werken aan de basis" (1973). Aan de theologische faculteit van de Katholieke Universiteit te Nijmegen in de vakgroep 'pastoraaltheologie' werkten F. Haarsma, samen met H.D. de Loor en J. Visser aan het programma 'kerkstructuren' wat later een expliciete oriëntatie op kerkelijk opbouwwerk kreeg. In de Katholieke Theologische Hogeschool te Amsterdam werkte P.G. van Hooijdonk een programma praktische theologie uit dat volledig georiënteerd was op kerkelijk opbouwwerk en aan de theologische faculteit van de Vrije Universiteit te Amsterdam werkte J. Hendriks aan een gelijksoortig programma in de opleiding, daarbij volop gesteund door de praktische theoloog J. Fieré. De Loor, Hendriks en Van Hooijdonk gaven in mei 1980 een

gezamenlijk onderzoeksrapport uit genaamd: "Kerkelijke opbouw-werkers in de praktijk". Het bevat een theologische reflexie van F. Haarsma, K.A. Schippers aan de Theologische Hogeschool in Kampen en R. Weverbergh met G. Groener en R. van Kessel aan de Katholieke Theologische Hogeschool in Utrecht gaven midden de zeventiger jaren eveneens colleges en post academisch onderwijs in kerkelijk opbouwwerk. Hun onderzoek (Schippers 1990, Weverbergh 1977, 1980 en 1992) toont hoezeer de thematiek hun werk beheerst. Ook R. van Kessel heeft in opleiding en onderzoek een zeer gewaardeerde theologische bijdrage geleverd, die later zou resulteren in de publicatie "Zes kruiken water" (1986).

Ontwikkelingen en richtingen binnen kerkelijk opbouwwerk

Het spoor van de organisatie-ontwikkeling

De ontwikkelingen in gemeente/kerkopbouw kunnen we het best illustreren met een korte schets van de strategieën. Daarbij zal ook blijken hoe zeer de ontwikkelingen in het maatschappelijk opbouwwerk en in het kerkelijk opbouwwerk in dit opzicht parallel open. Bij de beschrijving maken we gebruik van een op Zwart (1977) geënte terminologie.

In de vijftiger en zestiger groeide het besef dat 'het' zo niet kan blijven. De kerk moet zich realiseren dat de samenleving waarin zij functioneert grondig veranderd is en dat zij daarop moet reageren. Daartoe moet de kerk verbouwd worden. Als vanzelfsprekend lag de opgave daartoe in handen van het officiële gezag, het ambt. Dit liet zich assisteren door inhoudelijke experts. Zij analyseerden de situatie en stelden - niet zelden - grootse plannen op. Die moesten dan worden uitgevoerd door 'gewone' gemeenteleden, die daar niet zelden hartgrondig voor bedankten. Zij hebben 'weerstand', zo werd daaruit geconcludeerd. Er werd dus met grote vanzelfsprekendheid uitgegaan van het 'expertmodel'. De fasen van planning en implementatie worden daarin duidelijk gescheiden.

De vernieuwingspogingen culmineerden in prachtige rapporten: Het 'Pastoraal Plan Binnenstad Amsterdam' (RK), 'Gemeentevormen en Gemeentebouw' (NH) en 'Kerk in Perspectief' (Ger). Alle drie verschenen zij aan het einde van deze periode, namelijk in 1969. Maar zo ging het niet, en - voegde een groeiend koor van stemmen er aan toe - zo mag het ook niet gaan. Want zo worden 'gewone' gemeenteleden niet serieus genomen. Of in de taal van de kerk: zo wordt het 'algemeen priesterschap van alle gelovigen' niet gehonoreerd. Terwijl dat toch het uitgangspunt vormde voor elk van de drie genoemde rapporten.

Dat luidde de overgang in naar een nieuwe periode waarin de strategie van het 'samenwerkingsmodel' overheerst. Deze strategie is het spiegelbeeld van het expertmodel. Alle nadruk ligt nu op het priesterschap van 'gewone' parochianen. Er is een groot vertrouwen in gemeenteleden. Zij zijn geroepen, in staat tot en bereid om zelf de vernieuwing tot stand te brengen. Nodig is slechts dat zij in goede harmonie met elkaar samenwerken aan gemeenschappelijke problemen. Daartoe dienen zij met elkaar in contact te komen. Wel moet dat proces worden begeleid. Daarvoor komen nieuwe functionarissen de kerk binnen: de sociologen (experts in het maken van nieuwe structuurmodellen) maken plaats voor agogen (experts in het begeleiden van processen). Dat is een ontwikkeling die we niet alleen in de kerk, maar ook elders in de samenleving zien. Peters en Kabel typeerden deze overgang raak met de woorden: "Van meesterplan naar procesbegeleiding" (1972, 104). Het ambt hoeft zich er niet mee bemoeien; hij mag dat zelfs niet doen. Hoewel al vroeg op de bezwaren hiervan werd gewezen (Van Hooijdonk, 1973) was

deze eenzijdigheid niet aanstands gecorrigeerd. Integendeel, non-directiviteit wordt de grote deugd, directiviteit de grote zonde. Dat is ook de kern van het invloedrijke boek van Van Tienen en Zwanikken (1969) en van het boek van Korsten, Meertens en Reijnen (1973), waarin de grondgedachten van het boek van Van Tienen, *es.* als het ware naar de kerk toe werden vertaald.

Die nieuwe benadering leidde tot een enorm élan; in de lokale parochies, maar ook landelijk. Indrukwekkende illustraties op ländelijk niveau waren het al even genoemde 'Pastoraal Concilie' (1968) in de RKK en de 'Algemene Kerk Vergadering' in de NHK (1971). Het grootste probleem van deze strategie was misschien wel dat de sterke nadruk op het werken aan gemeenschappelijke problemen er in de praktijk niet zelden toe leidde dat conflictuuze thema's, die de gemeente verdeelden, van de kerkelijke tafels verdwenen. Zoals de 'community organization' à la Murray G. Ross (1955) in de samenleving als het ware de nieuwe strategie van de sociale actie à la Saul D. Alinsky (1973) opriep, zo gebeurde het ook in de kerk.

Zowel plaatselijk als landelijk. Een typisch voorbeeld van een plaatselijke actiegroep was 'Synoodkreet', een Amsterdamse groep, die gewapend met protestborden, spandoeken en program van eisen zich manifesteerde op de Synode van de Gereformeerde Kerken (Meerburg, 1972). Hun boodschap was duidelijk: op de kerkelijke agenda dient de hoogste prioriteit niet gegeven te worden aan allerlei binnenkerkelijk geharrewar, maar aan het bestrijden van onrecht (armoede, kernbewapening, derde wereld, discriminatie van vrouwen en homoseksuelen). Een landelijke illustratie van de nieuwe strategie vormt het IKV (het Interkerkelijk vredesberaad). Met deze strategie werd veel bereikt, maar zij had als neveneffect dat de 'gemeenschap', een hoge waarde in de kerken, sterk onder druk kwam te staan. Dat uitte zich in ernstige conflicten.

In de tachtiger jaren kon een voorlopige balans worden opgemaakt. In termen van de leiderschapsfuncties (aandacht voor 'de zaak' en aandacht voor 'de mens/ve de gemeenschap') kan het volgende worden opgemerkt. De expertstrategie warkte niet goed. 'De zaak' komt aan de orde, maar de aandacht voor 'de mens' schiet te kort. Zijn subject-zijn werd immers onvoldoende gehonoreerd. Bij de samenwerkingsstrategie is het omgekeerde het geval, zoals we zagen. Bij de sociale actie slaat de balans weer naar de andere zijde door. Geen wonder dat naar een nieuwe strategie gezocht werd, waarin gelijktijdig aan 'de zaak' en 'de mens/gemeenschap' recht gedaan wordt. De oplossing werd gevonden in de strategie van het leren. Deze gaat er van uit dat in een normatieve organisatie zoals een gemeente - waarbinnen gemeenschappelijke overtuigingen het eigenlijke bindmiddel zijn - 'de zaak' alleen werkelijk aan de orde kan komen als 'de mensen' elkaar echt aanvaardt. Dat werd voor het eerst tot uitdrukking gebracht in het concept 'de gemeente als leergemeenschap' (Schippers, 1977 en 1996). In dat begrip wordt tot uitdrukking gebracht dat een parochie alleen bij de kern van het gemeentezijn - haar zijn en haar missie - kan komen via een leerproces. En leren gaat alleen als men als mens wordt aanvaard. Vandaar de term 'leergemeenschap'. Zo worden beide elementen werkelijk geïntegreerd. Die gedachten werden verder uitgewerkt door Hendriks die poogde uiteen te zetten hoe een leergemeenschap er uit moet zien en aan welke voorwaarden voldaan moet worden om een dergelijk leerproces gestalte te geven (Hendriks 1995).

Het kerkelijk opbouwwerk vanuit de wijk

In het bovenstaande wordt gemeente-opbouw of kerkelijk opbouwwerk vooral opgevat als de discipline die de parochie wil helpen

werkelijk eigentijdse gemeente te zijn waarmee de gemeente haar maatschappelijke relevantie wil vitaliseren. Maar vanaf het begin is in het kerkelijk opbouwwerk ook de doelstelling aanwezig om een bijdrage te leveren aan samenlevingsopbouw. Dit leidde ertoe dat de nieuwe werkvorm zijn startpunt kiest in de buurt en niet in de geïnstitutionaliseerde kerkelijke gemeenschap. Kerkelijk opbouwwerk neemt dan de openheid van kerk voor de sociale omgeving, gerichtheid op de plaatselijke samenleving (buurt-wijk-dorp) tot expliciet startpunt en wil zich soldatiseren met de behoeften en belangen van mensen (Schippers 1990). Kan kerkopbouw rekening houden met de sociale problemen van mensen? Meer nog kan solidariteit met kansarme groepen in de samenleving tot uitgangspunt van kerkopbouw worden? Hieruit groeit een tweede spoor van kerkelijk opbouwwerk en dat heeft alles te maken met de belangstelling van de kerken voor de cultuur, voor veranderingen in de maatschappij, voor de crisis die de moderniteit in de samenleving teweeg bracht. In dat spoor van kerkelijk opbouwwerk worden oude idealen van de priesterarbeider in de Katholieke Kerk en van bemoeienis met maatschappelijke problemen zoals dat met name in de protestantse kerken gaande was weer opgepakt. Wij zien in verschillende verstedelijkte samenlevingen diakonale gemeenschappen vanwege de kerken ontstaan. Vaak zijn zij gericht op bepaalde doelgroepen: bijvoorbeeld dak- en thuislozen, drugsverlaafden, asielzoekers. Soms zijn zij puur gericht op 'kerkelijke presentie' in oude stadswijken en willen zij vanuit nabijheid en getrouwe aanwezigheid ondersteuning bieden aan kansarme groepen in de buurt (Baart 1996, IJzerman 1997). Soms werken zij vanuit een inloophuis in nieuwe stadswijken. Allen hebben zij één kenmerk gemeen: zij vertrekken vanuit behoeften en belangen van mensen en niet vanuit het aanbod van geïnstitutionaliseerde kerken. Een bijzondere vorm van dit spoor vinden wij in 'maatschappelijke activering vanwege de kerken'. Met deze opsomming zullen niet alle werkers in het veld gelukkig zijn omdat het eerste spoor van kerkelijk opbouwwerk het imago heeft bepaald. Toch zat vanaf den beginne deze richting in de theorie- en praktijkvorming van het kerkelijk opbouwwerk (Weverbergh 1977). De differentiatie in verschillende werkvormen (bijv. oude wijkenpastoraat, pastoraat in inloophuizen, maatschappelijke activering) met eigen doelstellingen en doelgroepen gaat gemakkelijk de weg op van maatschappelijke differentiatie en daarmee verbonden mogelijkheid tot ontzuiling. Zij doet gemakkelijk vergeten dat christenen in de tweede helft van deze eeuw op zoek gingen naar het maatschappelijk gezicht van hun kerken en de daaraan verbonden maatschappelijke relevantie van hun geloof.

Genoemde literatuur:

Alinsky Saul D.,

Dat hoef je niet te nemen! De organisatie van de sociale actie, Den Haag 1974.

Boelaars H. e.a.,

Ornust in de zielzorg, Utrecht/Brussel 1950.

Baart A.,

Professionele presentie, schets van een weinig bekende benadering. Voordracht Amersfoort 1996.

Hendriks J., Hooijdonk P.G. van, Looor H.D. de, *Kerkelijke*

Opbouwwerkers in de praktijk. Met een theologische reflexie van F. Haarsma. Nijmegen 1980.

Hendriks J.,

Terug naar de kern. Vernieuwing van de gemeente en de rol van de kerkeraad, Kampen 1995.

Hooijdonk P.G. van,

Kerkelijk opbouwwerk, in: *Ministerium*, jrg. 7, april 1973, no 2.

Kessel, R. van,

Zes kruiken water, Hilversum 1989.

Korsten H, Meertens, H. en Reijnen A.,

Werken aan de basis, opbouwwerk en pastoraat, Nijmegen 1973.

Meerburg M.M., Synoodkreet (doct. scriptie VU) in verkorte

vorm weergegeven in: J. van der Zouwen (red.),

De veranderingen in de gereformeerde kerk, Kampen 1972

Peters J. en Kabel M.,

'Overleg, samenwerking en planning', in: *Vox Theologica*, 1972

Ross Murray G.,

Gemeenschapsorganisatie. Grondbeginselen en theorie, Arnhem 1955.

Schippers K.A.

De gemeente als leergemeenschap, Kampen 1977.

Schippers K.A. e.a.,

Kerkelijke presentie in een oude stadswijk, Kampen 1990.

Schippers K.A.,

De gemeente als leergemeenschap met het oog op de toekomst, in: *Praktische Theologie*, 1996, no. 5.

Tienen, A.J.M. van, Zwanikken W.A.C.,

Opbouwwerk als sociaal-agogische methode, Deventer 1972

Voillaume R.,

Om het hart van de massa, Tiel 1963.

Weverbergh R.,

Risikant pastoraat. De methodiek van het opbouwwerk in een hoogbouw-wijk. Bloemendaal 1977.

Weverbergh R.,

De missionair-oecumenische gemeente. Utrecht 1980.

Weverbergh R.,

Bouwen met Beelden, Baarn 1992.

IJzerman H.,

De bijdrage van het Oude wijkenpastoraat (Urban Mission) aan de samenlevingsopbouw en aan de gemeente-opbouw. *Tijdschrift voor Praktische Theologie* 1997.

Zwart C.J.,

Gericht veranderen van organisaties I, theorie en praktijk van het begeleiden, Rotterdam 1977.

┘

Opbouwwerk in de kerken

Een overzicht van de functies en posities van werkers

door Ans Brandsma en Guido Smit

Guido Smit studeerde aan de Katholieke Theologische Universiteit Amsterdam praktische theologie en volgde van 1989-1991 de postacademische cursus kerkelijk opbouwwerk. Hij heeft in Amsterdam-Oost gewerkt in het kerk- en buurtwerk en in het basispastoraat. Vanaf 1995 werkt hij als kerkelijk opbouwwerker voor het dekenaat Amsterdam. Hij begeleidt er samenwerkingsprocessen van parochies en teams, en hij geeft individuele werkbegeleiding.

Ans Brandsma is als sociologe afgestudeerd aan de Vrije Universiteit. Zij is nu directeur van de GSA, de landelijke organisatie voor maatschappelijk activeringswerk vanuit de GKN. Zij is actief als voorzitter van het bestuur van de Oecumenische Vrouwen synode en van Kerk en Vrede. Verder vervult zij bestuurslijke functies bij de IKON, de Nederlandse Christelijke Sport Unie en in haar eigen kerkelijke gemeente.

Inleiding

In dit artikel wordt een globaal overzicht gegeven van de veelheid aan posities en functies, die door kerkelijk opbouwwerkers en maatschappelijk activeringswerkers worden vervuld in de complexe organisatie van de christelijke kerken in Nederland. Daarbij komt hier uitsluitend de zogenaamde traditionele hoofdstroom van de christelijke kerken in beeld; het Rooms-Katholiek Kerkgenootschap in Nederland (RKK), de Nederlandse Hervormde Kerk (NHK) en de Gereformeerde Kerken in Nederland (GKN). Deze drie kerken werken samen in de oecumene: het streven naar eenheid van alle christelijke kerken. Bovendien zijn de Hervormde, Evangelisch Lutherse (ELK) en Gereformeerde Kerken bezig met het 'Samen-op-Weg' proces, kortweg SoW genoemd. Dit SoW-proces zal op termijn leiden tot de stichting van één Verenigde Protestantse Kerk in Nederland (VPKN).

De beperking tot de hoofdstroom is een manco. Het ontbreekt echter aan een goed beeld van het opbouwwerk in de veelkleurige religieuze beweging, die alle in Nederland actieve kerken en godsdiensten omvat. Er gebeurt dus veel meer dan waar wij nu zicht op hebben. Bijvoorbeeld: door de komst van migranten en vluchtelingen ontstaat een veelheid aan nieuwe christelijke gemeenschappen, waarvan de betekenis voor mensen in buurten en wijken niet mag worden onderschat.

Wij brengen hieronder het opbouwwerk in de drie kerkgenootschappen in beeld door uit te gaan van de beleidsniveaus, aangevuld met typologieën van opbouwwerkers. Voor een globaal overzicht van het kerkelijk opbouwwerk is dit voldoende, al beseffen wij dat de complexe werkelijkheid van oecumenische samenwerkingsverbanden, koepels en stichtingen, die zich bezighouden met ondersteuning, activering, toerusting en vorming, hiermee buiten beeld blijft.

Enkele cijfers

Rooms-Katholieke Kerk: op een totale bevolking van ruim 15 miljoen zijn 5,4 miljoen (ca. 35%) katholieken geregistreerd, waarvan 6,3 % als vrijwilliger actief is (cijfers eind 1994). De rk-kerkprovincie bestaat uit 7 bisdommen en uit ca. 1.700 parochies waar 1.750 pastores werkzaam zijn.

Nederlands Hervormde Kerk: telt 1.704.000 leden (11% totale bevolking) en 1.349 gemeenten. Circa 25% van de leden is actief meelevend. Er zijn 1.455 predikanten werkzaam ten behoeve van de gemeenten, er zijn 325 predikanten met een bijzondere opdracht (justitie, ziekenhuizen ed., cijfers per 1-1-96).

Gereformeerde Kerk Nederland: telt 727.483 leden (4,7 % totale bevolking) en 862 gemeenten. Circa 40% van de leden is actief meelevend. Er zijn 862 predikanten werkzaam ten behoeve van de gemeenten, er zijn 334 predikanten met een bijzondere opdracht (justitie, ziekenhuizen ed., cijfers per 1-1-96).

De organisatie

De drie christelijke kerken zijn territoriaal volgens onderstaand schema georganiseerd.

niveau	rooms-katholiek (RKK)	hervormd (NHK)	gereformeerd (GKN)
landelijk	de kerkprovincie	generale synode	generale synode
regionaal	bisdom	provinciale kerkvergadering	particuliere synode
boven-lokaal	dekenaat	classis	classis
lokaal	parochie	(wijk)gemeente	(wijk)gemeente
buurt/wijk	kerk/buurtwerk, oude wijkenpastoraat, inloophuizen etc.,	vaak georganiseerd in oecumenisch verband, dat wil zeggen door de kerken gezamenlijk.	

Toelichting: de rk-kerkprovincie bestaat uit 7 bisdommen. Ieder bisdom omvat een aantal dekenaten, ieder dekenaat omvat een aantal parochies. De opbouw van de NHK en GKN is vergelijkbaar. Echter, de protestantse (wijk) gemeente is betrekkelijk autonoom, de rk-parochie is afhankelijk van het bisdom.

Uitgangspunten

Het reguliere opbouwwerk speelt zich af op het lokale niveau in wijken en buurten en levert een bijdrage aan de opbouw van de samenleving. Kerkelijk opbouwwerk draait om de ontwikkeling van parochies, de opbouw van (wijk)gemeenten en om de kerkelijke initiatieven van het kerk- en buurtwerk in wijken en buurten. Daarmee wordt een opbouwelijke bijdrage geleverd op alle niveaus van de kerkelijke organisatie i.c. een bijdrage aan de kerk als geloofs-gemeenschap in groot of klein verband.

Het kerkelijk opbouwwerk deelt met het reguliere opbouwwerk de ideale uitgangspunten van democratisering en solidariteit. Hiermee geven gelovige mensen gestalte aan hun ideaal: omwille van God en mens streven naar gerechtigheid en vrede. In de praktijk betekent dit voor de meeste gemeenschappen stevig bikkelen in de marge van de samenleving.

De positie van veel parochies en gemeenten staat onder druk, het kerkelijk opbouwwerk opereert in de spanning tussen het behoud van wat is en de levensnoodzakelijke vernieuwing. Kerkelijk opbouwwerkers ondersteunen en begeleiden groepen en gemeenschappen in de veranderingsprocessen die noodzakelijk zijn

om bij de tijd te blijven. Daarnaast zijn er boven-lokaal, regionaal en provinciaal ook instellingen die vanuit de tweede of derde lijn ondersteunen en zo opbouwmatig werk leveren aan het lokaal niveau.

Definities van kerkelijk opbouwwerk

Wie in de literatuur op zoek gaat naar definities van kerkelijk opbouw-werkers komt o.m. bij Baart (1993) de volgende beschrijvingen tegen.

'Onder kerkelijk opbouwwerk verstaan we het geheel van bekwaam uitgevoerde intervenierende praktijken van specialisten. De meeste kerkelijk opbouwwerk(sters zullen ongetwijfeld meegaan in deze beperking; ze zijn dan ook overwegend academisch geschoold, hanteren bij voorkeur professionele standaarden en codes, raadplegen op de een of andere manier 'vaktheorieën' bij de uitoefening van hun vak en koersen niet slechts op hun intuïtie, op 'common sense' of op reflexief niet bewerkte persoonlijke ervaringen'.

En Weverbergh (1993) stelt:

'een kerkelijk opbouwwerker is in de enge betekenis een professioneel geschoold en aangesteld begeleider van veranderingsprocessen in een kerkelijke gemeenschap met het oog op vitalisatie van die gemeenschap

Zijn of haar bekwaamheid bestaat in de communicatieve stijl van begeleiden, methodische kwaliteiten, waarmee hij of zij de kerkelijke gemeenschap stimuleert haar problemen zelf te definiëren, haar motivatie te wekken en haar te ondersteunen bij het zoeken naar oplossingen, waarin zij vitaler kerk-zijn vorm kan geven

In de brede betekenis is elke kerkelijke actor, die als pastor vrijwilliger in de kerkelijk gemeenschap actief is, betrokken bij de opbouw van een vitale kerkelijke gemeenschap en als zodanig een kerkelijk opbouwwerker'.

Met respect voor de deskundigheid van iedereen die bij een opbouwproces betrokken is, beperken wij ons hier tot de kerkelijk opbouwwerker in de hierboven gedefinieerde enge betekenis. Wat de praktijk van het kerkelijk opbouwwerk betreft stelt Baart (1994) dat deze niet in het teken staat van kennisvergaring, theorievorming of de overdracht van speculatieve vergezichten, maar in dat van de concrete probleem-oplossing, waarbij problemen allereerst worden verstaan als stagnerend, niet gelukkig handelen dat gerepareerd dient te worden. Handlingsproblemen en het oplossen daarvan vormen de kern van de praktijk. Op grond van deze karakteristiek stelt Baart vast dat kerkelijk opbouwwerk overeen komt met tientallen andere beroeps-praktijken.

Bij het formuleren van doelstellingen voor kerkelijk opbouwwerk is sprake van interne doelstellingen die gericht zijn op veranderingen binnen de organisatie van de kerken en externe doelstellingen die de functie van de kerken in de samenleving willen veranderen.

Profielen en functies

Door de tweesporige gerichtheid van het kerkelijk opbouwwerk, met interne en externe doelstellingen, heeft zich inmiddels een diversiteit aan functietypen ontwikkeld; functietypen in de zin van beroep, taakopdracht of soorten van opbouwwerk. Om die diversiteit in kaart te brengen is voor dit artikel onder meer gebruik gemaakt van het materiaal van de werkgroep 'positie, profiel en ontwikkelingen' van het Werkverband Kerkelijk Opbouwwerk en van de brochure PROFIEL, Zicht op kerkelijk opbouwwerk, een uitgave van het Diocesaan Pastoraal Centrum Haarlem. Functies waarbij van kerkelijk opbouwwerk sprake is, zijn onder meer:

- * de kerkelijke organisatie-ontwikkelaar (intern); adviseert over organisatieproblematieken. Ondersteunt fuserings- en samenwerkingsprocessen. Is verantwoordelijk voor de bestuurlijke organen. Bereidt beleidsadviezen voor op het terrein van personeel en gebouwen. Adviseert over vormings- en toerustingsbeleid.
- * de diakonale opbouwwerker (RK), of consulent (NHK/GKN); Ondersteunt parochies en (wijk)gemeenten bij het ontwikkelen van een diakonaal beleidsplan, waarbij centraal staan: het beheer en de besteding van diakonale gelden, alsmede een concrete diakonale aanpak voor maatschappelijke problemen. Werkt mee aan de opbouw van ondersteunende structuren in parochies en gemeenten.
- * de maatschappelijk activeerder activeert (kerk)mensen om zich in te zetten voor 'derden'; groepen die in de klem zitten' en stelt in brede kring ontwikkelingen aan de orde die tot maatschappelijke problemen leiden. Kortweg: samenlevingsopbouw middels inschakeling van levensbeschouwelijke groepen.
- * de vormings- en toerustingswerker (NHK en RK); biedt parochies en (wijk)gemeenten cursussen en trainingen aan die het probleemoplossend vermogen van groepen verbetert.
- * jeugdwerkeradviseur (NHK en GKN); adviseert (wijk)gemeenten bij het opzetten van programma's en activiteiten voor jeugdigen, met het oog op de inbreng en de positie van jongeren in de gemeente
- * werkers in inloophuizen (oecumenisch: RKK, NHK en GKN samen); organiseren activiteiten ten behoeve van de bezoekers. Werken nauw samen met buurtinstellingen, hebben een signalerende en verwijzende functie. Ondersteunen de zelforganisatie van groepen
- * werkers in het oude-wijken pastoraatkerk- & buurtwerk of urban mission (oecumenisch; RKK, NHK en GKN samen); werken opbouwmatig aan de leefbaarheid van de wijk/buurt. Starten projecten in samenwerking met met buurtbewoners en instellingen. Richtten zich op groepen in de marge. Geven extra aandacht aan mensen en groepen die maatschappelijk in de knel zitten.

Uit bovenstaande opsomming wordt duidelijk dat zowel eerste- en tweedelijns wordt gewerkt en de specialist en de generalist door elkaar lopen. Of bij bovengenoemde functietypen sprake is van opbouwwerk hangt dus af van de werkwijze. Wordt er procesmatig gewerkt? Worden strategische keuzes gemaakt? Worden diagnostische methoden en technieken gebruikt? Worden leerprocessen ontwikkeld? Zijn de doelstellingen intern of extern? Wordt met doelgroepen gewerkt?

De 'derde' lijn, die hier niet verder wordt uitgewerkt, bestaat uit instellingen en (werk)verbanden van waaruit theoretische en methodische ondersteuning wordt ontwikkeld en aangeboden. Als voorbeelden noemen we hier het landelijk interkerkelijk werkverband kerkelijk opbouwwerk (WKO), de maatschap kerkelijk opbouwwerk in het bisdom Haarlem, de dienst parochie-ontwikkeling van het bisdom Utrecht en de landelijke organisaties voor maatschappelijk activeringswerk.

Posities van de werkers

niveau:	landelijk:
rooms-katholiek (RKK)	de kerkprovincie
hervormd (NHK)	generale synode
geformeerd (GKN)	generale synode

Voor alle kerken is het landelijk niveau (rk-kerkprovincie, hervormde en gereformeerde synodes) het beleidsniveau. Op dit niveau kan in strikte zin hooguit gesproken worden over de voor kerkelijk opbouwwerk noodzakelijke randvoorwaarden. De vertaalslag naar concreet beleid ten dienste van het lokale niveau vindt via het regionale niveau plaats.

Voor het door de overheid gesubsidieerde jeugdwerk en maatschappelijk aktiveringswerk geldt bovendien, dat dit werk landelijk moet passen in het beleid dat de overheid op welzijnsgebied formuleert. Er kunnen dus verschillen in prioriteit ontstaan tussen wat de kerken belangrijk vinden en wat de overheid de moeite waard vindt om te financieren.

niveau: rooms-katholiek (RKK) hervormd (NHK) gereformeerd (GKN)	regionaal bisdom provinciale kerk- vergadering provinciale kerk- vergadering
--	---

Regionaal vinden we bij de rk op bisdomniveau de diocesane pastorale centra (DPC's). De DPC's zijn relatief zelfstandig en beschikken meestal over een sectie kerkopbouw of een dienst parochieontwikkeling. Vanuit de DPC's worden deze veranderingen begeleid door mensen met een kerkopbouwelijke achtergrond.

In de hervormde kerk zijn 9 provinciale bureau's waar een staf van mensen ten dienste van de gemeenten in die kerkprovincie werkzaam is.

De afstand tussen deze provinciale bureau's en de plaatselijke gemeenten is soms tamelijk groot. De diakonaal consulent, de gemeentetoeruster, de missionair werker, de consulent maatschappelijk aktiveringswerk en de jeugdwerkadviser zijn op afroep beschikbaar. Zij hebben een eigen werkveld/specialisme. Ze bieden aktiveringswerk, toerustingswerk en vormingswerk. Opbouwmatig vitaliseren zij de gemeenten en dragen zij bij aan de organisatieontwikkeling van de gemeente.

In de gereformeerde kerk is sprake van een vergelijkbare situatie, hoewel de werkers soms op verschillende adressen gehuisvest zijn en niet allen in één provinciaal bureau georganiseerd zijn. Dat gaat in SoW-verband wel gebeuren. Er wordt gewerkt aan de vorming van 9 regionale dienstencentra (RDC's).

Ook op dit niveau geldt voor het gesubsidieerde jeugdwerk en maatschappelijk aktiveringswerk, dat men rekening moet houden met het provinciaal welzijnsbeleid om voor financiering in aanmerking te komen.

niveau: rooms-katholiek (RKK) hervormd (NHK) gereformeerd (GKN)	boven-lokaal dekenaat classis classis
--	--

In de RKK heeft het dekenaat ten aanzien van de parochies een ondersteunende rol, het dekenaat bemiddelt tussen parochies en bisdom, het dekenaat is voor de parochies voorwaardescheppend op pastoraal gebied. In de huidige ontwikkeling van de dekenaten zien we een nieuwe functie ontstaan, de dekenale beleidsmedewerker of coördinator. De beleidsmedewerker scheidt de voorwaarde voor de komst van de tweedelijns dienstverleners waaronder de kerkelijk opbouwwerker. Deze kerkelijk opbouwwerker ondersteunt parochies bij het opzetten van samenwerkingsverbanden. In ver-

band met ontwikkelingen rond personeel, financiën en gebouwen is samenwerking, bestuurlijke schaalvergroting en fusie van parochies geboden. In de protestantse kerken doet zich een vergelijkbaar proces voor. Daarnaast zijn er gemeenten van NHK, ELK en GKN die in een proces van fusie zitten, het Samen-op-Weg (SoW)-proces. De kerkelijk opbouwwerker ondersteunt besturen en kerkenraden bij het ontwikkelen van beleid en organisatie.

niveau: rooms-katholiek (RKK) hervormd (NHK) gereformeerd (GKN)	lokaal parochiebestuur (centrale) kerkenraad kerkenraad (alg zaken)
--	--

Het eerstelijns niveau in de kerken, de parochie en de kerkelijke gemeente worden door het boven-lokaal en regionaal niveau ondersteund.

De problematiek die hier speelt is complex en betreft onder meer de vergrijzing, het gebrek aan personeel (RKK), het teveel aan gebouwen, het Samen-op-Weg-proces (NHK, ELK, GKN), het gebrek aan samenwerking en de negatieve ontwikkeling van de financiën. Kerkelijk opbouwwerkers proberen hier het probleembesef en het probleemoplossend vermogen te vergroten. Zij begeleiden de samenwerkingsprocessen (SoW van de NHK, ELK en GKN) en de fusieprocessen van parochies (RKK). Daarnaast neemt binnen de kerken de teamvorming van pastores toe en hierdoor ontstaat vraag naar teambegeleiding.

niveau: rooms-katholiek (RKK) hervormd (NHK) gereformeerd (GKN)	buurt/wijk parochiebestuur (wijk)kerkenraad (wijk)kerkenraad
--	---

De initiatieven die parochies en kerkelijke gemeenten in hun wijk of buurt ontwikkelen; het kerk- & buurtwerk, het oude wijkenpastoraat, gebeuren vaak gezamenlijk, in oecumenisch (d.i. het streven naar eenheid van de christelijke kerken) verband. Wat kerk- en buurtwerkers hier aan opbouwwerk verrichten verschilt methodisch niet van het reguliere opbouwwerk. Samen met mensen uit de buurt of wijk worden initiatieven ontwikkeld die de leefbaarheid in de buurt/wijk moeten verbeteren. Die activiteiten behoeven dus geen specifiek 'kerkelijk' karakter te dragen. Zo zijn er onder meer projecten rond dak- en thuisloosheid, drugsverslaafden, zwerfjongeren, eettafelprojecten, stiltecentra, inloophuizen, etc. De kerkelijke presentie, anders dan de vertrouwde parochie of wijkgemeente, omvat inmiddels een netwerk van zo'n 120 inloophuizen en stiltecentra.

Literatuur:

Baart 1994:

Baart, A.J., 'Moeten en kunnen: over kennisverwerving en kerkelijk opbouwwerk' in

Andries Baart en Bernard Hofte (redactie) *Betrokken hemel, betrokken aarde. Naar een praktische theologie van lokale kerkopbouw*, Baarn 1994, blz. 208-209

Schmaal 1993

Schmaal, Donne (red.), 'PROFIEL'. Zicht op Kerkelijk Opbouwwerk, uitgave van het Diocesaan Pastoraal Centrum Haarlem, 1993.

Weverbergh 1993

Weverbergh, Roger, *Bouwen met beelden, onderzoek naar theorie en praktijk van kerkopbouw*, Baarn 1993, blz. 12

Opleiding en methodiek

door Gerard Groener en Ely Beurskens

Gerard Groener studeerde pastoraaltheologie en methodiek groepswork en supervisie in Nijmegen. Momenteel is hij werkzaam als supervisor aan de Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht. Hij was veelvuldig betrokken bij trainingen op het gebied van kerkelijk opbouwwerk, met name ook als cursusleider, docent, trainer en supervisor aan de postacademische opleiding voor kerkelijk opbouwwerk in Utrecht. Hij was de tweede voorzitter van het Werkverband Kerkelijk Opbouwwerk.

Ely Beurskens studeerde theologie aan de Katholieke Theologische Universiteit te Amsterdam en promoveerde in 1992 met een proefschrift getiteld "Afgesproken! Een onderzoek naar contractsluiting in de praktijk van het kerkelijk opbouwwerk en maatschappelijk activeringswerk". Zij was van 1991 tot 1995 aangesteld als dekenaal staffunctionaris voor kerkopbouw en diakonie in de stad Utrecht en is inmiddels werkzaam als studentepastor aan de Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht en als docente aan de HBO-opleiding Theologie en Levensbeschouwing te Hengelo.

Eerste ontwikkelingen

Eind jaren '60 komt het opbouwwerk binnen de kerken in het vizier, en gaan pastores zich in die richting scholen. Aanvankelijk kon dat alleen bij de Voortgezette Opleidingen voor maatschappelijk opbouwwerk. Dat opbouwwerk had van oorsprong een sterk maatschappijkritische inslag, ook daar waar het in kerkelijk verband werd gebruikt. Centraal stond de opbouw van iets nieuws vanuit de behoeften van mensen, met name van gedepriiveerde groepen die op de een of andere wijze buitengesloten waren en aangemoedigd werden het heft in eigen handen te nemen. Dat paste ook in de democratiseringsgolf binnen en buiten de kerk.

De Hogeschool voor Theologie en Pastoraat in Heerlen was de eerste die in het begin van de 70-er jaren kerkopbouw in de opleiding opnam en het zelfs tot een centraal concept maakte voor de opleiding in het pastoraat, iets dergelijks gebeurde kort daarna ook aan de Katholieke Theologische Hogeschool van Amsterdam. Men leidde 'basispastores' op (pastores die zijn aangesteld in een plaatselijke geloofsgemeenschap) die naast kennis en kunde in de pastorale vakken ook inzicht bezaten in processen van kerkopbouw. Men zou deze basispastores 'generalisten' kunnen noemen: kerkopbouw was niet specifiek hun vak, maar ze hadden er wel kennis van genomen tijdens hun opleiding.

Specialisatie

De 'specialist' kwam binnen de katholieke kerk rond 1975 in zicht in de persoon van Ton Hogema. Deze was in de Verenigde Staten in aanraking gekomen met instituten die de principes van de organisatieontwikkeling in de kerk toepasten. Hogema was de eerste die in het bisdom Utrecht een aanstelling kreeg voor 'parochie-ontwikkeling', een voorbeeld dat in de daaropvolgende jaren door meerdere RK bisdommen werd gevolgd.

De Gereformeerden bewandelden in dit verband een heel andere weg. Naar aanleiding van het algemene gevoel van crisis en onrust in de 60-er jaren werd het vormings- en toerustingswerk ten behoeve van de gemeenten sterk ontwikkeld. Daartoe werden agogisch geschoolde functionarissen aangesteld die, meer dan de gemiddelde predikant, specifieke deskundigheid op dat gebied bezaten. Dezelfde functionarissen werden in een aantal provincies ingescha-

keld toen in 1969 het rapport 'Kerk in Perspectief' verscheen en in den lande breed besproken werd. Uit de begeleiding van deze bespreking en de verwerking daarvan ontwikkelde zich een aantal agogisch werkers tot specialisten op het gebied van 'gemeenteopbouw' (zoals kerkopbouw in de protestantse traditie wordt benoemd). Deze specialisten waren dus altijd geschoold zowel op het gebied van vorming en toerusting als op het terrein van de organisatieontwikkeling. De Hervormde kerk volgde deze trend van het aanstellen van functionarissen voor gemeenteopbouw niet. Wel kende men consultants voor vorming en toerusting op verschillende deelterreinen van het pastoraat.

Opvallend in de boven geschetste ontwikkelingen is dat binnen de katholieke kerk de functionarissen voor kerkopbouw altijd theologen waren (en moesten zijn), terwijl de gereformeerden kozen voor agogisch geschoolden, vanwege de nadruk op het vormings- en toerustingswerk. Dit verschil bestaat tot op de dag van vandaag en levert soms problemen op, zoals bijvoorbeeld bij de opzet van een curriculum voor de oecumenische postacademiale opleiding kerkopbouw.

Nieuwe impulsen

De grote impuls voor het kerkelijk opbouwwerk als specialisme werd gegeven door de komst van de Amerikaan Paul Dieterich, door P.G. van Hooijdonk naar Nederland gehaald voor een landelijke studieconferentie. Het door Dieterich geleide Center for Parish Development in Chicago had op basis van organisatieontwikkelingstheorieën een aantal praktisch toepasbare modellen en instrumenten ontworpen voor kerkontwikkeling. Een en ander vond een zodanige weerklank in Nederland dat het Werkverband voor Kerkelijk Opbouwwerk werd opgericht: een verband van kerkopbouw-specialisten van zowel katholieke als protestantse signatuur. Vanuit dit Werkverband werd door de theologische opleidingen van Utrecht en Amsterdam in 1986 een tweejarige post-academiale opleiding voor kerkopbouw werd gestart - in principe in een oecumenische opzet. Deze opleiding was enerzijds bedoeld voor mensen die kerkelijk opbouwwerkstijl wilden worden, en anderzijds voor functionarissen in wier takenpakket kerkopbouw een belangrijk aspect vormde (bijv. staffunctionarissen voor catechese of liturgie, dienstverleners voor Vrouw en Geloof, consultants voor jeugd en jongeren of voor kerk en samenleving). Deze opleiding is tot nu toe drie keer gegeven en werd overwegend bevolkt door cursisten van katholieke huize. Het beoogde beroepsprofiel van deze opleiding betrof de gespecialiseerde kerkelijk opbouwwerker. Inmiddels hebben circa 50 mensen deze opleiding afgerond.

Aan protestantse zijde bestaat hiervoor nog niet echt een equivalent: er wordt momenteel een 6-maandstraining ontwikkeld voor predikanten die zich in gemeenteopbouw willen bijscholen; en er is een werkgroep van oud-studenten gemeenteopbouw van de Hogeschool Holland te Diemen, die het vak bijhouden en op freelance basis voor de dienstverlening beschikbaar zijn.

Kerkontwikkeling of kerkopbouw?

Uit het voorgaande blijkt al dat de twee geschetste lijnen van enerzijds het specialistische 'kerkelijk opbouwwerk' en anderzijds kerkopbouw zoals dat aanvankelijk als onderdeel van in de algemene pastorale opleiding werd binnengehaald, elk een heel eigen insteek kennen. Het kerkelijk opbouwwerk is vooral geënt op de organisatieontwikkeling (en zou in dat opzicht misschien beter 'kerkontwikkeling' kunnen heten), terwijl de vroege impulsen binnen de pastorale opleidingen vooral kwamen van de kant van het maatschappe-

lijk opbouwwerk en een sterke maatschappijkritische inslag verfoonden.

In kerkontwikkeling stond vooral de vraag centraal: hoe verbeter je de kerkelijke organisatie en vergroot je haar efficiëntie? Een van de kernwoorden hierbij was 'vitalisering': de bestaande organisatie moest veranderen teneinde zich beter te kunnen handhaven. De stroming vanuit het maatschappelijk opbouwwerk richtte zich veel meer op de verhouding tussen kerk en samenleving en had daarmee een overwegend diakonaal karakter. Deze richting, zo zouden we kunnen zeggen, heeft het uiteindelijk niet gehaald; ze is overruled door de organisatieontwikkeling. De voortzetting van de kerk en het bij de tijd brengen van de kerkelijke organisatie is het dominante motief geworden, zoals dat ook zichtbaar is in de onderzoeksprogramma's rond kerkopbouw van de theologische opleidingen in met name Amsterdam en Utrecht. Dat betekent dat een werksoort als bijvoorbeeld het maatschappelijk activeringswerk slechts moeizaam aansluiting kan vinden bij het kerkelijk opbouwwerk: de doeleinden lopen inmiddels te ver uiteen.

Recapitulatie

We kunnen dus concluderen dat met de term 'kerkelijk opbouwwerk' in het algemeen wordt bedoeld: die discipline die met gebruikmaking van de theorieën en inzichten uit de organisatieontwikkeling tracht de kerkelijke organisatie te verbeteren met het oog op haar voortzetting. Met betrekking tot de beroepskrachten binnen deze discipline hebben we een onderscheid gemaakt tussen de 'specialisten' die het vak in de tweede lijn uitvoeren, en de 'generalisten' die zich tijdens hun pastorale opleiding vaardigheden hebben eigen gemaakt op het gebied van kerkopbouw, en die aanwenden in de eerste lijn, het basispastoraat in gemeenten en parochies. Onder de specialisten rekenen we overigens ook de maatschappelijk activeringswerkers en missionair-diakonale consulenten die vanuit de kerken aan samenlevingsopbouw doen. Maar zij vormen als het ware een 'onderstroom' in vergelijking tot de kerkelijk opbouwwerkers die vooral werken aan de ontwikkeling van de kerkelijke organisatie. Dit onderscheid wordt ook wel gedefinieerd als het onderscheid tussen 'extern' en 'intern' kerkelijk opbouwwerk: het externe opbouwwerk houdt zich bezig met de maatschappelijke participatie van de kerk, terwijl het interne opbouwwerk vooral de versterking en opbouw van de eigen kerkelijke organisatie behartigt. Qua methodiek maakt het extern kerkelijk opbouwwerk met name gebruik van actiemodellen, terwijl de laatste jaren binnen het interne kerkelijk opbouwwerk vooral het leermodel aan de orde is.

Leiden of begeleiden

In alle theologische opleidingen is inmiddels het aspect van organisatieontwikkeling in meerdere of mindere mate aanwezig, zodat elke afgestudeerde pastor enige notie heeft van het vak. Er blijft echter een essentieel verschil bestaan tussen generalist en specialist: de laatste verkeert binnen een gemeente of parochie meestal in de positie van leider, terwijl de kerkelijk opbouwwerker uitdrukkelijk begeleider is. Wil men pastores bijscholen in het kerkelijk opbouwwerk, dan zal er iets moeten veranderen in hun 'rompstand'. Als leider van een geloofsgemeenschap vervul je een gelegitimeerde functie die een zekere mate van macht met zich meebrengt. Ook zit er continuïteit in die functie: je bent vast aangesteld op die betreffende plaats, terwijl een begeleider altijd op tijdelijke basis

binnenkomt. Daarmee heeft de laatste een veel minder sterke machtsbasis en kan veel minder bepalen. Natuurlijk heeft ook een begeleider een bepaalde vorm van macht, al was het alleen al om de expertise die hij of zij binnenbrengt; het doel van begeleiding is echter juist om afstand te doen van die macht en ze terug te leggen bij de begeleiden. Dat betekent dat het voor een basispastor zeer moeilijk, zo niet onmogelijk is om de eigen geloofsgemeenschap te begeleiden: zou hij of zij de macht die aan de eigen functie inherent is afleggen, dan treedt er onmiddellijk een rolverwarring op.

Toekomstperspectieven

Het vak kerkopbouw zit dus niet in de theologische opleidingen opdat pastores begeleidingswerk in dat opzicht ter hand zouden kunnen nemen, maar opdat ze organisatie- en communicatiedynamieken leren onderkennen en gebruiken in hun pastoraat. Binnen de Rooms-katholieke kerk echter vindt er momenteel een verdunning plaats van het aantal pastores. De nog voorhanden beroepskrachten worden steeds minder eerstelijns werkers doordat ze steeds meer bovenplaatselijke functies en taken krijgen. Hun werk, zo is de tendens, krijgt steeds meer het karakter van de tweede lijn, c.q. van begeleiding op afstand. Zij zullen steeds vaker moeten gaan contracteren op beschikbaarheid voor bepaalde werkzaamheden gedurende een bepaalde, afgebakende periode. Ook het basispastoraat zal dus meer en

meer een projectmatig karakter krijgen. Er worden regionale pastoresteams gevormd waarin bepaalde centrale functies belangrijk blijven (persoonlijke levensbegeleiding, kadervorming, liturgie), maar waarin organisatorische en communicatieve vaardigheden steeds onmisbaar worden. Binnen een team kan het begeleiden van veranderingen c.q. parochieontwikkeling een apart specialisme worden. De nieuwe post-academiale opleidingen zullen dan ook nauw gaan aansluiten bij de behoeften die er binnen het personeelsbeleid van de bisdommen leven. Of deze opleidingen dan nog oecumenisch kunnen blijven is dan een vraag.

De Hervormde kerk is, mede onder invloed van het samen-op-weg-proces, bezig aan een inhaalslag op het gebied van kerkopbouw: sinds 1990 wordt er, samen met de Gereformeerden, gewerkt aan de opzet van regionale dienstencentra waarin gemeentepbouw het uitgangspunt is van de dienstverlening. Of en in hoeverre de protestantse theologie-opleidingen het vak gemeentepbouw in hun curriculum zullen handhaven of verder ontwikkelen zal met name afhangen van de aangestelde hoogleraren.

Huidige scholingsroutes

Specialist in het kerkelijk opbouwwerk kan men binnen de Rooms-katholieke kerk worden ofwel door een pastoraaltheologische opleiding te volgen met daarinbinnen kerkopbouw als bijvak, ofwel door na een algemene theologische opleiding de post-academiale cursus kerkopbouw te volgen.

Binnen de protestantse kerken bestaat er geen duidelijk beleid als het gaat om de scholingseisen voor kerkelijk opbouwwerkers. Er zijn agogisch werkers en predikanten, die zich na hun basisopleiding - en vaak vanuit de zich in de praktijk aandienende behoefte - hebben bijgeschoold op het gebied van kerkopbouw; dat kan echter gebeuren via zeer uiteenlopende routes.

Met dank aan Fred Steenwinkel en Hans Pasveer.

Intern en extern opbouwwerk

Kerk- en buurtwerk

Een introductie

door Bert van Schagen

Bert van Schagen studeerde in Amsterdam aan de Katholieke Theologische Universiteit Amsterdam praktische theologie, uitgang kerkelijk opbouwwerk. Hij werkte zes jaar in Amsterdam Zuid-oost als kerkelijk opbouwwerker. Momenteel is hij aangesteld bij het Oecumenisch Kerk- en Buurtwerk Amsterdam-Oost in een aantal oude stadswijken, met als opdracht activiteiten en projecten te ontwikkelen en te ondersteunen die de kwaliteit van het buurtleven bevorderen, en die kerken helpen hun beleid een buurtgebonden karakter te geven.

De vraag wat het kerk- en buurtwerk moet inhouden, en hoe een kerk- en buurtwerker te werk moet gaan vind ik problematisch. Goed beschouwd kan ik slechts een voorlopig antwoord geven, en wel aan de hand van wat ik feitelijk doe. Als kerk- en buurtwerker ben ik door de kerken de buurt ingezonden. Maar plaatselijk groeit het inzicht dat dit niet mag betekenen dat ik voor de kerken een alibi ben om geen aandacht te besteden aan wat in buurten speelt. Dat neemt niet weg dat het in het kerk- en buurtwerk moet gaan om de presentie van en namens de kerken, met het oog op de mensen in de buurt. Maar hoe dan? En wat is de plaats van het kerk- en buurtwerk? Want hoewel het niet plaatsvervangend is voor de kerken, wordt het wel een kerkelijke identiteit toegedicht. Hoe en waartoe dan ook, in het kerk- en buurtwerk in Amsterdam Oost ontstaan accenten: activiteit- en projectontwikkeling, netwerkontwikkeling, en het creëren van mogelijkheden voor kerkelijke presentie. Mijn eerste twee jaar in Amsterdam Oost ervaar ik als een zoektocht. Over die tocht vertel ik iets aan de hand van ervaringen en problemen die ik in mijn werk tegenkom: in het inloophuis Czaar 51, de problematiek van (ex) psychiatrische patiënten, en bij mijn taken als voorganger. Ik probeer te beschrijven hoe ik begeleidend en bemiddelend optreed. Ik ga in op positionele problemen, en sluit mijn verhaal af met enkele reflecties en conclusies.

Inloophuis Czaar 51

In 1992 wordt onder auspiciën van het kerk- en buurtwerk in de Czaar Peterbuurt het inloophuis Czaar 51 geopend. De bedoeling is om, gestimuleerd door bezoekwerk vanuit het inloophuis, in de buurt een ontmoetingsplek te creëren en zo namens de kerken present te zijn. De continue beschikbaarheid van Czaar 51 wordt van meet af aan gerealiseerd door de inzet van twee banenpoolers. Als ik in 1995 als kerk- en buurtwerker en werkbegeleider van de twee banenpoolers aantreed ga ik mij allengs afvragen hoe het nu met de gewenste kerkelijke presentie zit? Met Czaar 51 zetten de kerken namelijk materiële middelen in en geen personele. De aangestelde banenpoolers zijn geen kerkbetrokken mensen, maar 'gesecculariseerde werknemers'. Zij doen hun werk gewetensvol, maar zijn niet geselecteerd op de functie van kerkelijke presentie. Kerkelijk betrokkenen schitteren in Czaar 51 door afwezigheid.

Ik kies ervoor om deze kwestie in het werkoverleg met de banenpoolers open te bespreken en maak duidelijk dat ik ernaar streef om gezamenlijk te zoeken naar een manier om kerkelijke presentie waar te maken, rekening houdend met hun mogelijkheden en hun 'welbegrepen eigenbelang'. In de stuurgroep van het kerk- en buurtwerk ervaar ik rugdekking: zij wil staan voor een goed sociaal beleid voor de aangestelde werkers. Daardoor kan ik in het team van Czaar 51 kerkelijke presentie nader aan de orde stellen. We

besluiten om de oorspronkelijke opzet van Czaar 51, waarin het accent op bezoekwerk ligt en die door personeelswisselingen nooit goed van de grond is gekomen, op te pakken. Dit leidt tot een aan Czaar 51 gekoppeld 'maatjesproject'. We gaan zoeken naar kerkelijke en andere vrijwilligers die voor mensen in de Czaar

Peterbuurt een maatje willen zijn: iemand die regelmatig een paar mensen opzoekt, voor de gezelligheid, om te praten of om samen iets te doen: boodschappen, naar het park, een straatje om, etc. Het project is voor mensen die in een isolement raken doordat ze niet meer goed alleen de straat op durven of kunnen: gehandicapten, zieken, ouderen, mensen die alleen zijn achtergebleven. Zo hopen we kerkbetrokkenen een gelegenheid te bieden om 'present te zijn' bij mensen die in een isolement geraakt, met Czaar 51 als uitvalsbasis. De positie van de banenpoolers is zo gesauveerd. Maar de stuurgroep heeft wel voor een afvloeiingsregeling gekozen. Als een banenpooler vertrekt wordt eerst geprobeerd zijn taken te laten uitvoeren door de inzet van kerkelijke vrijwilligers.

(Ex) psychiatrische patiënten

Vragen omtrent kerkelijke presentie spelen ook bij de invoering van de psychiatrische zorg naar 'Amsterdams model'. De behandeling van uit Amsterdam afkomstige psychiatrische patiënten wordt sinds de sluiting van het psychiatrisch centrum te Santpoort steeds meer uitgevoerd op Amsterdamsse locaties. Hun komst betekent een beroep op de kerken. Pastores en kerkelijke vrijwilligers in Amsterdam Oost worden meer dan voorheen geconfronteerd met

hulpvragen van (ex) psychiatrische patiënten. Maar hoe met deze mensen om te gaan? En hoe op hun vragen in te gaan? Men mist de nodige deskundigheid. De situatie is des te nijpender omdat de formatieplaatsen voor geestelijke verzorgers in psychiatrische instellingen de laatste jaren afnemen. Eind 1996 ontstaat er op aandringen van het kerk- en buurtwerk een initiatiefgroep. Daarin zitten de manager van het Sociaal Psychiatrisch Dienstencentrum Amsterdam Oost en de geestelijk verzorger, een predikant van de Protestantse Kerkgemeente en ikzelf als kerk- en buurtwerker. De problemen, en de ernst ervan zijn duidelijk. De noodzaak om tot samenwerking te komen ook, en stap voor stap, 'aan elkaar snuffelend', vinden we elkaar op enkele uitgangspunten, die overigens regelmatig worden bijgesteld: is het mogelijk om gezamenlijk activiteiten en projecten te realiseren voor en samen met (ex) psychiatrische patiënten die wonen in Amsterdam Oost? Het gaat om activiteiten die de kwaliteit van het leven in de buurt van (ex) psychiatrische patiënten verbeteren, de zingeving van hun bestaan bevorderen, en die de integratie in het buurtleven te stimuleren.

Verder moeten ze helpen om buurtbewoners en kerkbetrokkenen in contact te brengen met, en meer gevoelig te maken voor de problematiek van (ex) psychiatrische patiënten. We zien vele mogelijkheden: bezoekprojecten, kringwerk, maatjes- en buddyprojecten, vormen van bezigheid en ontmoeting. Om deze doelstelling, en later een programma, kritisch te toetsen en verder uit te werken besluiten

gesecculariseerde werknemers

We om contact te zoeken met de cliëntenbond in Amsterdam. Het is dan intussen mei 1997.

Voorgaan in diensten

Als kerk- en buurtwerker heb ik ook contacten met kerkelijke groepen. Onder andere als ik voorga in zondagse diensten. Ik moet dat vier keer per jaar doen, twee maal in het kerkcentrum van de Rooms Katholieke parochie, en twee maal in dat van de Protestantse Kerkgemeente. De diensten zijn een podium waar ik, ervaringen, uit werk en buurt, doorgeef. Zo hoor ik in een gesprek met leden van de SAN-groep (1) dat zij zich niet thuis voelen in de 'Hollandse' zondagse diensten. We spreken af om de komende kerk- en buurtdienst een Surinaams-Nederlands karakter te geven. De dienst slaagt. Een half jaar later zitten we weer om de tafel. De voorbereidingsgroep is net als de vorige keer etnisch gemengd. In verband met de preek die ik moet houden brengen de twee aanwezige Surinaamse vrouwen de pijn ter sprake die zij ervaren in de omgang tussen zwarte en blanke mensen. Hierover doorpratend typeren we die omgang in termen van nederigheid ingegeven door een positie van onmacht, en superioriteit voortkomend uit een positie van macht (2). Verschillen op het gebied van de deelname aan onderwijs, arbeid, politiek, inkomen en wat dies meer zij zitten uiteraard ook dwars, maar komen op de tweede plaats. De pijnlijke vraag naar de omgang neem ik mee naar de preek.

een onweersaanbaar appèl

Plaats en risico's van het kerk- en buurtwerk

De diensten vanuit het kerk- en buurtwerk zijn in 1995 statutair tussen de Stichting Kerk- en Buurtwerk Amsterdam Oost en de kerken vastgelegd, als onderdeel van een aantal regelingen met het oog op de onderlinge verhoudingen en de communicatie.

Men vindt het nodig dat een kerk- en buurtwerker zijn kerkelijke achterban deelgenoot maakt van zijn ervaringen, in plaats van deze voor zich te houden. Ik zie dit als een riskante maar noodzakelijke opdracht. Riskant omdat afspraken tot terugkoppeling gebeuren in de veronderstelling dat men in de lokale kerken bereid is en het vermogen bezit tot veranderingen in de praktijk van het kerkzijn in relatie tot de buurt (3). Ik vind het desalniettemin noodzakelijk omdat kerken, zo leert de praktijk mij althans, er moeite mee hebben om op eigen kracht hun houding ten opzichte van de buurtwereld te bepalen. Bovendien is een relatie tussen het kerk- en buurtwerk en de geloofsgemeenschap mijns inziens onmisbaar. Ik zou het problematisch vinden te werken los van de gemeenschap die draagster is van geloof en geloofstraditie. Niet alleen omdat deze context in het kerk- en buurtwerk wordt verondersteld, maar ook omdat ik die levende band, met alle riskante en moeilijke momenten die daar bijhoren, als een 'klankbord' en als een bron van inspiratie ervaar.

De doelstellingen van het kerk- en buurtwerk zijn tweesporig. Feitelijk spitst mijn werk zich dan ook naar twee kanten toe. Er zijn taken die zich richten op het (doen) bieden van zorg en hulp, en het scheppen van de voorwaarden voor presentie. En er zijn taken waarvan de uitoefening gebeurt met het oog op de opbouw van de geloofsgemeenschap (4). Mijn positie als kerk- en buurtwerker is dientengevolge te omschrijven in termen van een 'dubbele relatie'. Ik moet - gelijktijdig en permanent - betrekkingen onderhouden met groepen en instituties in het 'domein van de buurt', maar ook met de kerken.

In mijn werk focus ik op presentie vanuit de eigen opdracht van de kerk. Deze presentie omschrijf ik als aanwezig zijn waar armoede en leed een onweersaanbaar appèl betekenen omdat zij afbreuk doen aan de menswaardigheid van het bestaan. Het houdt praktisch iets als 'aandachtige zorg' in, 'er zijn voor een ander', zonder dat dit leidt tot een verlies aan autonomie van die ander, en zonder dat allereerst gestreefd wordt naar probleemoplossing (5).

Deze presentie probeer ik bij voorkeur te bereiken door kerkelijke (en andere) vrijwilligers de mogelijkheid te bieden aan activiteiten en projecten deel te nemen. De verbinding tussen 'kerk' en 'buurt' gebeurt kortom door de inzet van menskracht. Dit is een tweede riskant moment. De te realiseren presentie wordt afhankelijk gemaakt van het optreden van vrijwilligers, die dan natuurlijk wel gevonden moeten worden. Ze moeten door middel van een cursus of anderszins worden toegerust voor de hen toebedeelde taken, waarbij er vooral zorg voor moet worden gedragen dat ze zich een houding kunnen eigenmaken die correspondeert met wat

hierboven over presentie is gezegd. Toch is er veel voor zo'n koers te zeggen.

De inzet tot vitalisering start bij de mensen; bij diegenen die in nood verkeren en zorg behoeven, en voorts bij diegenen die zich tot inzet bereid verklaren. Plaatselijke kerken kunnen zich alleen maar in overeenstemming met hun roeping, en met de lokale situatie ontwikkelen langs deze levende band. Hoe riskant die dan ook moge zijn. De plaats

van de kerk- en buurtwerker is daarom bij uitstek die van de bemiddelaar: iemand die helpt die levende band tot stand te brengen. Opdat niet voorbij wordt gegaan aan het leed dat mensen treft.

- (1) SAN staat voor: Surinaams, Antilliaans, Nederlands. De SAN-groep te Amsterdam Oost bestaat overigens voornamelijk uit mensen met een Surinaamse herkomst.
- (2) Het gesprek vond plaats aan de hand van het derde hoofdstuk van het bijbelboek Ruth.
- (3) TOINE VAN DEN HOOGEN: Kansloos een verhaal van God vertellen. De parabel van de kansloze jongere. In: JAN VAN DER WAL (Red.): Aan de kant van de straat. Diaconaal jongerenpastoraat in Limburg. Katholieke Universiteit Nijmegen 1996. Pag. 91-104, zie m.n. pag. 92. Serie Theologische Cahiers KU-Nijmegen, nr. 48.
- (4) TOINE VAN DEN HOOGEN 1996 o.c. Zie pag. 96v.
- (5) ANDRIES BAART: Professionele presentie. Schets van een weinig bekende benadering. Inleiding gehouden op 23 januari 1997 op een studiedag 'Presentie en interventie', in het Congrescentrum De Eenhoorn te Amersfoort.

Van broodpenning naar straatnieuws

door Constand de Jonge

Constand de Jonge volgde van 1992-1994 de postacademische cursus kerkelijk opbouwwerk en is als diaconaal consulent aangesteld bij de gefedereerde Hervormde en Gereformeerde kerken van de stad Utrecht. In zijn taakomschrijving staat dat hij is aangesteld voor de vorming en toerusting van de wijkdiakonien. Dit komt er op neer dat hij wijkdiakonien (te vergelijken met PCI's) ondersteunde in vragen die betrekking hebben op kerk en samenleving.

Toen ik 8 jaar geleden met mijn werk begon zag het er heel anders uit als nu. Binnen de wijken is men van oudsher bezig met onder andere het verlenen van individuele financiële hulpverlening. In de protestantse traditie zijn de vrijwilligers op diaconaal terrein voorzien van de titel 'Diaken'. Het zijn van oudsher doeners. Vooral weldoeners! En daar is op zich niets vreemds aan. Wie vindt het nu niet fijn om wel te doen, iets voor een ander te kunnen betekenen. Het kan achteraf een goed gevoel geven, er is iets gedaan, veranderd. Diakenen hebben helemaal een bijzondere positie waarvanuit ze wel kunnen doen. Ze kunnen mensen op materieel gebied ondersteunen. Van oudsher is deze goedgevigheid ook beladen met begrippen als bevoogding en betutteling. De broodpenning en het pannetje soep staan vele mensen nog voor ogen. Dit is voor sommigen ook een reden om geen beroep (meer) op de diaconie te doen. Gelukkig is er in de laatste decennia heel veel veranderd. Zo is de dienstverlening vanuit de diaconie niet alleen bestemd voor mensen die een kerkelijk lidmaatschap bezitten. Het merendeel van de financiële hulpverlening komt terecht bij mensen die totaal geen binding met de kerk (meer) hebben. Voor de meeste diakenen is dit ook geen probleem meer en ze proberen de financiële hulpverlening naar eer en geweten te doen zonder te veel in de privacy-sfeer van mensen binnen te dringen.

Netwerken met sociale dienst

Kortgeleden stond in de Volkskrant een artikel waarin een directeur van de Sociale Dienst in Breda stelde dat hij de verstrekkingen uit de bijzondere bijstand het liefste via het fijnmazige netwerk van de kerken zou willen verstrekken. Aan de ene kant een compliment voor de kerken, aan de andere kant moeten we ons als diakenen ook niet voor een karretje laten spannen. Vaak worden er gelden uit kerkelijke fondsen aangewend, terwijl de mogelijkheid bestaat om wettelijke tegemoetkomingen te ontvangen. Als diaconaal consulent heb ik toen het voorstel gedaan om meer te gaan kijken naar mogelijkheden voor financiële ondersteuning vanuit sociale zaken. Daarbij kwam evenwel naar voren dat in de praktijk de behandeling aan de loketten niet altijd even goed verloopt. De diakenen spraken met elkaar af om aanvragers loketbegeleiding te geven. Deze bevindingen worden opgetekend, de positieve ervaringen zullen in een witboek bijgehouden worden terwijl de negatieve bevindingen in een zwartboek zullen komen. Deze beide boeken zouden volgend jaar aangeboden moeten worden aan de sociale diensten.

Wijk- en buurtwinkels

Een andere manier van netwerken met andere instanties is de mogelijkheid om te gaan samenwerken met de zogenaamde wijkwinkels. In elke wijk zijn de buurt/wijkwinkels te vinden waar naast het maatschappelijk werk ook de jundische raadslieden spreekuur houden, deze bureaus hebben vaak deskundigheid die bij ons ontbreekt. Voor diakenen soms een hele drempel en er is over en weer wat koudwater-

vrees en vooroordelen maar als diaconaal consulent die beide groepen kent kan ik daarin soms bemiddelen.

Oecumenische initiatieven

Een ander facet van mijn werk als diaconaal consulent is het initiëren en begeleiden van nieuwe projecten die uit de diaconie voortkomen. In Utrecht is er een Oecumenische Missionaire Diaconale Utrechtse Werkgroep (OMDUW) opgericht. Hieruit zijn in het verleden diverse initiatieven ondernomen. Zo ontstond uit deze werkgroep de dagopvang voor dak- en thuislozen, en er werd ondersteuning verleent aan de Sleep-inn voor daklozen. Vanuit kerken en particulier initiatief werden deze projecten opgezet. Mijn taak als diaconaal consulent was het parallel voeren van gesprekken met de overheid om voor structurele subsidie te lobbyen.

Daklozenkrant Straatnieuws

Een succes-story daarbij is natuurlijk het ontstaan van de eerste daklozenkrant van Nederland 'Straatnieuws'. Als diaconaal consulent heb ik in overleg met mijn diaconie afgesproken dat ik gedurende een jaar de helft van mijn werktijd hiern zou mogen steken.

Tevens werd er vanuit de diaconie een startsubsidie verstrekt. Het getuigde van visie dat de diaconie hiervoor middelen beschikbaar stelde. Immers wordt door middel van de daklozenkrant vorm en inhoud gegeven aan het helpen onder protest. Het mes snijdt aan twee kanten; daklozen kunnen op deze manier in hun eigen onderhoud voorzien en hebben een goede dagbesteding die hen weer zelfvertrouwen geeft en mogelijkervijs een stap terug is naar de maatschappij. Tevens zie ik Straatnieuws als een middel voor vormings- en toerustingswerk om de mentaliteit en vooroordelen jegens daklozen te ontmythologiseren. De kring is weer rond omdat ik op dit moment als diaconaal consulent deze krant ook inzet in gespreksgroepen lezingen en zelfs kerkdiensten. Hiertoe is een video en informatiemateriaal vervaardigd. De bedoeling is dat voorlichtende werk zich ook tot scholen en vormend onderwijs zal gaan uitstrekken. Op dit moment werk ik nog steeds voor de helft van mijn werktijd voor de daklozenkrant. Wellicht wordt het nog een jaar verlengd. Dan is er vast wel weer een nieuw idee dat ondersteuning behoeft.

vooral
weldoeners

□

Parochies werken samen, ook in Oost Gelderland

door Herman Agterhoek

Herman Agterhoek studeerde praktische theologie aan de Katholieke Theologische Hogeschool Utrecht en volgde van 1989-1991 de postacademische opleiding kerkelijk opbouwwerk. Hij is als staffunctionaris voor kerkelijk opbouwwerk verbonden aan het Pastoraal Centrum Oost Gelderland. Hij houdt zich bezig met beleidsontwikkeling in parochies, met processen van samenwerking tussen parochies, met de begeleiding van pastorale teams en met de samenwerking tussen professionals en vrijwilligers in het pastoraat. In zijn vorige functie was hij in Almelo voor de helft van zijn tijd aangesteld als opbouwwerker voor diakonie.

Wie rondrijdt in Oost Gelderland merkt al gauw dat het een gebied is met veel kleine dorpen, en dus ook veel kleine parochies, waar tot voor kort nogal eens priesters in de latere fase van hun arbeidzaam leven werden benoemd op eenmansposten. Als functionaris voor kerkopbouw, verbonden aan het Pastoraal Centrum Oost Gelderland, heb ik te maken met vragen rond het voortbestaan van deze kleinere parochies, rond samenwerking en bundeling van krachten, en met vragen van noodzakelijke vernieuwing in het pastoraat. Naast het vitaliseren van de parochies zelf, moet er op bredere schaal en in andere vormen worden gezocht naar initiatieven die ook andere gelovige mensen aanspreken dan die in de huidige parochievorm worden bereikt. Dat vraagt om initiatieven in het benoemingsbeleid. Dat vraagt ter plekke in parochies en in samenwerkingsverbanden van parochies - in Oost Gelderland secties geheten - om vernieuwde visie op pastoraat en om nieuwe structuren waarin bovenparochiale initiatieven kunnen worden ingebeld.

Ik ga nu een voorbeeld beschrijven van een begeleiding die ik als kerkelijk opbouwwerker regelmatig op mijn bordje krijg. Het gaat om een samenwerkingsverband van 5 parochies, in grootte variërend van 423 tot 3000 parochianen. Deze parochies werken samen in sectieverband. In de sectie zijn twee priester-pastores werkzaam. Ze zijn beide aangesteld voor een eigen parochie en nemen andere, vacante parochies, er momenteel bij. De sectie kent in strikte zin dus geen pastoraal team, dat in sectieverband is benoemd. Men zou gaarne een pastoraal werk(st)er aantrekken. Echter daar is momenteel niet voldoende financieel draagvlak voor te vinden. De besturen dragen in sterke mate de samenwerking. Zij kennen een vast overleg in de vorm van een stuurgroep voor de sectie. Hoewel het aanvankelijk veel moeite kostte om over de grenzen van de eigen parochie heen te kijken, is het de besturen gelukt om vertrouwen te krijgen in elkaar en te ervaren dat samenwerking niet allen moeite kost, maar dat het ook opbrengt: dat het rendement oplevert. Ik beschrijf de verschillende stappen die in zo'n begeleiding meestal gezet worden.

De eerste stap is die van verkenning. Men tast bij elkaar af of samenwerking tot de mogelijkheden behoort. Zo nemen in deze sectie 3 van de 5 parochies medio 1993 het principebesluit om te gaan samenwerken. Al snel melden ook de andere 2 zich aan als gegodigd. Ze richten vanuit 5 parochies een stuurgroep in en starten het overleg. Dat prille overleg leidt tot een intentieverklaring voor samenwerking. Ze maken huishoudelijke afspraken. Er wordt voortvarend gewerkt. De besturen besluiten tot het houden van een eenvoudig onderzoek waarmee de huidige situatie in de 5 parochies in kaart gebracht kan worden. Dan begint de tweede stap.

Dat onderzoek wordt gehouden aan de hand van een eenvoudige invullijst. Tevens wordt de besturen gevraagd welke mogelijkheden zij

op grond van de huidige situatie zelf zien voor samenwerking, en hoe zij, gezien de noodzakelijke ontwikkelingen in de sectie, denken over de personele voorziening. Men komt al vrij snel tot de conclusie dat met de huidige bezetting van 2 priesters geen nieuwe ontwikkelingen op gang gebracht kunnen worden. De stuurgroep besluit om 3 werkgroepen in te stellen met de volgende opdrachten:

1. Een werkgroep van stuurgroepleden doet onderzoek naar mogelijke taken voor een pastoraal werk(st)er en naar het bestuurlijke draagvlak voor een dergelijke werk(st)er.
2. Een werkgroep van pastores doet onderzoek naar de taken en het draagvlak van een pastoraal werk(st)er.
3. Het penningmeestersoverleg doet onderzoek naar het financiële draagvlak voor een pastoraal werk(st)er.

De conclusie is dat een pastoraal werk(st)er door allen zeer gewenst is, met name voor catechese voor volwassenen en jeugd, maar dat er voorlopig onvoldoende financiën voor zijn.

Er moeten dus andere mogelijkheden gezocht worden om de gewenste ontwikkelingen gedeeltelijk te kunnen realiseren.

Ondertussen is er op meerdere terreinen, vanuit de stuurgroep, uitwisseling op gang gebracht tussen werkgroepen in de sectie; rond Eerste Communie en Vormsel, rond Missie, Ontwikkeling en Vredesvraagstukken en rond diaconie.

Men besluit om zoveel mogelijk samen te werken in het aanvragen van scholing en vorming. De stuurgroep nodigt de dienst-verlening uit om met hen na te denken over werving van vrijwilligers en over de opzet van een parochiesecretanaat.

Vier van de 5 parochies besluiten om mee te doen aan een 3-jaars project parochiecatechese dat vanuit het dekenaat wordt geïnitieerd. Zo hopen zij toch een eerste impuls te kunnen geven aan dit werkveld. Ook besluiten zij mee te werken aan een dekenaal project van jongerenpastoraat waarin de middelbare scholen, die

in hun sectie gelegen zijn, zullen worden betrokken. Concreet initiatieven laten zien wat haalbaar is en wat niet. Als ze slagen, geven zij de besturen een geweldig stimulans om door te gaan op de ingeslagen weg. De derde stap.

Deze experimenten leiden vervolgens tot besluiten. Wat men opstart in de sectie vindt doorgang. Dat geeft de burger moed.

Projecten als die rond parochiecatechese en jongerenpastoraat bevorderen de samenwerking enorm. Vrijwilligers vanuit de 5 parochies werken samen in één project. Ze denken samen daarover na, ze nemen gezamenlijk initiatieven, ze werken samen aan geschikte werkvormen, ze zoeken samen naar inhoud. Breder kijken dan je eigen parochie, dat je eigen werkgroep en je eigen manier van doen, levert nieuwe ideeën op, soms ook nieuwe energie. Want je kunt in je eigen kleine groep ook op dood spoor komen.

In het afgelopen seizoen namen de gezamenlijke besturen zich voor om van een incidentenbeleid inzake liturgie te komen tot een geïntegreerd beleid voor de gehele sectie. Projectmatig werken heeft geleid tot een discipline van evalueren en plannen en van het onderscheiden van kerntaken van de afzonderlijke parochies en het in sectieverband ontwikkelen van initiatieven die het vermogen en de schaal van de afzonderlijke parochies overstijgen.

Zo ontstaan er nieuwe activiteiten zoals het jongerenpastoraat en de uitbouw van catechetische activiteiten in de parochies, en zo ontwikkelen zich nieuwe wijzen van werken, meer projectmatig (in plaats van ad-hoc), meer gezamenlijk (in plaats van ieder voor zich), met name daar waar het de moeilijke terreinen van jongerenpastoraat en cateche-

Dat geeft de burger moed

se betreft. De parochie maakt feitelijk en zichtbaar deel uit van een groter geheel omdat niet alle activiteiten waarbij de parochie betrokken is, alleen met eigen mensen en eigen middelen worden uitgevoerd. De samenwerking raakt verankerd in het beleid van parochies als hij gestalte krijgt op de werkvloer en concrete vruchten afwerpt waarvan de deelnemers de meerwaarde ervaren. Als het catecheseproject de doelen bereikt die het beoogt, dan ontstaat er in de parochies een gezamenlijke visie op wat catechese is, worden werkgroepen concreet geholpen om hun taak in te vullen, ontstaan er op deelgebieden als doop- en huwelijksvoorbereiding misschien gezamenlijke werkgroepen, en mogen parochianen voelen dat ze op het terrein van de catechese in samenwerking meer kunnen dan ze voor mogelijk hadden gehouden.

Stalbeschouwing

Ik heb in deze beknopte casusbeschrijving willen laten zien hoe in een situatie van kleine tot middelgrote dorpen, waar het gevoel van eigenheid erg sterk is en waar men niet gewend was over de eigen muren heen te kijken, met een systematische aanpak stap voor stap experimentele initiatieven gerealiseerd kunnen worden die effect hebben, die van belang zijn voor de toekomst van de afzonderlijke betrokkenen en die het vertrouwen in elkaar doen groeien. Want dat laatste is dwars door alle taakgerichtheid zeker gebeurd. Bij een evaluatie, een jaar

geleden, spraken stuurgroepleden dat ook uit. Het onderling vertrouwen was gegroeid. En dat gaf hen hoop voor de toekomst. In een dergelijk proces van naar elkaar toegroeien en samenwerken gebeurt meer dan je voorziet. Gelukkig maar. In geloofstaal uitgedrukt, zou je kunnen zeggen dat de genade met je meewerkt. Concreet samenwerken leidt ook tot bezinning. Het brengt het gesprek op gang over het 'waarom' en het 'waartoe'. De verschillende fasen zullen zich herhalen wanneer nieuwe strategische stappen worden gezet in dit proces van samenwerking. De uitgehouden communicatie is de beste waarborg dat je die met vertrouwen ontmoet mag zien. Samenwerken leidt tot leren en leren weer tot samenwerken. Als kerkelijk opbouwwerker ben ik zo nu en dan deelgenoot van dit proces. Dat is boeiend. Even fascinerend is het te zien wat er gebeurt als je weer een tijdje weg bent. De eigen krachten ontplooiën zich. Het bewustzijn groeit. Het geloof dat in deze mensen in overvloed aanwezig is, krijgt nieuwe vormen waarin het zich kan uiten. Dat is het wettelijke dat gebeurt. Ik heb er genoeg aan, als kerkelijk opbouwwerker, om dat te zien gebeuren. Daar wil ik mijn talenten wel aan geven.

└

Een gemeenschap waar in te geloven valt

door Jannet van der Spek

Jannet van der Spek werkte tot 1995 in het oudewijkenpastoraat in Rotterdam. In 1988 liep zij stage in de Nassaukerkgemeente in Amsterdam Oud-West; sinds 1995 is zij er predikant. Haar persoonlijke artikel heeft bij oppervlakkige lezing niets te melden over kerkelijk opbouwwerk of gemeente-opbouw. De 'vrome' taal zal de lezer misschien zelfs afstoten. Toch raakt de auteur aan de essentie van waar het in kerkelijk opbouwwerk om draait: een gemeenschap van gelovige mensen op zoek naar de invulling van haar rol en positie in een complexe buurt. De Nassaukerkgemeente is, samen met de Magdalenaparochie, nauw verbonden met het kerk- en buurtwerk in Oud-West. Dat levert een bijzonder beeld op van kerk-zijn anno nu.

Wie de geschiedenis van de kerk en de gang van zaken in veel kerkelijke gemeenschappen eerlijk onder ogen durft te zien, krijgt een negatief beeld van de kerk. Het beeld van machtsmisbruik, van mensen klein en afhankelijk maken, van veel holle woorden, van homohekel, elitair en met een grote angst voor sterke vrouwen. Hoewel ik de kerk nooit zou kunnen verlaten, vroeg ik me wel eens af of de God van Israël nog te vertrouwen was? Op grond van mijn geschiedenis met de kerken

wist ik dat nooit zeker. Zelfs toen ik destijds lid was van de liberale en progressieve Keizersgrachtkerkgemeente, gebeurde daar van alles met voorbijgaan aan de belangen van mensen.

Nee, die kerk liep op haar eind en dat was maar goed ook. Toch wilde ik haar nog een kans geven. Omdat mijn hoop op de God van Israël te groot was, omdat de woorden uit Handelingen over hen die alles gemeenschappelijk hadden en samen leerden en baden en aten in eenvoud en vreugde des harten, te mooi waren. En zo ben ik ook opgevoed. Geloven was belangrijker dan je carrière of burgerlijke staat. De gemeenschap zou ruimte kunnen bieden aan allen, zonder bijvoorbeeld alleen-gaanden binnen een stellen- en gezinscultuur te veroordelen tot eenzaamheid.

Ik ging stage lopen in de Nassaukerk. En ik kwam de gemeenschap tegen, in alle eenvoud en vreugde. Mensen in dezelfde buurt die elkaar wilden vasthouden, ook al waren ze het niet eens. Die stug door-gingen, ook al werd de kerk als kerk steeds kleiner. Die levend rond Gods woord zoveel ruimte kregen, dat zij in alle

bescheidenheid betrekkelijk belangeloos als kerk naar buiten konden treden en de kring steeds weer konden openen. Die gemeenschap bestaat. Ik heb het zelf meegemaakt.

de kerk een kans geven

Zwijgen over God

God ter sprake brengen in de gemeenschap. Het klinkt wel heel arrogant. Deze gemeenschap bestaat bij de gratie van Gods woord. Omdat dat in het midden staat, kan zij zich vormen, steeds opnieuw, en de relaties overstijgen en grond geven. Toch is het wel degelijk een vraag hoe we God ter sprake brengen. Ruimte, vrijheid, liefde en genade. Een gemeenschap die daarvan leeft, is uit de aard der zaak zo divers, dat we het nergens over eens kunnen zijn. Dus ook niet over hoe we preken of de liturgie vieren of welke liederen we zingen. Als je weet dat de gemeenschap bestaat uit armen en rijkere, thuislozen en vermoedden, sterken en gekwetsten, dan wordt het formuleren van voorbeelden als het lopen op scheermessen. Mag je bidden voor de thuislozen als je het eigen huis niet open stelt? En als dan iemand een nieuw leven begint en zijn oude leven van gokverslaving en schulden achter zich laat, wanneer vertrouw je hem dan ook de Wereldwinkel toe? Waar gaat de liefde van de vrijheid, rebelseid en anarchie over in de liefdeloosheid van de chaos? Hoe groeien we aan elkaar en gunnen we onszelf en elkaar toch ook onze kleinzieligheid? Het is knokken in de gemeenschap!

Belangrijker nog is dat de binnen-de-kerk-gelovige-gemeenschap zich onmogelijk als het hart van de gemeenschap kan ervaren. Het hart is het evangelie. De kerk staat uit de aard van haar wezen niet in het midden. Velen zijn onze verwanten in de buurt en we gaan naar ze toe, we komen ze tegen. God ter sprake brengen; het begint daar allereerst door te zwijgen. Voor mij blijft dat zo. In de euforie van de ontdekking dat God weer 'in' is, vindt men 'dat we er weer voor mogen uitkomen'. Uiteraard zou ik bijna zeggen. Tijdens mijn bezoeken in 1989 merkte ik al lang dat de 'kerkverlater gewonus' niet veel meer leek op Jan Wolkers of Maarten 't Hart. Dat wil niet zeggen dat God zich zomaar ter sprake laat brengen. Eeuwen van ruis laten zich niet zomaar wegpoetsen in een kortstondige mode van religiositeit. Wie namens de kerk komt dient eerst te horen, te luisteren, te zoeken. Dit kan gelukkig een zeer vrolijke aangelegenheid zijn en ja, God laat zich verrassen vaak ter sprake brengen. Maar wie God zoekt, moet ook de godloosheid onder ogen zien of op z'n minst serieus nemen. Allereerst de godloosheid in de eigen geleerden en geschiedenis, maar ook in de buurt en/of het leven van de ander!

De gemeenschap loslaten

Het lijkt een aardige theologische geste om de kerk niet in het midden te laten. In de praktijk van alledag is het een bemoeilijkte opgave. De gelovige gemeenschap is ons allen zo dierbaar, maar zij is ook zo verschrikkelijk kwetsbaar. We hebben geen geld en we hebben te weinig kader. We hebben een roemrijke naam in het halve land. We hebben wat te verliezen gekregen. De Nassaukerk is als alle kerken gedeclineerd in de jaren zestig en zeventig en heeft in die zwakte haar kracht kunnen ontdekken. 'Die de kwinpende vlam niet zal doven, het geknakte riet niet zal breken', zo klonk het in mijn hoofd, toen ik deze gemeenschap leerde kennen.

Nu nog weer eens gehalveerd worden, overleven we misschien niet. Omdat onze binding met de buurt verandert, omdat we onze ouderen, die in de buurt geboren en getogen zijn, verliezen. Omdat onze vele sympathisanten niet in de kerk zitten. Omdat zoveel buurtgenoten een-

voudig andere vragen hebben dan in onze stoere, doorsnee SOW-liturgie beantwoord worden.

Het gevaar is dat we ons gaan verdedigen en onze openheid en plooibaarheid verliezen. In een ons door de hogere organen opgelegde fusie vechten we als tijgers voor het behoud van de gemeenschap.

Tegelijkertijd weten we dat kwetsbaarheid onze grootste kracht was en is. Maar hoe houd je dat vol, als je je omringd voelt door vampiers (Dit is een vergelijking. Nee, ik geloof niet in ze). Hoe houd je de ruimte om in een gesprek met een buurtgenoot niet op een nieuw lid voor de gemeenschap te hopen.

Een gemeenschap die God ter sprake brengt zal zich zelf moeten durven verliezen, omdat zij anders het gevaar loopt drammend en zelfgenoegzaam te worden, of - zoals in ons geval - toberig en oververmoed. En niet als het zwijgen over God is dat geen truc om bij een van tevoren vastgesteld hoger plan te komen. Het maakt wezenlijk deel uit van de poging een gemeenschap te zijn rond Gods woord. En het is moeilijker dan het lijkt!

Van de hoed, de boa constrictor en de olifant

Laatst in een kerkdienst las onze nieuwe kerk- en buurtwerkster Ellen Kok voor uit het eerste hoofdstuk van De Kleine Prins. De ik-persoon heeft in een natuurboek een plaatje gezien van een boa constrictor die een ander dier in zijn geheel opvreet en vervolgens in lange maanden verteert. Zij of hij maakt een tekening en vraagt aan volwassenen of ze die niet eng vinden. Dat vinden ze niet. Ze zien een onschuldige hoed. Volwassenen moet je ook alles uitleggen, constateert de hoofdpersoon, en laat zien dat de tekening eigenlijk een boa constrictor voorstelt die een olifant verteert.

Ellen koos voor dit verhaal.

Omdat wij in de buurt de mensen tegenkomen die de wildheid, vrolijkheid en wreedheid van de boa constrictor en de olifant aan ons laten zien. Tegelijk is het een schitterend beeld van de verborgenheid van het evangelie. In de kerken reiken we elkaar meestal de hoed aan. Wij mensen, en uiteraard ook kerkmensen, lopen om de Heilige heen. Natuurlijk! Wij zijn er nu eenmaal niet op gebouwd. God in al haar macht en onmacht komt ook in de kerken weinig echt ter sprake. Dat maakt overigens de hoed niet minder waardevol!

Ik realiseer me dat in onze religieuze jaren negentig een (jonge?) predikant ook functioneert als een soort hoed. Als ik mee ga met een yuppenwandelreis en men kent mijn beroep, word ik vroeg of laat bevraagd over God, of over astrologie, of over verschijningen, of over vampiers, of over het twaalf stappenplan van de AA. Dat wil nog niet zeggen dat mensen honger naar de dwaasheid en aanstoot van het evangelie, noch dat er taal aanwezig is om dat ter sprake te brengen. In de Nassaukerk ginnegappen we wel eens over onze verwroming. Volharding en blijdschap, het gebeurt allemaal. Het is mijn stellige overtuiging dat daar waar mensen in waarheid en liefde de realiteit onder ogen zien in al haar pracht en wreedheid (ik denk dan bijvoorbeeld aan mensen die de door de overheid verdoezelde armoede zichtbaar maken) dat daar, hoe kwetsbaar ook, gemeenschap ontstaat, waar God zich ter sprake laat brengen. Omgekeerd zal een gemeenschap die leeft van Gods woord zich altijd weer openen.

Eeuwen van ruis laten zich niet zomaar wegpoetsen

Kerkelijke presentie in nieuwbouwwijken - voor kerken een uitdagende kans

door Harry Bisseling

Harry Bisseling volgde van 1986-1988 de postacademische cursus kerkelijk opbouwwerk. Vanaf 1988 is hij vervolgens als staffunctionaris voor parochieontwikkeling en kerkopbouw verbonden geweest aan het Pastoraal Centrum voor Utrecht en West-Gelderland. In deze functie heeft hij beleidsorganen van parochies en dekenaten begeleid in het maken van een beleidsplan, in het zoeken naar vormen van samenwerking, in het inspelen op wat in de samenleving gaande is. Vanaf september 1997 zal hij voor de helft werkzaam zijn voor het Aartsbisdom Utrecht en voor de helft voor het dekenaat Arnhem. In zijn functie voor het bisdom zal hij onder andere de kerkopbouw in grote nieuwbouwwijken (de zogenaamde VINEX-lokaties) begeleiden en adviseren. De functie in het dekenaat Arnhem sluit voor een deel inhoudelijk aan. Hij zal zich daar gaan bezighouden met de nieuwbouw in de Overbetuwe, de nieuwe uitleg van Arnhem en Nijmegen.

Aanleiding

Met de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening Extra (VINEX) gaf de overheid in 1990 het startssein voor het ontwikkelen van omvangrijke nieuwbouwwijken. Tot het jaar 2015 worden er in Nederland ruim 800.000 woningen bijgebouwd. Hoe gaan parochies en gemeenten hiermee om? Kiezen zij voor het traditionele pastoraat met een kerkgebouw, waar parochianen geacht worden heen te komen? Of ontwikkelen ze experimentele pastoraatsvormen, om aansluiting te zoeken bij het "moderne levensgevoel" van individuele gelovigen? In het najaar van 1995 heb ik tijdens mijn studieverlof onderzoek gedaan naar kerkelijke presentie in nieuwbouwwijken. De resultaten van dit onderzoek zijn neergelegd in een verslagboek. In dezelfde periode stelde het bestuur van het dekenaat Arnhem een adviesgroep in met als opdracht de besturen van de dekenaten Arnhem en Nijmegen te adviseren over mogelijkheden van kerkelijke presentie en de opzet en aanpak van het pastoraat in de nieuwbouwwijken van de Overbetuwe, het gebied tussen Arnhem en Nijmegen. Mijn bijdrage aan deze special is gebaseerd op mijn onderzoek en op mijn ervaringen binnen de adviesgroep.

Leren van ervaringen

Om kerkelijke presentie in nieuwe wijken vorm te geven, zijn intussen al veel wegen gegaan. De ervaringen zijn echter nog weinig in kaart gebracht en de resultaten ervan ook nog weinig systematisch geëvalueerd. Juist dit laatste is van belang nu zoveel nieuwe lokaties worden ontwikkeld. Wanneer kerken het van belang vinden om ook in nieuwe wijken aanwezig te zijn, dienen meerdere vragen aan de orde te komen. Waarom willen kerken zich in een nieuwe wijk presenteren? Wat kunnen kerken betekenen voor (gelovige) mensen die geworteld zijn in de moderne cultuur? Op wie willen de kerken zich richten, alleen op de eigen leden of ook op niet-leden? Zien kerken voor zichzelf nog een rol weggelegd in de opbouw van een leefbare woonwijk? Kiezen kerken voor een opbouw waarin reeds tevoren de vanzelfsprekende taken van de kerk worden ingevuld en het bijbehorende programma wordt vastgelegd? Of kiezen de kerken voor een stapsgewijze ontwikkeling waarin met nieuwe bewoners stap voor stap kan worden gewerkt aan de opbouw van een gemeenschap, die direct aansluit bij het leven en ervaren van deze mensen in deze nieuwe wijk? Het antwoord op deze vragen is beslissend voor de vraag in hoeverre nieuwe bewoners de kans krijgen andere mogelijkheden van kerkzijn te ontdekken. Mijn onderzoek wijst uit dat een dubbele strategie wenselijk is, waarin ruimte is voor meerdere typen pastoraat en waarmee de kerk ook iets kan betekenen voor de wijk.

Een nieuwe start

In nieuwe wijken hebben parochies en gemeenten kansen om een nieu-

weg start te maken. Er bestaan nog geen tradities. De pijn en moeite die het kost om reeds ingeburgerde patronen en activiteiten los te laten, vormen hier niet het struikelblok. Maar echt vrije ruimte is er niet. Ook in nieuwe wijken komen mensen wonen die zoeken en verlangen naar meer traditionele vormen van pastoraat.

Wanneer parochies en gemeenten ervoor kiezen om bij dit verlangen aan te sluiten, lopen ze het risico geen aansluiting te vinden bij individuele gelovigen in deze moderne cultuur. Juist zij dagen de kerken uit consequenties te trekken uit hun opdracht om teken en instrument van heil te zijn in deze wereld en derhalve te kiezen voor een nieuwe aanpak, waarin zij, moderne gelovigen met hun eigen spiritualiteit en vragen serieus worden genomen. Zij vragen om kerkvormen, waarin rekening wordt gehouden met hun individuele keuzen, behoeften en belangen. Kerkvormen waarin ruimte is voor een meer fluctuerend programma. Erkennen van de mens als subject, open staan voor elkaar, elkaar wederzijds aanvaarden en aanmoedigen zijn kenmerken van deze nieuwe kerkvormen. Parochies en gemeenten die het aandurven in dit perspectief een nieuwe keuze te maken, kiezen daarmee tegelijkertijd voor kerkelijke vernieuwing. Daarbij past niet meer het tevoren uitleggen van een kerkelijke looper, maar de 'gezamenlijke trektocht', dat is de weg van het leren, de weg van het samen zoeken naar wat in de nieuwe wijken passend, zinvol, uitdagend en inspirerend is. In de praktijk betekent dit dat bij processen van kerkopbouw rekening gehouden wordt zowel met de bestaande 'gemeenschap' als met de nieuwe bewoners. Daarbij is het van belang oog te hebben voor de diverse vormen van betrokkenheid die in beide groepen voorkomen: er zijn mensen voor wie geloven betekenis heeft rond scharmmomenten in hun leven (overlijden, ziekte, geboorte) en bij mondiale en persoonlijke catastrofes (een natuurramp, oorlog, afbreken van een relatie, ruzie thuis) en er zijn mensen die geloof uitdrukkelijk vorm willen geven en actief aan de vernieuwing van de geloofsgemeenschap willen deelnemen. Voor al die vormen van betrokkenheid moet ruimte worden geboden. Daarnaast dient er een programma te zijn voor degenen die zoeken naar zin, die levensbeschouwend geïnteresseerd zijn en die met anderen hun verhaal willen delen in meer vrijblijvende vormen van (religieuze) communicatie. Er wordt in de praktijk met andere woorden een gedifferentieerd pastoraal handelen 'op maat' gevraagd, een veelvormige pastorale strategie die de verschillende typen van betrokkenheid en religiositeit serieus neemt. Dit betekent dat kerken in de eerste ontwikkelingsfase kiezen voor een pluriforme manier van kerkzijn.

Kerken en de wijk

Elders in deze special is al opgemerkt dat de kerkelijke gemeenschap geen gesloten wereldje is. Juist in nieuwe wijken, zo leert de ervaring, slagen kerken erin een bijdrage te leveren aan het welzijn van nieuwe bewoners in een nieuwe wijk. In zo'n nieuwe wijk vinden mensen het niet eenvoudig om zich geborgen te voelen, om nieuwe contacten te leggen, om verbanden, vriendschappen op te bouwen. Welkom heten, mensen uitnodigen voor kennismaking en onderlinge ontmoeting, zijn de belangrijkste pellers van het kerkewerk in deze pioniersfase. Deze wijze van werken heeft alleen kans van slagen wanneer deze nieuwe bewoners niet worden gezien als potentiele (nieuwe kerk)gangers, nieuwe vrijwilligers, nieuwe deelnemers aan de kerkbijdrage, maar als mensen met een eigen verhaal en geschiedenis, met eigen vragen, behoeften en wensen; en wanneer onderkend wordt dat het van belang is erop uit te trekken en met deze nieuwe bewoners in gesprek te gaan. Niet het voortbestaan van parochies en gemeenten staat centraal, maar het leven, wonen en werken van mensen in een nieuwe woonomgeving. Daarom willen kerken samen met andere organisaties en instellingen ertoe bijdragen dat de bewoners van een nieuwe wijk hun leven als plezierig en zinvol ervaren, en op deze nieuwe woonplek opnieuw kunnen wortelen.

Niet alleen in nieuwe wijken kunnen kerken een wèzenlijke bijdrage leveren aan samenlevingsopbouw. Dit geldt evenzeer voor oude stadswijken. Zelf herinner ik me nog goed het wijkinitiatief in de oude stadswijken van Arnhem-Zuid, eind jaren zeventig. Als pastores namen wij het initiatief om wijkbewoners en instellingen te verzamelen rond een tafel. Voor het eerst sinds lange tijd keken we samen naar de wijk. Wat zie je aan problemen in de wijk? Wat kom je tegen in je werk? Wat zou er moeten veranderen om deze wijk leefbaar te houden of te maken? Er ontstond een omvangrijke lijst van zorgen en klachten. Besloten werd om er samen de schouders onder te zetten. Meerdere initiatieven werden geboren. Er werd gewerkt aan de komst van een opbouwwerker, er kwam een werkersoverleg, een andere groep boog zich over de accommodatietoedoe, en er werd gewerkt aan de voorbereiding van een breed opgezet onderzoek naar de beleving van wijkbewoners. De opbouwwerker kwam er, een nieuw wijkcentrum, en ook een uitgebreid onderzoek. Mede als gevolg van deze initiatieven is de leefbaarheid in de wijk in positieve zin veranderd. Als kerkelijke werkers hebben wij daaraan een belangrijke bijdrage kunnen leveren, omdat het lukte om mensen te verzamelen en uit te dagen tot een gezamenlijke aanpak. Tot mijn vertrek uit de parochie heb ik, samen met een aantal wijkbewoners, deel uitgemaakt van de begeleidingscommissie van een van de opbouwwerkers in de wijk, en met hem en zijn collega meerdere functioneringsgesprekken gehouden.

Een plan van aanpak

Op basis van de ervaringen die intussen zijn opgedaan, zijn concrete suggesties te geven voor een plan van aanpak, waarin gekozen wordt voor de weg van het leren. Dit betekent dat tevoren niet teveel kan worden vastgelegd (het 'planmodel'), maar dat voorwaarden worden geschapen voor een optimale inbreng van nieuwe bewoners. Zij kunnen immers het beste antwoord geven op vragen over 'kerkzijn' en over de presentie van de kerken.

Zo'n plan van aanpak begint met het instellen van een projectgroep. Het ligt voor de hand daarvoor mensen te kiezen die in staat zijn op een nieuwe wijze pastoraat vorm en inhoud te geven. Deze projectgroep dient de bestaande parochies en gemeenten actief bij het proces te betrekken en hen te informeren over de voortgang. Zij dient binnen de geformuleerde uitgangspunten te beschikken over een ruim mandaat.

Het eerste wat de projectgroep te doen staat, is het ontwerpen van een profiel van de nieuwe wijk. Waar is de wijk gesitueerd? Wat is de omvang van de wijk? In welk tempo wordt er gebouwd? Wat voor huizen worden er gebouwd? Waar komen de nieuwe bewoners vandaan? Wat valt er te zeggen over hun inkomen, hun werk, gezinssamenstelling? Welke verwachtingen zijn er met betrekking tot de kerkelijke deelname? Bij het zoeken naar antwoorden kunnen gegevens van bijvoorbeeld een afdeling Onderzoek en Statistiek van de gemeente, van landelijke onderzoeks bureaus, bijvoorbeeld het KASKI in Den Haag, een belangrijke rol spelen. Vervolgens dienen de kerken hun pastorale uitgangspunten te formuleren. Willen zij in de nieuwe wijk het bestaande voorzietten of zien zij de nieuwe wijk als een uitdaging om het anders te doen, meer kerkvernieuwend, meer oecumenisch, meer wijkgericht? Deze uitgangspunten zullen dan besproken moeten worden met de bestaande parochies en gemeenten. Het is immers van belang dat van meet af aan alle neuzen dezelfde kant op staan. Dit om teleurstellingen en conflicten in latere fasen van het opbouwproces te voorkomen. Uiteindelijk leiden de gesprekken tot een inhoudelijk contract dat als basis dient voor het werk van de projectgroep.

In deze fase kan de projectgroep ook het gesprek met de andere kerken oppakken. Dit om te voorkomen dat er weer aparte organisaties komen met elk hun eigen wetmatigheden. En de ervaring leert intussen dat in veel nieuwbouwwijken kerken bijna vanzelfsprekend samen optrekken bij

de opbouw en verdere ontwikkeling van kerkelijke presentie. Deze gesprekken kunnen ertoe leiden dat de kerken besluiten tot interkerkelijke samenwerking bij de opbouw van een geloofsgemeenschap. De taken die de kerken vanuit gezamenlijk gekozen uitgangspunten delegeren aan de projectgroep kunnen in een overeenkomst worden vastgelegd. Deze delegatie ontslaat de parochies en gemeenten overigens niet van hun bestuurlijke verantwoordelijkheid.

Op het moment dat de eerste nieuwe bewoners zich vestigen is het aller-eerst van belang hen welkom te heten en zo er mede toe bij te dragen dat zij zich in hun nieuwe woonomgeving gaan thuis voelen. Het oprichten van een werkgroep is daartoe een eerste stap. De samenstelling van deze werkgroep hangt mede af van de uitkomst van het gesprek met de andere kerken. In elk geval wordt van de meest betrokken parochies en gemeenten een actieve bijdrage gevraagd. Daarbij is het van belang zorgvuldig na te gaan of de aan te trekken vrijwilligers zich kunnen herkennen in de eerder geformuleerde uitgangspunten. Een goede training vooraf is van wezenlijk belang.

Ervaringen elders laten zien dat het welkom heten vaak wordt gevolgd door gezamenlijke bijeenkomsten waarin de nieuwe bewoners elkaar kunnen ontmoeten en het kennismaken kunnen voortzetten. Het ligt voor de hand dat het wonen in deze nieuwe wijk in belangrijke mate de agenda van deze eerste bijeenkomsten zal bepalen. Vanuit het kennismaken met de nieuwe bewoners kan het aanbod verder worden ingevuld. Omdat hun vragen en wensen niet vanzelfsprekend overeen zullen komen, is een meer gedifferentieerd aanbod nodig. Dat vraagt de nodige creativiteit van vrijwilligers en pastores, en de nodige flexibiliteit van het programma.

De bijdrage van de opbouwwerker

Omdat dit vormgeven van kerkelijke presentie geen gemakkelijke opgave is, omdat het kerkelijke tij niet gunstig is, omdat ter plekke vaak onvoldoende inzicht en ervaring aanwezig is, kan de opbouwwerker in de verschillende fasen van het opbouwproces een belangrijke bijdrage leveren. In de eerste fase van verkenning en voorbereiding kan de opbouwwerker deelnemen aan eerste gesprekken van verantwoordelijke organen in de plaatselijke parochie en gemeente. Hij kan hen helpen bij het maken van keuzen, bij het formuleren van pastorale uitgangspunten, bij het onderzoeken van de eigen draagkracht, bij het voorbereiden van gesprekken met andere kerken en instellingen, bij het ontwerpen van een wijkprofiel, en bij het nemen van eerste besluiten. In de uitvoerende fase kan hij vervolgens de projectgroep begeleiden, die rond concrete lokaties in het leven wordt geroepen. Tijdens het proces kan studiedagen voor vrijwilligers en pastores beleggen. En samen met collega-opbouwwerkers kan hij een handreiking ontwerpen, waarin belangrijke aandachtspunten en suggesties voor een plan van aanpak zijn opgenomen. Deze mogelijkheden vullen op dit moment concreet mijn agenda. Het gaat dan niet alleen om de Overbetuwe, maar ook om de 'Leidsche Rijn' bij Vleuten en De Meern, de wijk Vathorst bij Amersfoort en Hooglanderveen, en de wijk Stadshagen bij Zwolle. Daarnaast vraagt het overleg met beleidsverantwoordelijken, met collega's van de andere kerken en het voorbereiden van studiedagen, veel tijd. En dit alles ten dienste van een kerkelijke presentie, van waaruit kerken, een actieve bijdrage kunnen leveren aan het samenleven van mensen, niet ten dienste van het eigen voortbestaan, maar, binnen de door hen geformuleerde pastorale uitgangspunten, ten dienste van deze nieuwe bewoners van omvangrijke nieuwbouwwijken.

* Bisseling, H., Kerkelijke presentie in nieuwbouwwijken. Een verkenning, eerste evaluatie en wat van belang is. Pastoraal Centrum Utrecht-West Gelderland, Zeist 1996

Kerkelijk Opbouwwerk

Opbouwwerk met meerwaarde?

Hieronder volgt een verslag van het debat over Kerkelijk Opbouwwerk dat op 1 mei jl. plaatsvond. Het initiatief tot dit debat is genomen door het Samenwerkingsverband Beroepsontwikkeling Opbouwwerk.

Als voorzitter trad Kees Stuurup op. Hij heette de aanwezigen hartelijk welkom. Nadat iedereen zich nader heeft voorgesteld kan het debat van start gaan.

Deelnemers:

Andries Baart,

bijzonder hoogleraar opbouw- en activeringswerk Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht,

Ans Brandsma,

directeur Gereformeerde Raad voor Samenlevingsaangelegenheden,

Harm Dane,

algemeen secretaris Toerustingscentrum GKN,

Jan Willem Duyvendak,

bijzonder hoogleraar opbouwwerk Erasmusuniversiteit,

Marius Ernsting,

directeur vereniging Humanitas,

Fenny Gerrits,

eindredacteur MO/Samenlevingsopbouw,

Joyce Hes,

medewerkster Rijksuniversiteit Limburg,

Wil van de Leur,

directeur Landelijk Centrum Opbouwwerk,

Guido Smit,

stafmedewerker kerkelijk opbouwwerk dekenaat Amsterdam,

Klaus Sonnberger,

docent Theologische Faculteit Tilburg,

Kees Stuurup,

vestigingsleider/projectontwikkelaar LCO,

Paul Vlaar,

stafmedewerker NIZW,

Roger Weverbergh,

docent Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht.

Ten behoeve van het debat werd het gehele cluster vragen rond bestaansrecht, theonevoming, uitgangspunten en setting van kerkelijk opbouwwerk samengevat door zich in eerste instantie te richten op het doelgroepenverschil tussen kerkelijk en maatschappelijk opbouwwerk. Waarbij 'kerkelijk opbouwwerk', dat in meerdere mate een splitsing kent tussen intern en extern opbouwwerk hier wordt opgevat als extern

opbouwwerk. De eerste deelnemer die hier iets naders over wilde zeggen was Andries Baart.

Intern of 'naar binnen'

Andries Baart stak van wal met een heldere uitleg omtrent de verschillende varianten van kerkelijk opbouwwerk. "Er zijn vier mogelijkheden: een kerkelijk opbouwwerker die 'naar binnen' werkt, een kerkelijk opbouwwerker die 'naar buiten' werkt, een MA-werker die ook iets in de kerk doet, een MA-werker die 'naar buiten' werkt. Er moet dus onderscheid gemaakt worden tussen een interne opbouwwerker en iemand die 'naar binnen' werkt, waarbij duidelijk naar voren moet komen of we het over een functionaris hebben die in dienst van de kerk, overheid of PI staat."

Samengevat kwam het er op neer dat het in het debat goed zou zijn om de positie van waaruit gewerkt wordt steeds duidelijk te maken. Andries Baart voegde er aan toe dat dit onderscheid van belang is voor samenlevingsopbouw als zodanig. Als voorbeeld noemde hij een werker die in opdracht van de gemeente werkt, en wat hem betreft 'naar binnen' ten aanzien van het gemeentelijk beleid. Hiermee loep je het risico de verlengde arm van de gemeente te worden.

Doelgroepenverschil

Ten aanzien van dit onderwerp legde **Marius Ernsting** de vraag op tafel of het "eigenlijk wel goed is om te praten in de tweeslag kerkelijk opbouwwerk en maatschappelijk opbouwwerk? Misschien moet 'kerkelijk' hier wel verbreed worden tot 'levensbeschouwelijk' en dan hoor ik er ook bij."

Dit omdat volgens hem vanuit een levensbeschouwelijke setting (kerkelijk of niet) de organisatie van de doelgroep reeds gegeven is en dit de meerwaarde vertegenwoordigt van dit type werk. In die zin lijkt kerkelijk opbouwwerk ook meer op het werk dat vanuit Humanitas plaatsvindt."

Volgens **Wil van de Leur** is het grote verschil tussen kerkelijk en algemeen opbouwwerk inderdaad dat de laatste met de direct betrokkenen of belanghebbenden werkt. "Het algemeen opbouwwerk werkt met de doelgroep zelf. Normaal gesproken verloopt ongeveer 80% van de 'productie' van kerkelijk en MA-werk via intermediaire vrijwilligers, die om welke reden dan ook iets willen, maar niet tot de doelgroep behoren. Het zijn wel degene die met de betrokkenen zelf in de weer gaan. Dit is een belangrijk verschil."

Andries Baart legde vooral de nadruk op de uiteindelijke activeringstitel: "Ik ben geneigd om te zeggen dat de reguliere samenlevingsopbouw de neiging heeft om het eigenbelang van de doelgroep als ingang te nemen tot maatschappelijke actie. Levensbeschouwelijk opbouwwerk opereert vanuit een zeker normen en waarden bewustzijn en dat kruist men met een aantal maatschappelijke issues. Je moet maar afwachten of die 'set van normen en waarden' er bij het algemeen opbouwwerk ook is."

Paul Vlaar vond dat betwistbaar. Het opbouwwerk in de steden wordt volgens hem "toch welbepaald ingezet op bepaalde groepen, of dat nou wijkgroepen zijn of meer categoriaal georganiseerde verbanden. De keuze voor die bepaalde groepen is wel degelijk waarde bepaald. Dat wil zeggen dat via een ingewikkeld proces van besluitvorming die bepaalde groepen ondersteuning van het opbouwwerk krijgen van de gemeente en die besluitvorming is wel degelijk op waarden gebaseerd."

Wil van de Leur: "Opbouwwerk is eigenlijk issue-indifferent. Het gaat altijd om de onderliggende processen die in gang gezet moeten worden, en dat er organisatievormen tot stand komen. Hoe je dat doet maakt in

feite niet uit. Of je dat tot stand brengt via het maken van een speeltuintje of het slopen van een wand of het tot stand brengen van werkgelegenheid doet er eigenlijk niet toe."

Kees Stuuroop: "De discussie zou dus eigenlijk moeten gaan over het handelingsrepertoire van de werker, dat een andere waarde zou hebben dan in het regulier opbouwwerk. Dat zou je moeten kunnen teruglezen in de praktijk. Dan moet je eigenlijk een voorbeeld kunnen noemen om dit duidelijk te maken."

Harm Dane stelde voor om het voorbeeld te nemen van Amsterdam-Oost. "In dit artikel stelt de auteur dat hij ook nog eens bezig is met de vitalisering van de kerkgemeenschap, hij mobiliseert vrijwilligers en activeert ze. In hoeverre deze groep in de geloofsgemeenschap weerspiegeld wordt is niet duidelijk, maar een aardige vraag is wat de kerk bezit om hier zo iets naar te zetten. Is het doel hier het present zijn in de marge? Of is het doel het disciplineren van gemarginaliseerden? Mij lijkt het dat daar een verschil zou kunnen zitten. Die disciplineren is wellicht een taak die door het reguliere opbouwwerk zou moeten worden opgepakt."

Jan Willem Duyvendak: "Ik zie ook wel een aantal verschillen tussen kerkelijk en regulier opbouwwerk. Wat ik echter interessant vind is de vraag of dat verschil er moet blijven of dat je je afvraagt: wat kun je van elkaar leren? Voor zover ik verschil zie gaat dat over de mate waarin je im- of expliciet bent over je waarden, je normen en je mensbeeld, 'het goede leven' en al deze grote termen. Levensbeschouwelijke werkers hebben daar een voorsprong in. Dat is iets anders dan wanneer je zegt: dat is een principiële verschil en moet blijven."

Volgens hem valt het historisch best te begrijpen waarom het algemene opbouwwerk daar de laatste jaren ietwat schuchter in is geweest, omdat het daarvoor zo sterk ideologisch georiënteerd is geweest. "Het opbouwwerk heeft vrij bewust besloten om zich niet al te ideologisch te profileren, maar zich meer een beetje zakelijk, technocratisch op te stellen. Juist de laatste jaren zie je een hernieuwde belangstelling voor die reflectieve vragen."

En dan zijn er inhoudelijk eigenlijk heel weinig verschillen. Ik zie bijvoorbeeld bij het algemene opbouwwerk toch belangstelling voor het levensbeschouwelijke. Het levensbeschouwelijke spectrum is zeer gedifferentieerd en alle pogingen om zich te onderscheiden van elkaar en van het algemene opbouwwerk komt toch een beetje naar op stoeien met grote woorden."

Voorsprong?

Kees Stuuroop: "Duyvendak benoemde het verschil tussen levensbeschouwelijk en algemeen opbouwwerk als zou de eerste een voorsprong hebben ten opzichte van de andere. Hoe kunnen we dat concreet maken?"

Jan Willem Duyvendak: "Zelf denk ik dan aan de discussie over multiculturaliteit. Er wordt in het algemeen te weinig gediscussieerd over het doel van wat er in allerlei wijken wordt gedaan en georganiseerd. Hierin kun je dus van elkaar leren als werksort."

Andries Baart: "Ik kan jouw suggestie wel delen, maar of er sprake is van een voorsprong dat weet ik niet. Het gaat erom dat het opbouwwerk in de ten uitvoerlegging van projecten goede momenten van beraad en vorming inbouwt. Ik denk dat in het kerkelijk opbouwwerk en MA-werk het beraad een grote rol speelt. Dat kan op drie niveau's een rol spelen: in de richting van de werksort, in het nadenken van de functionarissen en uiteindelijk in de groepen die het werk doen. In het algemeen opbouw-

werk gebeurt dat natuurlijk ook, op het niveau van de werksort. Het wordt interessant om je af te vragen of dit ook op het derde niveau plaatsvindt. Op dit punt kunnen de werksorten het nodige van elkaar leren."

De vraag in hoeverre je op het derde niveau, het meest direct uitvoeren van niveau, aandacht kunt en mag besteden aan beraad is sterk afhankelijk van de achterliggende legitimatie- en financieringskaders. Als de werksort is opgesloten in een overkoepelend beleid dan kun je daar onderaan niet aan beginnen want dan loopt het uit de hand of gebeurt er iets anders dan van bovenaf bedacht was."

Het beraad

Joyce Hes merkte op dat een discussie over het verschil in handlingsmotivatie van kerkelijke en algemene opbouwwerkers vooral zinvol zou zijn op basis van empirisch onderzoek. Zij vroeg zich af of bijvoorbeeld in het kerkelijk opbouwwerk anders met het thema 'armoede' werd omgegaan dan in het algemeen opbouwwerk: "In het seculiere opbouwwerk is armoede iets tamelijk verfoeliks. In het religieus geïnspireerde werk waarschijnlijk ook wel, maar daar proef ik altijd iets van respect voor armoede."

Roger Weverbergh: "Ik denk dat respect voor de armen vanuit de christelijke inspiratie een heel belangrijk gegeven is. Denk onder andere aan het verhaal van de barmhartige Samaritaan waaruit de duidelijke interesse van Jezus Christus voor de armen blijkt. Dat is natuurlijk iets dat wel gedeeld wordt en waardoor de armen ook volop als subject gezien worden. Maar of wij dan iets anders doen dan het maatschappelijk opbouwwerk, in ons pogen deze mensen weer maatschappelijk te betrekken en te laten participeren, dat geloof ik niet."

Fenny Gerrits: "Die praktijk is inderdaad heel belangrijk. Andries Baart maakte daarnet een interessante opmerking, namelijk dat hij zich afvroeg in hoeverre je beraad moest voeren op het praktijkniveau. Dit vanwege de mogelijkheid dat zaken dan anders gaan lopen dan van bovenaf bedacht was. Is dat niet een belangrijk verschil tussen levensbeschouwelijk en algemeen opbouwwerk? Werk je vanuit een levensbeschouwelijke basis niet meer top-down? Dat levensbeschouwelijke kader kan dan een beperking opleggen aan die vrijwilligers. Is dat zo?"

Andries Baart: "Nee, ik zou antwoorden dat het precies omgekeerd ligt. Ik denk dat die beraadsvorm er meer en beter van komt in de kerkelijke setting dan in het algemeen opbouwwerk. Er zit inderdaad een mecha-

nisme in dat de zelf-referentialiteit doorbreekt en dat lijkt autoritair. Interessante vraag is natuurlijk niet of dat zelf-referentiële systeem doorbroken wordt door een extern aanbod maar of je daar redelijk over mag praten of dat het een gezagsargument is. Het doet er dus niet toe of het van binnen of van buiten komt, maar wat aard van het beraad is dat daar plaatsvindt."

Kees Stuuroop: "Nou wil ik wel eens weten hoe dat beraad er bij jullie uitziet. Je vindt dus dat het meer voorkomt 'bij jullie' en je vindt dat het bij ons ook meer zou moeten worden gedaan."

Wil van de Leur: "Een tussen-opmerking die echt moet: dat laagste niveau waarop dat beraad plaatsvindt, de vloer. Volgens mij heb jij (Baart, red.) het dan over de streefgroep. Niet over de doelgroep zelf, dat wil ik even goed genoteerd hebben omdat dat verschil maakt."

Andries Baart: "Ik wil goed genoteerd hebben dat dat per project verschillend is, het hangt samen met hoe het project is opgezet."

Klaus Sonnberger: "Nu even verder over dat 'beraden'. Wat ik een beetje hier beluister is een overschatting van het belang van het beraad in een kerkelijk kader. Ik denk dat dat bij een kleiner aantal kerkse mensen expliciet is dan men in het algemeen denkt. Dat wil zeggen dat dat christelijke verhaal ook bij mensen die heel nauw betrokken zijn bij MA-werk veel minder expliciet is dan buiten-kerkelijken denken. Er is in 1990 een empirisch onderzoek gedaan naar de motivatie van kerkelijke vrijwilligers om zelf pastorale begeleiding aan mensen te geven. Daar kon toen een onderscheid gemaakt worden tussen religieus gemotiveerden en 'gewoon' gemotiveerden. Uit de analyse bleek dat de 'gewoon' gemotiveerden veel meer invloed hadden op de motivatie van mensen dan de expliciet christelijk gemotiveerde begeleiders. Het verhaal van Baart is minder expliciet dan hij suggereert."

Marius Ernsting vond dit een goed moment om de discussie verder te structureren en suggereerde dat er drie elementen zijn die als kenmerk van een beroepstype kunnen gelden: verantwoording, methodiek, en het mensbeeld waar de werker vanuit gaat: "Aan de hand van een vergelijking van deze drie elementen kun je iets zeggen over het verschil tussen levensbeschouwelijk en algemeen opbouwwerk. Nog even iets over die methodiek. Ik vind dat het voor de werkwijze uitmaakt of je mel de doelgroep te maken hebt of met intermediairen. Dat maakt erg veel uit voor je manier van werken. En wat het mensbeeld betreft en hoe je naar je doelgroep kijkt, heeft ook veel te maken met hoe je naar de maatschappij kijkt."

Harm Dane: "Ik vind dat er een vierde element bij moet komen en dat is de positie van de werker, iemand die van buiten komt, vanuit de kerk en dus in zekere zin geen positie heeft, heeft die niet meer mogelijkheden om allerlei organisaties aan tafel te krijgen omdat hij minder bedreigend is?"
Er werd besloten aan de hand van deze agenda na de pauze verder te praten.

Vier elementen

Kees Stuuroop: "Dan kunnen we ons nu richten op die vier punten in samenhang met het praktisch handelen van de werker. Daarbij proberen we te bepalen of er verschillen zijn tussen levensbeschouwelijk en algemeen opbouwwerk en of er bij het levensbeschouwelijk opbouwwerk sprake is van een meerwaarde. Ik stel voor dat iedereen nu even laat

weten wat voor hem of haar hierni het meest kenmerkend is voor beide denominaties."

Jan Willem Duyvendak: "Binnen het algemeen opbouwwerk is er minder aandacht voor het beraad. Maar je kunt je afvragen of je altijd die meta-vragen moet stellen als je met direct betrokkenen werkt. Verder denk ik dat je als algemeen opbouwwerker bij meningsverschillen altijd je oren moet laten hangen naar wat de mensen willen. Dat is volkomen duidelijk."

Verder is er veel te veel druk van de opdrachtgever om tot een produkt te komen. Er is veel te weinig tijd voor het proces, zowel in de uitvoering als op het niveau van de staf. Ik denk dat het levensbeschouwelijk en het algemeen opbouwwerk dat in ieder geval met elkaar gemeen hebben dat de overheid niet zo geïnteresseerd is in dat proces, daar hebben we allemaal last van, omdat je daar dus geen subsidie voor krijgt. Verder vind ik zelf het begrip 'mensbeeld' een beetje te smal klinken. Het gaat er toch altijd om hoe mensen samen zouden moeten leven, hoe mensen elkaar zouden moeten ontmoeten, en volgens mij vooral hoe ze moeten omgaan met verschillen. Een discussie over 'mensbeeld' is voor het opbouwwerk niet zo interessant. Opbouwwerkers moeten vooral discussiëren over de verhoudingen tussen groepen."

Roger Weberbergh: "Het verschil in verantwoordingskader tussen levensbeschouwelijk en algemeen opbouwwerk is zeer relevant. Als die kerkelijk opbouwwerker aan het werk gaat moet hij zich heel creatief verhouden tot dat verantwoordingskader. Je werkt binnen een eigen dienstverlenend systeem dat ook bepaalt binnen welke marges je kunt opereren. En eigenlijk zijn die bij het kerkelijk opbouwwerk enigszins beperkt. Ten tweede, wat wij van elkaar geleerd hebben, of misschien ligt dit ook aan de maatschappelijke ontwikkelingen, wij zijn een ander mensbeeld gaan hanteren. Dat hebben wij 'subject-wording' genoemd en als rooms-katholieken hebben wij dat ontleend aan de maatschappelijk opbouwwerk-sfeer. Wij zijn minder hiërarchisch gaan kijken naar mensen, en meer uitgegaan van 'evenwaardigheid'. Of dat in de praktijk altijd zo sterk merkbaar is weet ik niet, maar dat is een belangrijke ontwikkeling van het kerkelijk opbouwwerk, die ook geschraagd wordt door de ontwikkeling van het theologisch denken."

Fenny Gerrits: "Algemeen opbouwwerkers proberen ook normen van mensen te beïnvloeden. Bijvoorbeeld om ze zo ver te krijgen dat ze gaan stemmen. De overeenkomst tussen levensbeschouwelijk en algemeen opbouwwerk is misschien groter dan ik op het eerste gezicht zou denken. Maar een belangrijk verschil is denk ik dat het algemeen opbouwwerk altijd erg concreet bezig is. Bijvoorbeeld de opdracht om in een bepaalde wijk een groep bewoners te mobiliseren die gesprekspartner kan zijn voor de gemeente als er een renovatieplan voortligt. Die doelgerichtheid bepaalt heel sterk de aard van het werk. In die zin, dat het niet eens meer zo nodig is om met elkaar te praten over motivaties."

Wil van de Leur: "Ik denk dat je een soort polariteit neer kunt zetten. Bij algemeen opbouwwerk gaat het meer om betrokkenen zelf en bij levensbeschouwelijk opbouwwerk meer om intermediairen, de strevende groep. Ik denk dat bij levensbeschouwelijk opbouwwerk de uniciteit van de persoon, de individu nadrukkelijker voorop staat. Bij algemeen opbouwwerk verschijnt de mens veel vaker als roldrager of als mens die in staat moet worden geacht roldrager te kunnen zijn. Roldrager in de 'community', in de samenleving, zowel horizontaal, in de eigen omgeving als verticaal, als strevende burger. Het gaat hier om accenten. De centrale focus van het levensbeschouwelijk opbouwwerk ligt dan, denk ik, meer op het proces. Dat van algemeen opbouwwerk meer op

resultaat. En dat levert in de produkten verschillen op. Het levensbeschouwelijk opbouwwerk zal meer geneigd zijn issues aan te pakken als 'aandacht voor', 'ontmoeting met', meer proces-produkten. Tendentieel is algemeen opbouwwerk meer geneigd resultaat- of objectdoelen te kiezen.

Als het gaat om verantwoordingskaders bevindt het algemeen opbouwwerk zich meer in een publiek verantwoordingsveld dan het levensbeschouwelijk opbouwwerk. Het gaat bijna steeds om publieke zaken, waarover bijvoorbeeld ook gemeenteraadsbesluitvorming plaats moet vinden omdat het gaat om de aanwending van publieke middelen. Bij het levensbeschouwelijk opbouwwerk gaat het ook om een ander type verantwoording. Verder denk ik dat levensbeschouwelijk opbouwwerk ook wat 'onthaaster' opereert, en algemeen opbouwwerk relatief wat 'overhaast'.

Harm Dane: "In de tegenstelling tussen seculier en levensbeschouwelijk moet vooral niet de indruk ontstaan dat de kerk een eenheid zou zijn als het gaat om levensbeschouwelijke vragen. Als er één instituut een ratjetoe is van zeer uiteenlopende opvattingen dan zijn het de gezamenlijke kerken. Er doen zich ook volop paradoxale situaties voor. Daarom is het zinvol om de relatieve autonomie van de ene soort werker te vergelijken met die van de andere soort werker. Aan de hand daarvan kun je dan de handelingsruimte vergelijken. Dat zou er ook nog mee te maken kunnen hebben dat er anders tegen je aan wordt gekeken door (overheids-)instanties en de mensen waar je mee te maken krijgt. Er zijn tal van voorbeelden bekend van het feit dat juist mensen aan de onderkant van de samenleving uitermate allergisch zijn voor alles wat vanuit een officiële instantie komt, met welke goede bedoelingen ook. Dit is een onderzoek waard, maar ik denk dat dat een aanzienlijk verschil is tussen de beide soorten opbouwwerk."

Marius Ernsting: Hier wil ik wel even op doorgaan. Over hoe het begrip 'relatieve autonomie' zich verhoudt tot het begrip 'verantwoording'. Ik heb het gevoel dat in nogal wat wetzijnswerk, en zeker ook opbouwwerk, naarmate het algemener van karakter werd er een overwaardering is ontstaan voor dat begrip autonomie. Dat betekent sec niets anders dan dat je de legitimatie voor je handelen uit je zelf haalt. Daar moet je dus wel goed over nadenken: wie zijn diegenen die jouw alert maken op hetgeen er aan samenlevingsproblematiek speelt en wat jouw rol daarin kan zijn. En dat bedoel ik dus met 'verantwoordingskader'. Daar moet je dus een stukje autonomie voor opgeven."

Joyce Hes: "De vragen die mij interessant lijken betreffen ook de relatieve autonomie. Het gaat daarbij niet eens om het geld of om puur de positie, maar om codes, de cultuur. Als je ergens werkt waarbij benodigd is dat je goed functioneert binnen de systeemwereld dan bestaat daar waardering voor, bijvoorbeeld in de vorm van een lintje. De mensen die goed met die leefwereld overweg kunnen krijgen vaak geen waardering maar zo ongeveer het omgekeerde. Dat is niet bevorderlijk voor het werken met de onderwerpen zoals hier besproken. Ik weet niet wat dan beter is: algemeen of kerkelijk opbouwwerk. Dat ligt hier dus meteen als vraag."

Paul Vlaar: "Het levensbeschouwelijke opbouwwerk is toch verschillend van het algemene opbouwwerk als het gaat om normen en waarden. Als je kijkt naar de intermediaire doelgroep, dat zijn toch vaak mensen met dezelfde levensbeschouwing, hetzelfde engagement, zeg maar. Dat versterkt elkaar heel erg. De groep om wie het echt gaat is gebaat bij werkers die gewoon die mensen helpen omdat een ander het niet doet. Maar niet omdat ze dezelfde levensbeschouwing hebben. Als ik kijk naar het algemeen opbouwwerk dan heeft dat van meet af aan veel meer te maken met allerlei conflicterende normen en waarden. Als opbouwwerker is het eerste wat je dan moet doen, je eigen standpunt bepalen ten aanzien van allerlei verschijnselen als kleine criminaliteit, prostitutie etc. Daarna moet je momenten ontwikkelen om die normen en waarden bespreekbaar te maken. Ik denk uiteindelijk dat dat de kern is van het opbouwwerk. Het issue, leefbaarheid of veiligheid etc. is een opstap om tot dat gesprek te komen. Dan zou de algemene opbouwwerker weer iets meer gaan lijken op de opbouwwerker uit de levensbeschouwelijke hoek."

Klaus Sonnberger: "Als gemeenschap moet je wel aan je eigen identiteit blijven werken door middel van beraad en dergelijke, maar tegelijkertijd vorm je ook je identiteit door met anderen in contact te treden. Dat kun je doen door middel van concrete projecten. Tegelijkertijd vindt een ontwikkeling plaats van het bepalen van een eigen identiteit naar een soort diakonale identiteit. Het iets doen voor anderen is in principe het laatste wat een diakonie opgeeft, ook onder druk. Want daaruit put ze haar identiteit."

Andries Baart: "Het betoog van Paul Vlaar kan ik onderschrijven maar roept bij mij de spannende vraag op: als een algemeen opbouwwerker een beraad gaat dirigeren waarin existentiële of morele vragen aan de orde komen, hij ook nog iets in te brengen heeft of dat hij alleen maar met het stokje zwaait."

De andere vraag: gaan de twee steeds meer op elkaar lijken? Ze zouden op elkaar gaan lijken omdat ze steeds meer hetzelfde doen. Het lezen van de werkelijkheid, het ontwerpen van een andere werkelijkheid en de implementatie van de ene naar de andere situatie kan bij beide typen opbouwwerk uitmonden in hetzelfde resultaat vanwege de gebruikte methoden die overeenkomstig zijn. Maar dat is de vraag. Het feitelijk uitgevoerde handelen is dus een configuratie van verschillende elementen, visie-elementen, ontwerp-elementen, implementatie-elementen. Als je een overeenkomstig thema oppakt, kan het dan zijn dat je iets anders doet met dat thema? Ik denk dat dat inderdaad heel vaak het geval is. Omdat we meer procesgericht dan productgericht zijn. In kerken is het 'gratis'-zijn van een handeling heel goed mogelijk. Je kunt iets doen omdat het moet gebeuren, deontologisch (vanwege het geloof, red.) om het zo maar te zeggen. Dat is iets heel anders dan een teleologische (doelgerichte) oriëntatie. Je wordt niet afgerekend op je stuwkracht maar op je streepkracht. Dat verschil is natuurlijk geweldig interessant. Er zijn projecten binnen de kerk, misschien wel honderden die in

zekere zin tot niets leiden. Desondanks moeten we het doen. Dat is een interessant gegeven.

Als het gaat om de inkadering wordt er in deze discussie een soort driehoek geschetst. Enerzijds de subsidiënt, anderzijds de cliënt en de beroepsgroep. Dat is die relatieve autonomie. Als je die driehoek zou tekenen in kerken ligt voor die driehoek een ander punt: je eigen biografie, dat waarvoor je sensibel bent of waar je van bent gaan houden. In allerlei professionele kaders wordt dat weggestreept als niet relevant, in kerken is die biografie zeer nadrukkelijk een kader dat er toe doet."

Ans Brandsma: "Ik heb voor mezelf een paar dingen op een rijtje gezet. Kerkelijk opbouwwerk dat intern gericht is, is een heel ander soort activiteit, gaat over andere dingen, benoemt een mensbeeld heel anders, heeft met een ander type verschillen te maken dan maatschappelijke verschillen. In zekere zin vertoont een kerkelijk opbouwwerker die gericht is op de kerkelijke organisatie verwantschap met de algemene opbouwwerker, omdat hij dezelfde methoden gebruikt. Maar vanwege de ontbrekende noodzaak tot publieke verantwoording, vind ik dat hij fundamenteel verschilt van de rest van het opbouwwerk.

Kerkelijk opbouwwerk dat naar buiten gericht is, gaat niet uit van een mensbeeld dat ingevuld wordt als de burger, die deel uitmaakt van de samenleving. Vanuit de kerk blijf je toch altijd praten over 'naasten', de medemens.

Als het algemeen opbouwwerk zich kan legitimeren vanuit het beeld van 'de goede samenleving', is de vraag aan het kerkelijk opbouwwerk: is er dan ook 'een goede kerk'? In hoeverre kan kerkelijk opbouwwerk een instrument zijn voor samenlevingsopbouw? Als het kerk-concept niet maatschappelijk relevant is hoeven we niet verder te praten over de vergelijking tussen kerkelijk en algemeen opbouwwerk."

Guido Smit: "In de kerk zeggen wij dat het subject, als object van het opbouwwerk, niet alleen de drager is van zijn eigen werkelijkheid, maar zelfs onze leraar. En wat doe je dan met normen en waarden? Wij hebben in Amsterdam heel veel moeite om met multi-culturaliteit om te gaan, wat dat betreft heb ik het gevoel dat onze handen verkeerd staan. Ik zou iets verder weg willen gaan van de voortdurende grondslag discussies en ertoe over willen gaan mensen die communicatieve vaardigheden aan te leren zelf met die zaken om te kunnen gaan. Zonder dat wij vooraf daar dingen in gaan inbouwen. En dan zie je het verschil tussen kerkelijk en algemeen opbouwwerk vervagen." (Fenny Gerrits)

Kaski

Is het instituut voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek, studie en advies voor kerkelijke instellingen. Zo levert het instituut een beeld van kerkelijke participatie, vrijwilligerswerk, de ontwikkelingen van kerkelijke ambten en de opleidingen daartoe. Voor het kerkelijk opbouwwerk van lokale gemeenschappen, dekenaten en parochies onderzoekt het hoe verstedelijking zich verder gaat ontwikkelen. Zo verzamelt het instituut bijvoorbeeld gegevens voor de stadsuitbreiding Utrecht. Rond de dorpen Vleuten-De Meern en legt zij die ontwikkelingen voor aan diocesane en dekenale beleidsgroepen die daarmee hun voordeel kunnen doen voor het pastorale planning. Het instituut is gevestigd in Den Haag, Paul Gabriëlstraat 30, 2596 VE, telnr. 070-3245415.

Opleiding kerkelijke opbouwwerker

De Katholieke Theologische Universiteit verzorgt een post-academische opleiding voor kerkelijk opbouwwerk waarin theoretische vorming en praktische training aan elkaar gekoppeld zijn. Deze opleiding gebeurt in samenwerking met het kerkelijk beleid en heeft een interkerkelijke doelgroep. Adres: Secretariaat KTU, Lia Uiterwaal-van Raaij, Heidelberglaan 2, 3584 CS Utrecht. Tel. 030-2532149.

Stichting Theologisch Vormingswerk Amsterdam

De Stichting Theologisch Vormingswerk Amsterdam heeft tot doel om ten behoeve van pastoraat deskundigheid en methodieken te ontwikkelen. Daartoe organiseert zij praktisch theologische cursussen en studiedagen Kerkopbouw en Diakonie voor pastores en gekwalificeerde vrijwilligers. Daarnaast geeft zij advies, begeleiding en interventie.

Adres: Wanningstraat 14, 1017 LB Amsterdam
Informatie: drs. I. Popma, 073- 5211906
M. Jongerius, secretariaat STVA, tel/fax: 020-6756978

'No Europe without us' groot succes

Internationale bewonersconferentie geeft meer gewicht aan URBAN-programma

Twee dagen voor de Eurotop vanregeringsleiders in Amsterdam, ontmoetten driehonderd bewoners van Europese steden-met-achterstandsgebieden elkaar op 13 en 14 juni 1997 in Den Haag. Voor het eerst in de Europese geschiedenis konden actieve wijkbewoners, lokale politici, opbouwwerkers en wetenschappers elkaar informeren over de stand van zaken rond de sociale en fysieke vernieuwing van hun stad. Van die gelegenheid hebben ze volop gebruik gemaakt. Het ging om steden die in het kader van het Europese URBAN-programma ervaringen uitwisselen. Maar eerst iets over het URBAN-programma.

URBAN

Nederland heeft door middel van het communair initiatief URBAN Europese subsidie-gelden verworven voor de G4. Daarmee is bovendien toegang verkregen tot het Europees beleidsveld met betrekking tot de grootstedelijke problematiek. Voor dit communair initiatief zijn door Nederland in 1994 aanvragen ingediend bij de Europese Commissie voor subsidie-verlening aan Amsterdam (Bijlmer) en Den Haag (Schilderswijk). Die aanvragen werden eind 1994 gehonoreerd. Ter gelegenheid van de uitbreiding van dit initiatief, medio 1996, zijn ook voor Rotterdam (Delfshaven) en Utrecht (Kanaalstraat e.o.) aanvragen ingediend. De goedkeuring daarvan is begin 1997 afgerond. In Nederland wordt het initiatief URBAN als additioneel instrument ingezet bij de activiteiten in het kader van het nationale Grote Stedenbeleid. Weliswaar is het Europese regime van regelgeving en financiële afwikkeling van toepassing, het streven is er evenwel op gericht een geïntegreerde aanpak van economische, sociale en ecologische grootstedelijke problemen te realiseren.

Met de subsidiëring door 'Brussel' en door Nederland van de betreffende vier URBAN-programma's, die in principe een looptijd hebben van vier jaar en gekoppeld zijn aan het Convenant GSB/G4, is een totaal bedrag gemoed van f 106 miljoen (f 26,4 miljoen per wijk). Het 'Brussels' aandeel daarin bedraagt 22,3 miljoen ECU (ca. f 46 miljoen), waarvan inmiddels de eerste voorschotten zijn toegekend. Na de bekende aanloopproblemen zijn in de Nederlandse URBAN-wijken met voortvarendheid diverse projecten opgestart. Dit beeld zal niet principieel verschillen van dat in de andere 14 bij de conferentie betrokken landen. 'No Europe without us' diende als ontmoetingsplaats voor 32 buitenlandse en 20 Nederlandse steden, waarbij van Nederlandse zijde alle GSB-steden waren uitgenodigd.

Vol programma

Door de organisatoren, het landelijk Samenwerkingsverband Achterstandsgebieden hadden een druk programma in elkaar gestoken. Het programma was zeer gevarieerd, het bevatte plenaire lezingen, workshops, een projectenmarkt en zelfs trad er een circus op. Staatssecretaris Tommel van Volkshuisvesting verving zijn collega Kohnstamm, die zich helaas af moest melden. In zijn toespraak liet Tommel blijken goed te beseffen wie er in de zaal zat: "Vaak wordt er in Europees verband over stadsbewoners gesproken. Over sociale uitsluiting bijvoorbeeld, over problemen rond drugsoverlast of bij-

voorbeeld over de manier waarop wij in verpauperde wijken weer economische bloei kunnen laten ontstaan. Die gesprekken zijn over u, maar te vaak ook zonder u. Het is daarom wat ons betreft een belangrijk en toe te juichen initiatief van het LSA om deze conferentie te organiseren. Een conferentie met de zo terecht titel: "No Europe without us."

En: "Die activiteiten (in het kader van GSB en URBAN, red.) zullen alleen slagen als er draagvlak en inzet is van de mensen om wie het uiteindelijk te doen is: de bewoners en instellingen in de steden. Daarom is wat ons betreft participatie essentieel. Maar zeker niet eenvoudig te realiseren. Bestuurders zijn op zoek naar wegen om bewoners te bereiken." Vervolgens schetste de staatssecretaris de omslag in het (kabinets)beleid, die nu gaande is in Nederland: "Daarnaast (het scheppen van sociale voorzieningen, red.) hebben wij in Nederland veel tijd en geld besteed aan de fysieke infrastructuur. Aan de noodzakelijke stadsvernieuwing bijvoorbeeld. Die stadsvernieuwing was in de eerste plaats gericht op het inhalen van fysieke achterstanden: het opknappen en renoveren van huizen. Nu is een overgang nodig naar een beleid, dat de aantrekkelijkheid van de hele stad als plaats om te wonen, te werken, te ondernemen en te verblijven centraal stelt. De Nederlandse regering wil bij dit beleid een stimulerende en voorwaardenscheppende rol spelen en stelt daarvoor dan ook extra geld beschikbaar. Evenals de stadsvernieu-

wing is de renovatie van de sociale cohesie en van de economische potenties in een wijk een zaak van lange adem."

Verklaring

Het voert te ver om hier de conferentie geheel te beschrijven. Dat zou een thema-editie van MO vergen. Vast staat dat de deelnemers achteraf zeer positief hebben gereageerd, het initiatief verdient navolging. Het zou leuk zijn als een ander URBAN-land de organisatie van een vervolgonderzoek naar zich zou nemen. Maar of dit er van komt is vooralsnog onzeker.

Tot slot wil MO de lezer de slotverklaring van de conferentie niet onthouden:

Verklaring ter gelegenheid van de conferentie No Europe Without Us, vrijdag 13 en zaterdag 14 juni te Den Haag

De deelnemers aan deze conferentie onderschrijven de volgende verklaring:

De problemen in achterstandswijken in Europese steden hebben een negatieve invloed op het leven van miljoenen mensen en in de meeste gevallen is er weinig perspectief op verbetering in de nabije toekomst. Hoewel de problematische situatie in Europese stadswijken al lang op de agenda van lokale, nationale en Europese politici staat, is de situatie - ondanks sommige lokale successen - in het algemeen nog steeds slecht.

Het valt niet te ontkennen dat achterstandsproblematiek en sociale uitsluiting en haar oorzaken een ingewikkelde materie vormen, zodat de aanpak ervan dus een enorme uitdaging is. Wij zijn echter van mening dat er meer gedaan moet worden en meer gedaan kan worden.

Wij roepen daarom lokale, en nationale overheden en de Europese Unie op om hun inspanningen op het gebied van achter stads bestrijding drastisch op te voeren om meer perspectief te creëren voor de bewoners van achterstandswijken in Europese steden. Wij doen daarbij de volgende aanbevelingen aan Regeringsleiders en de Europese Unie.

* Het creëren van werkgelegenheid met name voor de langdurig werklozen moet de hoogste prioriteit krijgen in de EU. We hebben een Europees Deltaplan voor de werkgelegenheid nodig. Een dergelijk plan moet worden opgenomen in het nieuwe Europese verdrag.

* De problematiek in stadswijken heeft zowel een Europese als een Nationale dimensie. Wij roepen nationale overheden die geen landelijk achterstandsbeleid hebben, dat gebaseerd is op samenwerking

van alle partners, op dat te ontwikkelen om zo burgers en lokale overheden te ondersteunen.

* Wij roepen de Europese Commissie (en Parlement) op om vernieuwing te stimuleren en veel meer aandacht te geven aan stedelijke problematiek. Het URBAN programma waarmee een integrale aanpak van buurten en wijken mogelijk is, moet gezien worden als een eerste stap in de goede richting en zou sterk moeten worden uitgebreid.

Het volgende wordt aanbevolen aan politici van alle niveaus (lokaal, nationaal, Europees).

* Bewoners willen en moeten met respect behandeld worden en als volwaardige partners geaccepteerd worden. Bewonersparticipatie is de sleutel voor duurzaam succes. In alle projecten moet de rol van bewoners als partners worden vastgelegd, en in evaluaties van EU programma's moet dit als een van de belangrijkste criteria gelden.

* Bewonersgroepen in achterstandswijken moeten het recht hebben om over onafhankelijke professionele ondersteuning te beschikken om zo hun kennis en invloed te vergroten. Deze mogelijkheid moet in alle budgetten worden opgenomen.

* Bewoners die betrokken zijn bij projecten die mede door de EU gefinancierd worden moeten ook kunnen deelnemen aan de uitwisseling van kennis en informatie met projecten in andere EU-landen. Het moet bovendien mogelijk zijn dat bewonersgroepen in aanmerking komen voor technische assistentie.

* Er moet een betere balans komen tussen projecten en maatregelen in de fysieke sfeer en investeringen die de sociale cohesie in wijken bevorderen.

Belangstellenden kunnen de speciale editie van LSA-Berichten (juni '97, nr. 34) opvragen, die een compleet overzicht bevat, bij: Landelijk Samenwerkingsverband Achterstandsgebieden, Prinsegracht 51, 2512 EX in Den Haag. Telefoon: 070-3804431.

┘

Sociaal investeren is nodig

Hieronder volgt een verslag van een vraaggesprek dat MO voerde met wethouder Herman Meijer op 11 juli jl. Op deze warme dag zette de wethouder rustig uiteen wat de gemeente Rotterdam verstaat onder samenlevingsopbouw en hoe de gemeente deze positief probeert te beïnvloeden. Een kijkje in de keuken van een initiatiefrijke gemeente.

Vraag: Wat verstaat de gemeente Rotterdam precies onder 'samenlevingsopbouw'? In het collegeprogramma neemt dit begrip een prominente plaats in, hoe gaat het bestuur er mee om?

Herman Meijer: Samenlevingsopbouw is een erg vloeibaar begrip, het is zeker niet statisch. Als je dus wilt uitleggen wat je er onder verstaat moet je het concreet maken en vertellen over activiteiten en projecten die in dat kader worden uitgevoerd. Bij ons in Rotterdam hebben we te maken met situaties waarin de bevolkings-samenstelling in wijken sterk in beweging is. Allereerst komt dit door de stadsvernieuwing, in de periode tijdens en na hebben we te maken gehad met vele nieuwkomers. Die in- en uitstroom in wijken die daardoor op gang kwam is selectief; er zijn wijken ontstaan waar het gemiddelde inkomen drastisch is gedaald. In die wijken toont de gemeente extra belangstelling voor het samenleven van deze sterk aan verandering onderhevige gemeenschappen. De stad heeft altijd veel opbouwwerkers in dienst gehad, dat aantal is niet verminderd, er is niet op bezuinigd. We hebben echter gezien dat door de decentralisatie van het bestuur het RIO (Rotterdams Instituut voor Opbouwwerk) uit elkaar is gevallen, daardoor ontbreekt een centraal punt van reflectie en theorieontwikkeling. Het opbouwwerk ziet dat als een tekort. En dan is het de taak van de gemeente om daar initiatief in te nemen. We hebben het probleem in studie. We proberen onder andere in samenwerking met de leerstoel aan de Erasmusuniversiteit een oplossing te vinden, we denken daarbij aan de vorming van een (stedelijk) kenniscentrum. Samenlevingsopbouw is ingewikkeld, het is de vraag wanneer je voldoende kennis hebt om goed beleid te ontwikkelen. Eigenlijk denk ik dat je nooit voldoende informatie hebt om alle problemen effectief aan te pakken. Vandaar dat we zoveel onderzoek laten verrichten naar samenlevingsopbouw. Bijvoorbeeld de essays die in het kader van 'Sociaal Investeren' zijn verschenen. De betrokkenheid van de leerstoel 'Opbouwwerk' is zeer gewenst. We hebben allerlei soorten kennis nodig: statistiek, omnibusonderzoek, kwaliteitspanels. Ook de terugkoppeling van het effect van interventies is noodzakelijk. Welke vooronderstellingen hebben werkers als uitgangspunt voor hun handelen, en in hoeverre werkt dit door in de praktijk? Het kenniscentrum zal impulsen moeten geven aan club- en buurthuiswerk, opbouwwerk, politie en sociaal-cultureel werk. Sport bijvoorbeeld, kan een belangrijk integratiekader zijn. Op allerlei terreinen wordt spontaan apartheid georganiseerd. Neem sportverenigingen die zich langs ethnische lijnen organiseren. Het spreekt niet voor zich dat gemeenten zoveel onderzoek doen naar processen van samenlevingsopbouw. Wij vinden het echter nodig. In dat kader is de vorming van het kenniscentrum voor de stad van groot belang.

Mission Impossible

Vraag: Wat zijn de belangrijkste onderwerpen waar het beleid zich op richt?

Herman Meijer: Dat zijn er vele. Bijvoorbeeld de positie van vrouwen in migrantengemeenschappen. We hebben een project 'buurtmoeders' in Rotterdam. Moeders helpen andere allochtone moeders bij de ondersteuning van hun kinderen die een taal- en cultuurverschil

moeten overbruggen. Het is een vervolg op het project 'Opstapje', dat zich richt op moeders van kinderen van 0 tot 4.

Maar niet alleen in migrantengemeenschappen is de organisatie van solidariteit nodig, ook in vele autochtone gemeenschappen is de relatie van ouders ten opzichte van de school niet steunend voor de kinderen.

Jeugdbeleid in zijn algemeenheid is een speerpunt van beleid. Er worden nu allerlei verworvenheden zichtbaar van Sociale Vernieuwing, positieve effecten. Nu moet het jeugdwerk gaan 'Opzoomeren'. Dit ook via een premie-op-actie stelsel. Onlangs hebben we in Rotterdam een actiedag gehouden waarbij ongeveer 75 jongerenteams betrokken waren. Deze jongeren waren tussen de 13 en 20 jaar oud en hebben zich gekwalificeerd voor deze manifestatie door in hun buurt drie keer straten schoon te maken, gelveluinen aan te leggen, sportoeronoelen te organiseren met kinderen en dergelijke. Op de actiedag (5 juli) werden deze jongerenteams beloofd met een avontuurlijk programma, onder de titel 'Mission Impossible'. Ze moesten een uitdaging aannemen. Teams die de uitdaging waar wisten te maken ontvingen aan het eind van de dag f 2.000,- te besteden aan een zelfgekozen groepsdoel. Op die dag waren er ongeveer 1.500 jongeren bijeen. En als je naar de herkomst van die jongeren kijkt, bestrijkt dat ongeveer de hele stad. Door hier gericht in te investeren proberen we ook het samenleven in de toekomst gunstig te beïnvloeden. Onderwijs is hierbij ook een belangrijk terrein. Daarom stimuleert de gemeente de Brede School (eiders wel Vensterschool genoemd, red.). Een schoolgebouw waar de belangrijkste wijkvoorzieningen samenkomen en waar leerlingen en ouders gezamenlijk een ontmoetingspunt vinden dat hen bij de gemeenschap betreft. In het nieuwe verkiezingsprogramma van GroenLinks zal de paragraaf Sociaal Investeren een flinke zijn. Samenlevingsopbouw moet immers door de gemeente gestimuleerd worden.

Vraag: Welk project vindt u zelf het meest interessant?

Herman Meijer: Mijn hart gaat uit naar het project 'Onbenutte Kwaliteiten'. Dit betreft eigenlijk een indirecte bijdrage aan de samenlevingsopbouw. Je probeert hiermee mensen die uitgerangereerd zijn op individueel niveau sociaal sterker te maken. Het gaat om werklozen die officieel zijn aangemerkt als 'onbemiddelbaar'. Deze mensen krijgen in het kader van dit project vrijwilligerswerk of een cursus aangeboden. Men ontvangt hiervoor een extraatje van f 50,- per maand. Op dit moment zijn er 1.400 deelnemers. Volgend jaar zullen dat er 2.500 tot 3.000 worden. Op basis van onderzoek denken we dat de doelgroep uit ongeveer 20.000 mensen bestaat. Het is dus de vraag bij welk aantal we ophouden. Het project kent vele meerwaarden: het tekort aan vrijwilligers wordt opgevangen, mensen raken weer sociaal geïntegreerd en krijgen daar een positieve kick van. Dit heeft onmiskenbaar een positief effect op het samenleven. Het project is niet gericht op doorstroom naar betaalde arbeid, al blijkt 50% van de deelnemers wel georiënteerd te zijn op een betaalde baan. Het succes van deelname wordt bepaald door het persoonlijke profijt dat de deelnemers eruit weten te halen, niet door doorstroomcijfers. Het kost de medewerkers van de Gemeentelijke Sociale Dienst veel tijd om met de deelnemers samen een nuttige tijdsbesteding te vinden. Maar deze extra aandacht mag wel wat kosten. Omdat het niet duidelijk is hoeveel mensen hier uiteindelijk gebruik van zullen maken betreft het hier eigenlijk een 'open einde'-project. Zulke projecten zijn niet erg populair, maar ik heb goede hoop dat er voldoende erkenning voor gevonden zal worden. (Fenny Gerrits)

Samen leven, ieders

Wijkraden en Steunpunt Mantelzorg slaan de handen in één voor hun

door Mariet Paes, LCO-Zwolle

Op 8 juni jl. was de eerste Dorpsdag in Schijndel een feit als sluitstuk van een maandenlange campagne rond leefbaarheid en zorg voor elkaar in de wijk. Schijndel is een gemeente van ongeveer 20.000 inwoners in Noord-Brabant. Negen wijkraden organiseerden samen met het Steunpunt Mantelzorg een publiciteitscampagne in de plaatselijke media, een enquête in alle wijken en een dorpsdag, die zo'n 1500 bezoekers trok. De wijkraden en het Steunpunt mantelzorg vonden elkaar door mantelzorg in een breed perspectief te plaatsen. De zorg voor het samenleven kenmerkt zich door verantwoordelijkheid te tonen voor de woon- en leefomgeving én voor de zorg voor hulpbehoevenden en ouderen. Met deze ambitie mikt Schijndel op het hoogste niveau van de 'schaal van sociale samenhang': niveau 10, elkaar helpen thuis, zorgen voor elkaar!

Wijkraden

Het Platform Woon- en Leefomgeving is een overlegorgaan voor acht wijkraden en een dorpsraad, die Schijndel inmiddels rijk is. Het platform wordt voorgezeten door wethouder Bea van Schaaik. Het Platform is enkele jaren geleden ingesteld en bleek een goede basis om de activiteiten van de bestaande wijkraden op te peppen. Naast de wijkraden kregen politie, verkeerskundigen, de woningbouwvereniging, de ouderenorganisatie en het educatief centrum een plaats in het Platform. Het Platform komt vier keer per jaar bij elkaar. Een ambtelijke werkgroep bestaande uit vertegenwoordigers van Welzijn en Grondgebiedszaken bereidt de vergaderingen van het Platform voor. Tijdens een Platformvergadering valt de informele omgang met elkaar op. Ambtenaren en wijkraadsleden blijken veelvuldige contacten te hebben en de plaatselijke gebeurtenissen, wensen en situaties van nabij te kennen. Deze betrokkenheid weerspiegelt zich in de vergaderstijl. De gemeente heeft de regie, maar vult deze functie in op een wijze, waaruit blijkt dat de wijkraden belangrijke gesprekspartners zijn. In een interview zegt wethouder van Schaaik: "In het begin leek het nog wel een beetje op een Poolse Landdag. Iedereen kwam met zijn eigen verhaal. Daarop zijn we de problemen gaan inventariseren waarbij in eerste instantie het grootste probleem was dat er geen middelen waren om de knelpunten op te lossen. Een startkapitaal van de gemeente vormde echter een opstapje en nu na twee jaar staat de zaak op de rails. Er is een goede onderlinge samenwerking ontstaan, met korte lijnen. Er is een structureel budget beschikbaar, dat gevormd wordt vanuit een toeslag op iedere meter bouwgrond en gelden voor verbetering van de verkeersveiligheid. De structuur is nu goed en nodigt anderen uit om mee te doen. Er is een breed draagvlak ontstaan en iedereen in het Platform werkt enthousiast mee." De wijkraden in Schijndel hebben een goede structuur om te overleggen met de gemeente, maar missen nog de ondersteuning om werkelijk te participeren in het Schijndels beleid. "We hebben meer ondersteuning nodig om werkelijk een rol van betekenis in Schijndel te kunnen spelen," aldus een van de wijkraadsleden.

Steunpunt Mantelzorg

In Schijndel is in de afgelopen twee jaar een steunpunt voor mantelzorgers opgezet. (1) Het initiatief hiertoe lag bij vrijwilligers. Vrijwilligers van een oppascentrale voor dementerenden, van de Stichting Welzijn Ouderen en bestuursleden van de plaatselijke Kruisvereniging werden met problematische situaties van mantelzorgers geconfronteerd. Vanuit deze signalen ontstond de gedachte aan een steunpunt voor mantelzorgers. Men was zich er van bewust dat een nieuwe voorziening en een telefoonnummer nog niet hoeft te betekenen dat mensen met vragen daar terecht komen. Kenmerkend voor mantelzorgers is dat zij zich zelf niet als mantelzorger definiëren. Zorgen voor een ander is vanzelfsprekend. Je geeft om elkaar en daarom zorg je voor de ander. Het is moeilijk in deze situaties grenzen aan te geven. Wanneer heb je een grens

bereikt, wanneer heb je steun nodig? De vrijwilligers in Schijndel kregen te maken met mensen die te lang waren door gegaan, werden geconfronteerd met situaties die helemaal vast gelopen waren. Daarom koos men in Schijndel voor actie op twee fronten: iets organiseren dat de mantelzorgers bereikt worden en samenwerking organiseren zodat vragen van mantelzorgers goed beantwoord kunnen worden. Het Steunpunt Mantelzorg is vanaf de opzet een samenwerkingsproject geweest van vrijwilligersorganisaties en beroepsorganisaties (Thuiszorg, maatschappelijk werk en Welzijn Ouderen). De professionele hulpverleners en vrijwilligers wachten niet alleen af welke vragen binnen komen via het Steunpunt. Zij hebben een actieve rol als netwerkers voor de mantelzorgers. Vrijwilligers bereiken mantelzorgers via hun familie, burens, medeverenigingsleden.

De ontmoeting

Annelies van Weel, coördinator van het Steunpunt Mantelzorg richt eind 1996 tijdens de presentatie van het Steunpunt Mantelzorg het volgende verzoek tot de wijkraden: "Ik heb hulp nodig, van u en alle mensen die betrokken zijn bij het welzijn van hun dorp, bij het komen tot een bondgenootschap voor de ondersteuning van de mantelzorg. Het is van het grootste belang dat het netwerk van welzijn en zorg wakker wordt en oog en oor krijgt voor de vraag van mantelzorgers. De inwoners van Schijndel moeten daarbij de wil hebben om zorg voor zichzelf, elkaar en de waardering daarvoor, kenbaar te maken."

Het Platform Woon- en Leefomgeving liep rond met de plannen om zich gezamenlijk te presenteren en haar activiteiten meer bekendheid te geven. Op de avond van de presentatie van het Steunpunt Mantelzorg leek het een goed idee om de handen in één te slaan.

De werkgroep registreerde een publiciteitscampagne rondom de dorpsdag en over het thema van de dag 'Mantelzorg, zorg voor elkaar in een zo breed mogelijk perspectief':

- * zorg voor de woon- en leefomgeving
- * zorg voor hulpbehoevenden
- * zorg voor kinderen
- * zorg voor ouderen.

Naast alle voorbereidingen voor de dorpsdag organiseerde de werkgroep een enquête in de verschillende wijken van Schijndel om "te weten te komen wat er leeft in de verschillende wijken met betrekking tot wonen, woonomgeving en zorg voor elkaar". De onderwerpen, die uit de enquête naar voren moesten komen waren: knelpunten per wijk, speelgelegenheid, sfeer in de wijk, bereidheid tot zorg, bekendheid en bereikbaarheid van de wijkraad.

Er werden 600 vragenlijsten - verdeeld over de verschillende wijken - persoonlijk bij mensen thuis afgegeven; 400 werden geretourneerd. De uitkomst van de enquête (2) werd op de dorpsdag gepresenteerd. De werkgroep maakt ter afsluiting van hun explosie aan activiteiten een draaiboek met betrekking tot het organiseren van een dorpsdag.

"Wat betekent mantelzorg in de wijken, welke betekenis heeft zorg in ieders woon- en leefomgeving. Dat heeft te maken met de vergrijzing en ouderen die steeds meer zelfstandig blijven wonen. Iedereen wil zo lang mogelijk gezellig wonen en leven in zijn wijk. Maar dat moet je wel met elkaar realiseren. Goed wonen en leven wil ook zeggen, dat je elkaar moet helpen. Samen leven is ieders zorg," aldus een lid van een van de wijkraden. De oproep van Annelies van Weel had gehoor gevonden.

De werkgroep dorpsdag

Op initiatief van het Platform Woon- en Leefomgeving werd een werkgroep gevormd die het idee van een gezamenlijke presentatie op een dorpsdag uitwerkte. Vertegenwoordigers van de wijkraden, het educatief centrum, de politie, de woningbouwvereniging en het Steunpunt Mantelzorg namen zitting in de 'Werkgroep Dorpsdag'.

De dorpsdag

Het Schijndels weekblad kopt: 'Eerste Dorpsdag groot succes' en verderop "Dorpsdag in het teken van zorg voor elkaar: Op deze voortreffelijk georganiseerde dag werd duidelijk wat er in Schijndel allemaal op het gebied van zorg voor samenleven wordt ondernomen en wat er al is bereikt." De burgemeester opende de dorpsdag, die zo'n 1500 bezoekers trok met de volgende woorden: "Met de individualisering neemt de vereenzaming, het grote probleem van deze tijd, toe. Intussen beginnen we steeds meer te beseffen dat we verantwoordelijk zijn voor elkaar. Zorg voor elkaar in samenwerking met organisaties is van essentieel belang voor een goede samenleving. De gemeente doet daar ook haar voordeel mee. Besturen van bovenaf is niet meer van deze tijd. Juist burgerlijke betrokkenheid werkt sturend bij de gemeentelijke besluitvorming."

Op de Dorpsdag was er een buitenring, waarin de wijkraden zich via panelen met foto's en teksten presenteerden, een binnenring met informatiestands van allerlei instanties en organisaties en het Steunpunt Mantelzorg. In de centrale ruimte waren twee discussietafels opgesteld. Aan de hand van stellingen, die per uur wisselden, konden de bezoekers in gesprek gaan met medewerkers van de aanwezige instellingen en organisaties. Buiten waren muziek en kinderattracties te vinden.

De Dorpsdag werd afgesloten met een forumdiscussie, waarin het thema van de dag nog eens onder de loep genomen werd en de resultaten van de enquête gepresenteerd werden. In zijn algemeenheid zijn inwoners van de diverse wijken in Schijndel tevreden, maar bepaalde facetten behoeven toch nadrukkelijk aandacht. Zo blijkt de interesse in de lokale politiek gering en ontbreekt het aan voldoende ontmoetingsruimte voor de jeugd. Opvallend veel inwoners

geven aan gebruik te maken van elkaars hulp en doen een beroep op elkaar.

Communicatie

Tijdens de evaluatie van de Dorpsdag op een Platformbijkomst is snel duidelijk op welke wijze de wijkraden afzonderlijke en gezamenlijk met de uitkomst van de enquête en de dorpsdag verder kunnen werken. Elke wijkraad gaat aan de slag met voor de betreffende wijk specifieke punten en gezamenlijk kiezen de wijkraden steeds een volgend onderdeel van de enquête om algemeen aandacht aan te besteden. Moelijker ligt het om verder handen en voeten te geven aan de samenwerking tussen wijkraden en Steunpunt Mantelzorg. Annelies van Weel hoopt samen met vertegenwoordigers van de wijkraad verder invulling te geven aan een 'lokaal gezondheidsbeleid'. Hier schrikken de wijkraden van terug. Ze ervaren deze vraag als iets dat veel werk met zich mee brengt. Ook kunnen zij er zich niet veel bij voorstellen. Kan het Steunpunt Mantelzorg geen panklaar plan van actie voorleggen? Zo'n vraag zou neergelegd moeten kunnen worden bij samenlevingsopbouw en deze discipline ontbreekt in Schijndel.

In de daarop volgende discussie wordt duidelijk dat de wijkraden door de enquête en de contacten met het Steunpunt oog en oor hebben gekregen voor de minder tastbare zaken, die komen kijken bij zorg voor leefbaarheid in hun wijken. Ze zijn alert op de signalen van individuele noden en wat er komt kijken bij het zorg hebben voor elkaar. Zij kennen de vrijwilligers, de coördinator van het Steunpunt en de functie van het Steunpunt. Zij kunnen als extra schakel dienen tussen wijkbewoners en het Steunpunt. De directe contacten, die ontstaan zijn rondom de organisatie van de dorpsdag kunnen zij blijven benutten als communicatielijnen. De wethouder stelt voor dat het Steunpunt Mantelzorg zich aansluit bij het Platform Woon- en Leefomgeving. In het Platform kunnen signalen bij elkaar komen en een aanzet tot nieuwe acties gegeven worden. De wijkraden stemmen hiermee in.

Op deze wijze is in Schijndel een interessante coalitie gevormd tussen enerzijds een Platform van wijkraden, instellingen en gemeente die zich bezig houden met de 'openbare ruimte'. En aan de andere kant het Steunpunt Mantelzorg, waarin professionele hulp- en zorgverleners samenwerken met vrijwilligersorganisaties op het terrein van zorg en opvang, die zich allen bezig houden met het privé-domein van mensen. Via het samen voorbereiden van de Dorpsdag zijn schakels gecreëerd tussen:

- * persoonlijke netwerken
- * interpersoonlijke netwerken
- * netwerken tussen vrijwilligers en professionele instellingen en instanties.

Via deelname van het Steunpunt Mantelzorg aan het Platform Woon- en Leefomgeving is tevens een schakel gecreëerd op het niveau van interorganisatorische netwerken.

Verbinden

Bij de oprichting van het Steunpunt Mantelzorg waren de betrokken vrijwilligers zich ervan bewust dat mantelzorgers niet naar buiten treden met een vraag naar steun. In hun binnenkring - hun directe sociale contacten - blijkt dat ze vol verhalen zitten. Ze maken veel spannende en moeilijke situaties mee, moeten gevoelige beslissingen nemen. Steun aan mantelzorgers betekent daarom om te beginnen aandacht voor hun verhalen. Aandacht die in de eerste plaats komt van familie, vrienden, bekenden, burens. Nabije aan-

dacht, waarin signalen naar overbelasting worden opgevangen en waarbij gewezen kan worden op andersoortige ondersteuning indien dit nodig is. Ondersteuning, die van 'buiten' komt, van professionele hulpverlening of georganiseerd vrijwilligerswerk. Op deze manier wordt contact gelegd van binnen naar buiten.

De verbinding van binnen en buiten behoeft omgekeerd eveneens aandacht. Kenmerk van eenzaamheid, van isolement is het ontbreken van eigen directe sociale netwerken. Of in het kader van mantelzorg de 'eenzaamheid a deux'. De zorgbehoefte partner en de mantelzorggeïsoleerd van andere contacten. Men heeft geen of nauwelijks mensen waarmee direct en vanzelfsprekend contact bestaat. Geen mensen in de directe nabijheid, in de persoonlijke sfeer, die naar de verhalen luisteren. Bij deze mensen is aandacht van buitenaf voor de ontwikkeling en uitbreiding van hun sociale netwerken van groot belang.

Sociale cohesie

In wijken en buurten waar steeds meer zorgbehoeftigen komen wonen - ouderen, gehandicapten, psychiatrische patiënten of anderszins kwetsbaren - is aandacht voor persoonlijke sociale netwerken van belang. Hoe kan op buurtniveau aan versterking hiervan gewerkt worden? Op de onlangs gehouden studiedag over 'Mensen in de marge' (4) door het netwerk opbouwwerk en gezondheid (NOGEZ) is aan dit vraagstuk aandacht besteed. Jan Willem Duyvendak (hoogleraar samenlevingsopbouw) en Léon Deben (onderzoeker Universiteit Amsterdam) bespraken met de aanwezigen het vraagstuk van de pluriforme, draagkrachtige omgeving in relatie tot mensen, die geïsoleerd leven. Hoe kunnen opbouwwerkers de heterogeniteit in buurten en wijken zichtbaar maken, zicht krijgen op de bindingskaders; aansluiting vinden bij de kleine netwerken van mensen en functioneren als bemiddelaar en verbindingspersoon tussen buurt en individuen met complexe problematiek.

Manus Ernsting (5) spreekt in dit verband over cohesieve zorg: "Dat is zorg die samengesteld is uit een mengeling van vrijwillige inzet en professionele ondersteuning, materiële en immateriële elementen in zich heeft, en die de blik richt op de hulpvrager als mens-in-zijn-context, op zijn belemmeringen en vooral op zijn mogelijkheden..... De basis blijft het gegeven dat gelukkig elke keer weer blijkt dat de ene mens zich het lot aantrekt van de andere, ook zonder tussenkomst van God, staat of markt, omdat er een intrinsieke (dat wil zeggen tot het wezen van de mens behorende) verantwoordelijkheid is voor de waardigheid van ieders leven, omdat een

Schaal van sociale samenhang

0	niet groeten
01	groeten
02	praatje maken, suiker lenen
03	radio niet te hard, rekening houden met elkaar
04	schoon houden van de straat
05	oogje houden op kinderen, jongeren, en ongeregelde personen
06	elkaar helpen op straat; auto wassen, heg knippen
07	koffie drinken bij elkaar
08	samen kaarten, vissen
09	oodschappen doen, voor elkaar, oppassen
10	elkaar helpen thuis, zorgen voor elkaar

samenleving waarin een deel verkommt gewoon geen samenleving is, en omdat er veel te winnen is."

Hiermee zijn we weer terug bij het thema van de dorpsdag in Schijndel. De wijkraden in Schijndel willen meewerken aan 'het zorgen voor elkaar in buurten en wijken'. Refererend aan de schaal van sociale samenhang, zoals ontwikkeld in Rotterdam (6) mikt Schijndel hiermee hoog. De schaal loopt van 0 (elkaar niet groeten, anonimiteit) tot 10 (elkaar helpen thuis, zorgen voor elkaar).

De opbouwwerkers in Rotterdam hebben de 'schaal van sociale samenhang' ontwikkeld op basis van hun ervaring, dat de actieve groepen in de straten van karakter veranderen. Groepen buurtbewoners gingen zich minder op actie richten en meer op sociale contacten. Gezamenlijke activiteiten in buurten leiden tot meer samenhang maar ook tot conflicten. De opbouwwerkers hebben kosten en baten afwegend de schaal van sociale samenhang samengesteld. In Rotterdam trekken de opbouwwerkers de streep bij niveau vijf wat betreft hun professionele inzet.

De wijkraden in Schijndel proberen samen met het Steunpunt Mantelzorg een brug te slaan tussen de cohesieve kracht van buurtbewoners die oog hebben voor elkaars individuele noden en de zorg voor de leefomgeving. Vooralsnog (?) zonder ondersteuning van een opbouwwerker.

Noten

1. De opzet van ondersteuning in Schijndel is beschreven in een handleiding: Aandacht voor mantelzorgers betekent winst. De handleiding is voor f 15,- te bestellen bij het BOZ te Tilburg (013-5352625).
2. De opzet van ondersteuning in Schijndel is beschreven in een handleiding: Aandacht voor mantelzorgers betekent winst. De handleiding is voor f 15,- te bestellen bij het BOZ te Tilburg (013-5352625).
3. Het draaiboek van de organisatie van een dorpsdag is in het najaar 1997 gereed en te bestellen bij De Tweesprong te Schijndel (073-5492646).
4. Verslag van de studiedag 'Mensen in de marge' is te bestellen bij LCO/Zwolle (038-4230714).
5. Marius Ernstig: Publieke moraal in het leven van alledag, Tijdschrift voor de Sociale Sector, maart 1997, nr. 3
6. Van Veenen, A.: Onze straat. Straatgroepen binden strijd aan met overlast en criminaliteit. Deel 9 uit de reeks Opbouwwerk in uitvoering. Rotterdam, 1996.

A a n k o n d i g i n g

Pak nu je agenda en zoek
DONDERDAG 27 NOVEMBER

op en noteer alvast :

VAKCONFERENTIE
OPBOUWWERK '97

ALIOSK

door Norbert Broenink

'Het mag niet dus het gebeurt niet

(Mathieu Klein Tank)

O 25, nr.4, mei 1997

In dit nummer van O 25 staat de dreiging van drugs centraal. In justitiële en andere jeugdinstanties is het probleem van drugsgebruik groot. Ook heerste er lange tijd een taboe op. "Er mag niet gebruikt worden dus het gebeurt niet". Met als gevolg dat bij de toename van het gebruik de problematiek steeds meer werd ontkennd. Uit een recent onderzoek blijkt dat 53 procent van de jongeren in residentiële instellingen softdrugs had gebruikt tijdens de 6 maanden voor opname en 12 procent had harddrugs (cocaine, speed, XTC) gebruikt. Voor de groep scholieren tussen de 12 en 18 jaar was dit respectievelijk 6,5 en 3 procent.

BJ Twente heeft besloten de problematiek niet langer te ontkennen en komt met een nieuw beleid. Hierbij gaat men ervan uit dat kennismaken en experimenteren met drugs, horen bij het normale gedrag van pubers. Dit werkt niet belemmerend voor de doelen van de instelling. De tweede fase waarin het gebruik een integraal onderdeel van de leefstijl is of tot verslaving leidt past niet binnen de leefgroep. Voor deze jongeren moet een apart programma komen. In de praktijk is dat moeilijk omdat de problematische gebruikers moeilijk gescheiden kunnen worden van de beginnende en experimenterende gebruikers. De problematische gebruikers kunnen onvoldoende elders terecht. In Harreveld ziet men meer in de aanpak van Rijksinrichting Overberg. Daar krijgen jongeren extra dagen verlof als ze niet gebruiken. Dit moeten ze zelf aantonen via een urinecontrole. Het gebruik van urinecontroles neemt ook een belangrijke plaats in bij de aanpak die een projectgroep van het ministerie van justitie bepleit. In hun concept rapport 'De problematiek van gebruik in verslaving in justitiële jeugdinrichtingen' pleiten ze voor een uniform beleid van de instellingen waarin via urinecontroles de naleving op een absoluut verbod kan worden afgedwongen. Annemiek Elling, jeugddeskundige van het Trimbos-instituut vindt deze manier pedagogisch niet goed. Je moet het gebruik bespreekbaar maken, de jongeren motiveren hun gedrag te veranderen en hun helpen zoeken naar alternatieven.

'Ik blow nog maar af en toe'

(Caroline Koning)

O 25, nr.4, mei 1997.

In dit artikel wordt de aanpak van drugsgebruik in internaat De Hoenderloo Groep beschreven. Jongerenparticipatie is een van de twee pijlers waar deze aanpak op rust. Jongeren moeten zelf maar vertellen hoe ze denken dat het moet. Samen kan nieuw beleid gevormd worden en ontstaat een draagvlak. De andere pijler wordt verzorgd door het CAD Drenthe, zij verzorgen de trainingen. Het project met de naam 'Check yourself before you wreck yourself' begon met het uitzetten van een vragenlijst onder jongeren en medewerkers. Hiern werd gevraagd hoeveel de jongeren regelmatig gebruikten, wat ze zelf gebruikten en wat men vond van de aanpak. De volgende stap was deskundigheidsbevordering volgens 'peer' voorlichting. Jongeren informeren leeftijdgenoten over de voor- en nadelen van drugs. Groepsleiders en instellingsmedewerkers kregen een basiscursus en tien medewerkers werden opgeleid tot verslavingsconsulent. Vervolgens werd het beleid via verbetergroepen geoperationaliseerd en wordt het regelmatig geëvalueerd.

De scholing van de medewerkers was belangrijk omdat zij in het verleden vooral gericht waren op regelgeving en sancties en veel minder op begeleiding, preventie en voorlichting. In het begin was

hier enige weerstand tegen omdat de medewerkers het idee hadden dat al zoveel geprobeerd was, een vertrouwensrelatie met een drugsgebruiker was niet mogelijk. Het gebruik van de peermethode is afkomstig uit de Verenigde Staten. De methode zorgt ervoor dat de informatie wordt overgedragen in de taal van de jongeren en in een sfeer waar het beter beklijft.

Community Development: 'Oiling the Wheels of Participation'?
(Martin Booth)

Community Development Journal, Nr. 2, 2 april 1997.

In dit artikel worden twee modellen van Samenlevingsopbouw gepresenteerd, het Islington model en het Middlesbrough model. Beide modellen zijn ontstaan door het decentralisatie beleid van de bijbehorende gemeenten.

In Islington ontstonden tussen 1985 en 1987 24 'Neighbourhood Offices' met medewerkers op het gebied van huisvesting, gezondheid, de sociale dienst en openbare werken. Elke dienst had zijn eigen manager met een wijkmanager ('neighbourhood manager') als hoofd. Vanwege onderlinge spanningen tussen de managers en vanwege kostenbesparing werden begin jaren negentig deze 'neighbourhood offices' ondergebracht in een eigen Neighbourhood Service Departement. In 1994 was men bezig met een verdere inkrimping tot 12 'wijken' met ieder hun eigen wijkmanager en wijkforum. Dit forum wordt gevormd door bewoners uit de wijk die de wijkmanager adviseren. Tevens heeft elke wijk een opbouwwerker welke naast het traditionele opbouwwerk ook het forum en een lokale nieuwskrant ondersteunt. Elke 'neighbourhood office' heeft veel zeggenschap over lokale besluitvorming en over eigen budgetten. Huisvestingszaken worden direct vanuit de wijkposten geregeld.

In Middlesbrough ontstonden begin jaren tachtig, 12 'Community Councils' in speciale aandachtsgebieden. In deze 'community councils' zaten ambtenaren van de gemeente om informatie te geven aan de bevolking en feedback aan de centrale gemeente. In 1994 was dit aantal uitgegroeid tot 16, die gezamenlijk twee derde van de gemeente besloegen. Elk 'community council' kan per jaar 2.500 pond besteden aan lokale activiteiten en heeft het recht ideeën direct aan de gemeente over te dragen.

Uit onderzoek van de auteur naar beide modellen, komen een aantal gevolgen naar voren. In het Islington model zijn de opbouwwerkers direct in dienst bij de 'neighbourhood office', terwijl de andere medewerkers werkzaam zijn bij andere (grote) instellingen. Hierdoor hebben de opbouwwerkers een geïsoleerde positie en een gebrek aan goede ondersteuning. In Middlesbrough is de positie van de opbouwwerker beter verankerd waardoor de functie een hoger aanzien krijgt. Nadeel van dit model is dat men aan twee groepen loyaal moest zijn. Aan de ene kant aan de (centrale) werkgever en aan de andere kant aan (lokale) mensen waar ze mee werken.

Beide modellen echter zorgen voor een participatie van burgers bij het bestuur. Ze krijgen meer invloed en lokale ideeën worden beter gehoord. De auteur concludeert uit dit bescheiden onderzoek dat, samenlevingsopbouw het centrale succes is achter het decentralisatie beleid, ongeacht de vorm.

De ontdekking van het doorsneegezin
(Jose van der Bruijn)

Hypothese, maart 1987

De hoeksteen van de samenleving, het doorsneegezin: vader, moeder, twee à drie kinderen huis (met hypotheek), auto etc. Het is zo gewoon dat het oninteressant was voor de wetenschap en omdat er geen problemen waren ook weinig interessant voor de politiek. Als men terug kijkt dan ziet men dat alleen probleemgezinnen interessant gevonden worden en aandacht krijgen. In 1870 promoveerde D.O. Engelsens op een dissertatie over arbeiderswoningen. Hij waarschuwde dat als gevolg van drankmisbruik, verkwisting, buitenshuis werken van vrouwen, het familieleven verdwijnt. Vervolgens dacht men via de sociologie de sleutel gevonden te hebben voor de ideale partnerkeuze, het ideale gezin en het ideale gezinswoning. Er zou een einde komen aan armoede, achterstand, drankmisbruik, en kinderverwaarlozing. In de culturele revolutie van jaren zestig en zeventig verdween het 'burgerlijke' gezin nog verder naar de achtergrond. De nieuwe leefvormen en leefstijlen als communes, BOM moeders, scharreloudjes, LAT-relaties waren veel interessanter en werden 'kritisch' gevolgd.

Maar de laatste tijd is er weer aandacht voor 'het gezin'. P.Cuypers, P.van de Akker en K. de Hoog schreven in 1992 een opvallend artikel 'Gezin en Overheid: de Mythe van de Individualisering'. Daarin ontkrachten ze de bijna algemeen geaccepteerde stelling dat Nederland steeds verder individualiseert. Via onderzoek toonde zij aan dat van de vijftien miljoen Nederlanders 90 procent trouwt of samenwoont en tachtig procent kinderen krijgt. Negentig procent van de jongeren wil een gezin stichten. Van de solo-ouders woont negentig procent binnen vijf jaar weer samen met een nieuwe partner en negentig procent van de bevolking beschouwt monogamie als een essentieel voorwaarde voor een vaste relatie. Kortom iedereen had er een, heeft er een of zou er een willen, een normaal gezin.

Nu het taboe eraf is worden de eerste onderzoeken naar het normale gezin uitgevoerd. Maar wil men de achterstand inhalen dan is nog meer grootschalig en multidisciplinair (psychologie, pedagogie, economie, rechten etc.) onderzoek nodig, aldus gezinspedagoog J. Gerris.

Vliegende teams (vrouwen/collega's spiegel) voor
(Corné Verschuuren)

Klik, juni 1997

In woongroepen voor verstandelijk gehandicapten is het de bedoeling dat iedereen respectvol behandeld wordt. Maar vaak kunnen er vanzelfsprekendheden insluipen. Zo hadden de bewoners van Huize Assisje de keuze uit twee soorten koffie. Koffie met flink suiker en melk of geen koffie. Door een bezoek van het 'flyingteam' concludeerde de begeleiders zelf dat dit toch eigenlijk niet kon. Het project 'respectvolle bejegening' ging twee jaar geleden van start bij stichting Prisma in Noord-Brabant. Op verzoek van een woon- of activiteitengroep komt een bezoeker vier uur lang kijken hoe hun collega's het doen. Er wordt geen waarde oordeel uitgesproken maar via spiegeling wordt teruggekoppeld. De bezoeker teams hantieren daarvoor 10 grondregels voor respectvolle bejegening. Deze bestaan onder andere uit:

(4) Rekening houden met gevoelens van de verstandelijk gehandicapte mens 'Wat jij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet'.

(5) De privacy van de verstandelijk gehandicapte mens respecteren en zorgvuldig omgaan met diens persoonlijke bezittingen.

(7) Zeer terughoudend zijn in het opleggen van regels, beperkingen, geboden en verboden.

De kern van het project is volgens van Limpt (coördinator) dat een team aan het denken wordt gezet en bewuster gaat handelen. Veel mensen werken vanuit een verouderde visie. De bezoeker teams spiegelde veel betutteling maar ook het gebrek aan privacy zoals het binnen komen zonder kloppen, en de gordijnen openlaten bij het omkleden. Kern van respect vol bejegening is het serieus nemen van de mensen met een verstandelijke handicap. "De relatie tussen cliënt en begeleider is essentieel voor de kwaliteit van het werk".

Predicting use of child welfare services after intensive family preservation services

(Yvonne A. Ujirau)

Research on Social Work Practice, Nr. 2, 2 april 1997

De auteur, werkzaam aan de universiteit van Calgary, Canada, behandelt in dit artikel een studie naar de voorspelbaarheid van het effect van Intensive Family Preservation Service-program (IFPS). Deze IFPS programs zijn ontwikkeld om te voorkomen dat kinderen onnodig uit huis worden geplaatst. Tevens moet de veiligheid van de kinderen thuis gehandhaafd worden en moet een crises bij uitplaatsing verzacht worden.

IFPS is gebaseerd op het aanleren van sociale vaardigheden en therapeutische procedures in de thuis situatie. Waarbij specifiek gezocht wordt naar ontbrekende eigenschappen in plaats van alleen maar op de probleem eigenschappen te letten. De 'Family specialists' zijn getraind in relatie opbouw, het aanleren van vaardigheden als feedback geven en zelfreflectie. Ouders worden geleerd hoe ze kinderen kunnen belonen en hoe ze een moment kunnen creëren om problemen op te lossen. De 'family specialists' leren de ouders ook hoe ze hun kinderen vaardigheden kunnen aanleren als 'nee' en kritiek accepteren.

De studie heeft tot doel de resultaten van de 'child welfare service' te verduidelijken voor mensen die aan IFPS hebben deelgenomen. Daarbij worden drie mogelijke uitkomsten van IFPS onderscheiden: uitplaatsing, hulpverlening terwijl het kind nog thuis woont of het beëindigen van alle hulpverlening. In andere studies waren dit meestal maar twee mogelijkheden, uitplaatsing of niet. De auteur hanteerde twee onderzoeksvragen:

- 1 Wat was de uitkomst voor de onderzochte families na 3 maanden en na 6 maanden;
- 2 Welke kind-, familie- of hulpverleningseigenschappen voorspellen deze uitkomsten bij 3 en 6 maanden.

In totaal waren 192 gezinnen bij de studie betrokken. Dit waren de gezinnen die tussen april 1990 en december 1993 voor de eerste keer het programma hadden afgesloten. Uit de studie bleek dat het hanteren van drie mogelijke uitkomsten boven twee, meer informatie verschaft. Verder bleek dat zowel na drie als na zes maanden driekwart van de kinderen niet uit huis was geplaatst. Opmerkelijk was verder dat ruim de helft van het aantal gezinnen (56,4%) na 3 maanden geen hulpverlening meer ontving. Na 6 maanden stijgt dit aantal tot 62,7 %. Daarbij speelt het aantal minuten directe hulp een rol. Gezinnen die meer minuten hulp kregen gaan langer door

Op woensdag, 19 november as. wordt in Eindhoven de conferentiemiddag 'Homosexualiteit; taboe of thema binnen het welzijnswerk?' gehouden. Professor Jan Willem Duyvendak zal een lezing houden en de twee opbouwwerkers die in Eindhoven en Nijmegen meerjarige projecten over deze thematiek hebben ontwikkeld, zullen hun kennis en ervaring overdragen. De conferentiemiddag is bedoeld voor collega-instellingen en ambtenaren uit andere steden, waar homo-beleid in relatie tot welzijnswerk is of wordt ingezet.

Organisatie: Stichting O & O, Eindhoven, Stichting Tandem, Nijmegen en het LCO, Den Haag. Kosten: f 50,- p.p. Tijd: 13.00 - 17.00 uur. Voor nadere informatie: Stichting O & O, Eindhoven, telefoon 040-2444214.

met de hulpverlening. Een eerdere uitplaatsing correleert ook met een succesvolle IFPS. Als laatste trekt de auteur de conclusie dat een combinatie van Homebuilders (type hulpverlening gericht op implementatie van structuren) en het Teaching-Family model een succesvolle aanpak kan zijn voor IFPS. Hierdoor kan IFPS een verrijnende rol spelen voor de 'child welfare service'

Inburgering in Oisterwijk
(Roland Smulders)

Scoop, nr. 2, 1997

In Oisterwijk betekend inburgering: 'deelnemen aan sociaal-culturele en/of sportieve activiteiten en zo mogelijk actief worden als vrijwilliger'. De Leest (later onderdeel van De Twern), de instelling voor sociaal-cultureel werk ging in 1994 van start met trajectbegeleiding van vluchtelingen met een verblijfsstatus. Hiertoe ging de instelling een begeleidingsrelatie aan met Vluchtelingenwerk Oisterwijk. Vanaf 1996 behoorde ook Moergestel tot het werkgebied. Ze zetten zich in voor begeleiding van nieuwkomers en voor het bevorderen van de maatschappelijke integratie. Ook verzorgen ze de centrale trajectregistratie en creëren een maatschappelijk draagvlak voor de inburgering van nieuwkomers. De vergaande samenwerking tussen het vluchtelingenwerk en het sociaal cultureel werk levert een aantal extra voordelen op. Netwerk-integratie, waardoor gebruik gemaakt kan worden van elkaars contacten en kennis, kostenbesparing door

kantoor-integratie en beter gebruik van het potentieel dat bij de nieuwkomers en beroepskrachten (kennis en ervaring) aanwezig is. Nieuwkomers worden vanaf het eerste begin ondersteund door de medewerkers van de trajectbegeleiding. Hierbij ligt een accent op het deelnemen aan sociale activiteiten. Daardoor kan de nieuwkomer een nieuw sociaal netwerk opbouwen en de Nederlandse taal in de praktijk brengen. Ook wordt ernaar gestreefd dat de nieuwkomer actief wordt als vrijwilliger. Hiertoe heeft de Twern een aantal producten ontworpen. Zoals een eigen opvangmodel en inburgeringscontracten, een speciale folderlijn, een checklist, een registratiesysteem en een speciale sportinformatiegids voor nieuwkomers. In het contract met de gemeente is het doel vast gelegd dat 50% van de volwassenen en 70% van de kinderen gedurende zes maanden deelnemen aan sociale activiteiten en 50% van de volwassenen gedurende drie maanden als vrijwilliger. De stand van zaken wordt elk half jaar aan de gemeente gerapporteerd. Deze aanpak had mede tot gevolg dat in 1996 vier van de vrijwilligers een vaste baan vonden.

└

Over mensen en markt:

Twaalf en een half jaar POOK

door Greet Heffinga

"Gemeenschapszaak Swifterbant" staat boven het artikel dat ik in april 1984 schreef in MO. Het Gezondheidsteam van dit Flevolandse dorp ziet door de teruggang van de werkgelegenheid het welzijn van mensen bedreigd. Er ontstaat een Plan voor Werk. Dorpsbelang, bedrijfskring en vooral de bewoners steunen massaal het initiatief met ideeën en donatie. We zijn er aan gewend dat projecten komen en gaan; maar in Swifterbant houdt men stand.

Vereniging POOK

Het staat in de doelstelling waarom POOK is opgericht: 'zinnvolle tijdsbesteding, sociale contacten, stimuleren van milieubewustzijn, promoten en leefbaar houden van het dorp. Heel wat projecten passeerden de revue. De schillenboer ging zelfstandig van start, de campinghuisjes zijn bij het zwembad aangehaakt maar de kringloopwinkel is nu al 12 1/2 jaar het visitekaartje van POOK. En dat werd gevierd. Voorzitter huisarts Van Dam steekt het niet onder (de tweede hands) stoelen en banken: "We willen tot elke prijs vrijwilligersorganisatie blijven. In Kampen, Zwolle en Emmeloord zijn de kringloopcentra vercommercialiseerd maar bij ons staat de sociale functie boven alles. Wie anders in therapie zou moeten kan hier

terecht, wie alleen komt te staan vindt afleiding, wie in een rolstoel zit is welkom." en hij legt uit hoe ca. 34 vrijwilligers en 8 bestuursleden in actie zijn. Met het inrichten van de winkel, met verkoop van de goederen, met ophalen, bezorgen en opknappen van allerhande spullen. De hele week houden de vrijwilligers de winkel open, maar vrijdagavond combineert het bestuur deze functie met haar vergadering.

Waar blijft het geld

Het ging de winkel financieel voor de wind. En een Provinciale Toetsingscommissie adviseerde de gemeente Dronten, waar Swifterbant deel van uitmaakt, de kringloopwinkel niet langer te accepteren als vrijwilligersproject voor mensen in de bijstand; er zou loonvormend gewerk kunnen worden. Maar de gemeente legde - POOK kennende - het advies naast zich neer. En de winst werd geïnvesteerd. De 'Gezonde Flevo-stedenprijs' die het project op grond van doelstelling en werkwijze in de wacht sleepte werd de start van een sponsoractie voor een nieuw groot pand. Dat pand is er vier jaargeleden gekomen en met de grond kostte dat bijna vijf ton. Maar de schuld is dank zij sponsors en opbrengst van de winkel teruggebracht tot nog maar twee ton. De aflossing aan de

Voor mens en milieu

Een kringloopwinkel met een bloeiend bestaan, met een regiofunctie van Zeewolde tot Urk, met heel veel vrijwilligers tussen 28 en 65 jaar die de zaak draaiende houden: dat lukt in Swifterbant. Het bestuur vormt een constante en inspirerende factor. De vrijwilligers, waarvan er één al 12 1/2 jaar betrokken is, zetten zich in voor

gemeente die POOK een renteloze lening van een ton toekeende kan volgend jaar beginnen.

En de vrijwilligers? Die krijgen wat is toegestaan en vergoedingen in natura zoals bedrijfskleding, een kerst- en paaspakket. En als vakantiegeld wordt de jaarlijkse pot van f 5.000,- naar rato van uren inzet verdeeld.

Wethouder Wilma Wagter is blij met POOK en de winkel. "De oprichters konden leiding geven en er is continuïteit in de betrokkenheid." Vooral is ze enthousiast over de bijdrage aan het milieu en de mogelijkheden voor de mensen met kleine protomonnee om goedkoop en goed te kunnen winkelen. Vooral de asielzoekers die verblijfsstatus krijgen worden op het spoor gezet om bij POOK te kopen. Meer waar voor je geld.

accurate dienstverlening, goede sfeer en het inwerken en begeleiden van nieuwelingen. Maar bovenal is er de steun uit het dorp - ook van de middenstand - en van de gemeente.

Voor de nieuwe Algemene Bijstandswet en straks de Wet Inschakeling Werkzoekenden biedt Swifterbant een plek aan wie, voor even of voor lang, op de arbeidsmarkt geen kansen heeft. Een plek waar sociale activering hoog in het vaandel staat.

En als het aan de huisarts ligt gaat de ijsbaan ook 's zomers onder water voor een palingwekerij. Een nieuw project dat aansluit bij de oud-Rijksdienst medewerkers en bij wat het dorp te bieden heeft. Want paling vangen en roken dat kunnen ze. Nu de Ijsbaan-Commissie nog om — met een POOK moet dat lukken.

□

Organisatie en ondersteuning van mantelzorg

Congresaankondiging

De Landelijke Organisatie van Thuisverzorgers (LOT), het Landelijk Centrum Opbouwwerk (LCO), het PON, Instituut voor advies, onderzoek en ontwikkeling in Noord-Brabant, de Nationale Commissie Chronisch Ziekten (NCCZ) en het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn/NIZW nodigen u uit voor het congres 'Organisatie en ondersteuning van mantelzorgers' dat op maandag 6 oktober in Ede zal plaatsvinden.

Landelijk, regionaal en lokaal ontstaan initiatieven voor ondersteuning van mantelzorgers. Er is een infrastructuur voor ondersteuning in ontwikkeling. Professionele zorg- en welzijnsorganisaties rekenen in toenemende mate mantelzorgers tot één van hun doelgroepen waarvoor expliciet beleid moet worden ontwikkeld. Zelforganisatie van mantelzorgers, landelijk en regionaal, is al een aantal jaren gaande.

Doel van het congres

Het doel van dit congres is tweeledig:

- * De erkenning van de specifieke belangen van mantelzorgers, de noodzaak tot belangenbehartiging en in verband hiermee de profilering van de Landelijke Organisatie van Thuisverzorgers.
- * Het realiseren van structurele voorwaarden voor een goede uitvoering van het werk van mantelzorgers

Programma

Op het programma staan inleidingen van Erica Terpstra, staatssecretaris van WVS, Hans ter Veen namens het bestuur van de LOT, en Ineke Haas-Berger, voorzitter van de NCCZ. Ook zal er een politiek

forum worden georganiseerd met fractiespecialisten van PvdA, VVD, D66, CDA en GroenLinks.

's Middags vinden er parallelsessies plaats over de volgende onderwerpen:

- * Modellen voor ondersteuning van mantelzorgers.
- * Financiering van de mantelzorg.
- * Ondersteuning van mantelzorg in achterstandsbuurten.
- * Mantelzorg en psychiatrie.

Voor wie is het congres interessant?

Het congres is bedoeld voor het politiek en ambtelijk kader van de landelijke, provinciale en lokale overheden, management en uitvoerenden van de zorg- en welzijnssector, kader van mantelzorgorganisaties, patiëntenorganisaties, vrijwilligersorganisaties, ouderenorganisaties, gehandicaptenorganisaties en vrouwenorganisaties, docenten van opleidingsinstellingen en voor zorgverzekeraars.

Informatie

Voor inhoudelijke vragen kunt u contact opnemen met de heer A. Ouwerkerk (LOT), telefoon: (038) 423 01 80 of de heer F. van der Pas (NIZW), telefoon: (030) 230 63 64. Voor informatie over uw aanmelding kunt u terecht bij het NIZW/Congresbureau, telefoon: (030) 230 63 98, fax: (030) 230 64 90, E-mail congres@nizw.nl. (Het congres vormt onderdeel van de Week verpleging en verzorging van chronisch zieken, die gehouden wordt van 5 oktober tot en met 11 oktober 1997. Het fonds Chronisch Ziekten en de Wilde Ganzen hebben een financiële bijdrage geleverd aan deze dag.)

□

RMO-advies over 'stedelijke vernieuwing'

kansen missen voor open doel

door Wil van de Leur

Bij toeval is het de belangstellende burger vergund al tussentijds en op voorhand een blik in de keuken te werpen van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO) die druk in de weer is een Advies voor te bereiden over de 'Sociale opbouw en de kwaliteit van de buurt'. In dat toeval heeft VRO/M-Staatssecretaris Dick Tommel de hand gehad: hij vroeg de RMO om een reactie op zijn Ontwerpnota Stedelijke Vernieuwing en wilde die ook nog snel hebben ook.

Het in een fraai boekwerkje neergelegde (tussentijdse) RMO-Advies aan Tommel tempert de verwachtingen aangaande het dit najaar uit te komen advies inzake de 'sociale opbouw' zeer, want de RMO offreert Tommel geen visie en advies krachtens een eigen heldere positie-bepaling, maar beperkt zich tot de rol van 'kant-tekenaar', attendeert en nuanceert.

Het voorwoord maakt al duidelijk dat de RMO eigenlijk niet in de positie verkeerde om op het verzoek van Tommel in te gaan:

* het verzoek kwam tussentijds en paste (uiteraard) niet in het werkschema van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling - niettemin ... (want het is natuurlijk een vererend advies-verzoek) wordt er toch op ingegaan;

* en derhalve wordt zwaar geleund op een extern adviesbureau uit Heemstede dat voor de klus wordt ingehuurd.

Door de zaak zo aan te pakken, wordt natuurlijk sowieso geen sterke kaart gespeeld (ander bureau, ander advies?) en dringt zich de vraag op of Tommel dan niet net zo goed zelf Heemstede had kunnen bellen.

Er is natuurlijk een onverbiddelelijke samenhang tussen die stand en gang van zaken en het mankerende inhoud van het advies aan Tommel. In de 'samenvatting' voorin moppert de RMO nog over de zo dominant 'volkshuisvestelijke' invalshoek van Tommel's concept-nota en het ontbreken van andere 'relevante gezichtspunten', maar in het advies wordt die stellingname niet uitgewerkt, maar slechts herhaald.

Het Advies volgt dan ook 'getrouwelijk' de volkshuisvestelijke grondlijn van Tommel's concept-nota en plaatst daar kanttekeningen bij. Sommige daarvan zijn essentieel, zoals: (9) In het algemeen legt de RMO nadruk op het feit, dat 'herstructurering van woningen niet op zichzelf leidt tot meer leefbare wijken'. Afgezien van het feit dat natuurlijk bedoeld wordt 'herstructurering van de woonfunctie' in plaats van de 'woningen' raakt de RMO met deze notie 'the heart of the matter'. Maar omdat die notie geen contextualiteit heeft, geen vertrekpunt heeft in een eigen (op basis van maatschappelijke ontwikkeling geïnspireerde) visie, overstijgt zij het kanttekening-gehalte niet en concludeert de lezer uitsluitend: 'ja, dat klopt'. En dat schiet niet op.

Na een duchtige sanering van het aantal adviesraden en -colleges op rijksniveau is een beperkt aantal nieuwe adviesraden geïnstalleerd. Zij zijn veelal in de 'context' van een departement geplaatst, maar het expliciete oogmerk is 'advisering van de regering', dat wil zeggen vanuit een redelijk ruim omschreven beleids- en sectorale focus wordt de regering van advies voorzien.

In die zin is het verzoek van Staatssecretaris Tommel zeer adequaat. Hij heeft een 'Ontwerp-nota Stedelijke Vernieuwing' en vraagt de RMO daar een advies op te leveren vanuit de focus 'maatschappelijke ontwikkeling' en preciseerd dat: 'Ik vraag Uw Raad mij te adviseren over de beleidsinhoud van de ontwerpnota

Daarbij denk ik in het bijzonder aan de relatie van het herstructureringsprogramma met de leefomgeving en de sociale opbouw van wijken'.

Deze invitatie vergt de RMO op de eigen focus ('vraagstukken die de participatie en de stabiliteit van de samenleving betreffen') en op de taakstelling ('onafhankelijk en strategisch adviesorgaan').

Gelet op die welomschreven focus en opdracht inzake participatie en stabiliteit, kan aangaande 'participatie' dan toch niet volstaan worden met de obligate notie die het Advies thans (ont-)siert: "De Raad dringt er op aan de 'medezeggenschapspositie van de bewoners' op enigerlei wijze te waarborgen. In ieder geval moet worden voorkomen, dat herstructurering een doel op zichzelf wordt waaraan de belangen van de burgers ondergeschikt worden gemaakt".

Dat is in al zijn vaagheid een tekst die men eerder zou verwachten in een resolutie van de VN-Veilighedsraad (derdiende concept) dan in een Advies van een 'onafhankelijk en strategisch' adviesorgaan. Er had ook kunnen staan:

"De RMO wijst er op dat met name de onderwerpelijke wijken in de afgelopen jaren qua bevolkingssamenstelling ingrijpend gewijzigd zijn. Dat komt tot uitdrukking in een nadrukkelijk neerwaartse sociaal-economische spiraal, grote heterogeniteit in leefstijlen en een hoge mobiliteitsgraad, alsmede onvrede met de actuele leef-situatie. Uit oogpunt van participatie en stabiliteit dient herstructurering derhalve zorgvuldig te geschieden. Dat impliceert naar het oordeel van de RMO dat (a) op evenwichtige wijze ook andere functies (als werken, zorg, educatie en recreatie) in de planvorming verdisconteerd worden; en (b) dat in de aanpak gekozen wordt voor een intelligente weving van 'top-down'- en 'bottom-up'-initiatieven."

Daarmee zou de Raad de haars inziens noodzakelijke 'bandbreedte' hebben aangegeven, gewezen hebben op relevante samenhangen, alsook een 'operationaliserings-optie' neergelegd hebben.

Aangaande de dominant volkshuisvestelijke invalshoek van de Ontwerp-nota Stedelijke Vernieuwing was (gelet op status en taakstelling) een heel andere benadering dan 'noties in de marge' niet alleen essentieel, maar ook goed mogelijk geweest.

"De RMO wijst met nadruk op eerdere en andere commentaren op de ontwerp-nota waarin scepsis betoond wordt ten aanzien van de vooronderstelling dat selectieve afbraak en teruggang van duurdere woonvormen zal leiden tot vergrote sociale integratie en leefbaarheid. Dergelijke ingrepen 'an sich' waarborgen uitsluitend dat in sociaal-demografisch/statistisch opzicht een wijk hoger scoort. Maar wat zich aftekent is dat de aan dergelijke 'teruggang'-projecten te stellen (rentabiliteits-)eisen zich zullen vertalen in 'introverte' bouwlichamen en protectie-maatregelen, waardoor de opties vergrote sociale integratie en leefbaarheid niet tot gelding zullen komen.

De RMO wil in dit verband overigens benadrukken dat de 'overstressing' in de ontwerp-nota van de 'herstructurering van de woonfunctie' zeer voorbij gaat aan herstructureringen in andere beleidsdomeinen, zoals die op het terrein van 'werken', 'zorg', 'educatie en recreatie'.

De urgente daarvan valt niet op voorhand lager te taxeren dan die van het herstructureren van de woonfunctie in de onderwerpelijke wijken. De RMO wijst er indringend op dat - gelet op het beoogde 'substitutie-karakter' van een aantal beleidsvoornemens in die andere beleidssectoren - een herneming van de uitgangspunten

voor een visie-bepaling inzake stedelijke vernieuwing zeer opportuun is.

In dat kader is het relevant er op te wijzen dat de stedenbouwkundige uitgangspunten die geleid hebben tot de bouw van 'mono-functionele woonwijken' dringend aan herziening toe zijn. Zowel het belang van mobiliteits-reductie alsook dat van substitutie in de zorg, alsook het belang van 'maatschappelijke participatie' in ruime zin, maken een andere benaderingswijze, die de RMO zou willen benoemen als: 'het (her)ontwerpen van bestaande wijken' tot een meer adequate benaderingswijze.

In dit verband zij er ook op gewezen dat de voorspelde negatieve effecten van de Vinex-locaties op bestaande wijken een extra argument voor een dergelijke benaderingswijze leveren. Waar de RMO staat voor strategische advisering inzake participatie en stabiliteit is het voorts van betekenis te noteren dat met de door de RMO voorgestane benaderingswijze ook de uitdaging van de multiculturele samenleving concreet gestalte kan krijgen."

En dat stond dus allemaal niet in het RMO-Advies. Het gaat hier overigens niet over de aard van de strategische keuzes. De RMO

had heel andere 'projecties' kunnen en mogen maken. Maar, en dat is essentieel, de RMO had haar Advies vanuit de eigen taakstelling, de eigen scope moeten ontwikkelen. En wanneer, zoals nu gebleken is, de RMO daar niet de tijd voor had, ware het beter geweest te 'passen'. Staatssecretaris Tommel kan (gebleken) wel tegen een stootje en er was niets op tegen geweest hem te berichten dat 'Uw deadline de onze niet kan zijn,' maar dat in het aankomend Advies over Sociale Opbouw veel behartenswaardigs zal staan over 'stedelijke vernieuwing'

De RMO dient immers als strategisch en onafhankelijk regeringsadviesorgaan inzake de stedelijke vernieuwing zowel de eigen merites (program van eisen) van de sociale component te vertolken, alsook inzichten en handvatten te bieden met betrekking tot de interactieve samenhangen van het fysieke, het economische en het sociale domein.

Discussie over sterker lokaal sociaal beleid

Sociale infrastructuur hoger op politieke agenda

Henny Nijenhuis

De meeste mensen hebben het goed in Nederland. Dat maakt de positie van degenen die buiten de boot vallen des te schrijnender. Zij krijgen stempels als onbereikbaar, onbemiddelbaar en onbehandelbaar. Om hen toch weer in de samenleving te laten delen, zijn grootschalige maatregelen niet toereikend. Zij moeten worden opgezocht om samen met hen een weg uit te stippelen die weer perspectief biedt. De leefbaarheid van buurten en wijken is eveneens een belangrijk thema voor sociaal beleid, niet alleen qua fysieke structuur. Ook de sociale en economische componenten moeten meespelen. Dat kan alleen op lokaal niveau en de gemeenten zullen daarvoor beleid moeten ontwikkelen. Dat lokale sociaal beleid komt langzaam en nog wat moeizaam van de grond.

Op weg naar beleidskader lokaal sociaal beleid' einde vet. Versterk de decentralisatie en ontwikkel een landelijk beleidskader voor lokaal sociaal beleid. Dat was de boodschap van de Tweede Kamer aan staatssecretaris Terpstra in het overleg over haar beleidsbrief Lokaal Sociaal Beleid (december 1996). Vanuit de stellige over-

tuiging dat de wensen van de Kamer alleen maar realiteit kunnen worden in samenspraak met lokale bestuurders, volgde eerst een serie individuele gesprekken op persoonlijke titel. De tweede stap was een expertmeeting waarvan bijgeand artikel een verslag is. De bijeenkomst ging over vragen als: welke thema's verdienen voorrang in lokaal sociaal beleid, welke belemmeringen ondervinden gemeenten en op welke wijze kan VWS hen daarbij van dienst zijn. In de herfst wordt de discussie in groter gezelschap vervolgd. Onlangs was er ook bestuurlijk overleg met de VNG. Daar is afgesproken dat een werkgroep van VWS en VNG onder voorzitterschap van Directeur-Generaal Pennekamp gaat omschrijven onder welke voorwaarden gemeenten kunnen komen tot een effectief en doelmatig lokaal sociaal beleid. Bovendien komt de Raad voor de Maatschappelijke Ontwikkeling in september met een advies over de rol van de wijk. Dit alles moet uitmonden in een landelijk Beleidskader Lokaal Sociaal Beleid, dat bij de begrotingsbehandeling in de Tweede Kamer aan de orde kan komen.

Veel verschillende instellingen en diensten moeten samenwerken om het lokale sociaal beleid uit te voeren. Ook in het gemeentelijke apparaat zelf en in het beleid van de rijksoverheid is sprake van versnippering. Bovendien moeten gemeenten vechten tegen vooroordelen over het 'zachte' sociaal beleid en welzijnswerk. Een tiental burgemeesters en wethouders van kleine en middelgrote gemeenten discussieerde onlangs op uitnodiging van de directie Sociaal Beleid van VWS over de issues, de hobbels, de partners en de benodigde instrumenten, teneinde bouwstenen aan te dragen voor een landelijk kader voor lokaal sociaal beleid. Aan de discussie deden ook vertegenwoordigers van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, het Sociaal en Cultureel Planbureau en International Initiative mee. Dit artikel bevat de grote lijnen van de inbreng van de verschillende discussiedeelnemers.

Lokale bestuurders met 'welzijn' in de portefeuille aarzelen niet lang over thema's die de voorrang verdienen in het sociaal beleid. 'Welke twee problemen zou u morgen het liefst willen aanpakken en oplossen?' luidde de vraag. Een snelle ronde langs de discussiedeelnemers leverde een lijst van ruim dertig onderwerpen op, variërend van 'integrale aanpak van de jongerenproblematiek', 'sociale infrastructuur', 'eigen invulling van vrijheid en zingeving' tot 'leefbaarheid in brede zin'. Omdat het die middag en avond ook nog zou moeten gaan over hobbels en oplossingen voor lokaal sociaal beleid, concentreerde de inhoudelijke discussie zich op de thema's sociale participatie en versterking van de structuur van buurten en wijken.

De gunstige economische ontwikkeling in Nederland maakt dat er meer oog en aandacht komt voor de mensen die door hun problemen nauwelijks deelnemen aan de samenleving, die niet eens weten hoe ze dat moeten doen. Zij zijn te vinden onder bijvoorbeeld langdurig werklozen, verenzaamde mensen, ex-psychiatrisch patiënten. Dat probleem van buiten de samenleving staan kun je niet losstaand benaderen; het moet gekoppeld worden aan arbeid en zorg.

Integrale, positieve benadering

Deelname aan economisch productieve arbeid is echter topsport geworden. De maatschappij vraagt steeds meer, maar niet iedereen kan topsporter zijn. Veel werklozen zijn wel degelijk productief in hun buurt of in een vereniging. Werk van onschatbare waarde, maar niet als zodanig gewaardeerd. In deze samenleving kan men vanuit de premisse van economisch productieve arbeid alleen maar in negatieve termen denken over mensen, die op andere wijze invulling aan hun bestaan geven. Zodra je echter laat blijken dat je hen waardeert, zodra ze - bijvoorbeeld via Melkert-III-banen - maatschappelijke waardering krijgen, zie je hen letterlijk rechterop lopen. Dan blijken ze wel degelijk kansen te zien om hun dromen en aspiraties waar te maken. Een positieve benadering is dus geboden. Maar niet alleen deelname aan de arbeid stelt steeds meer eisen, ook voor sociaal participeren worden de eisen hoger. Succes creëert succes en de kanslozen blijven achter. Het gaat om individuen die kampen met samengestelde problemen op allerlei terreinen. Zij hebben niets aan categoriaal beleid, daarvan profiteren de meest mondigen. Lokale bestuurders zien zich dus geconfronteerd met problemen waarvoor nog weinig goede oplossingen voorhanden zijn. Zo zijn er wijken die een geheel eigen sociale structuur hebben, van waaruit geen lijnen meer lopen naar de maatschappij. Wijken, waarbinnen mensen alleen in hun eigen circuit rondraaien, en waarin bijvoorbeeld criminaliteit in hoog aanzien staat. Hoe bereik je deze mensen? En hoe ga je om met mensen die weinig

mogelijkheden hebben, omdat ze van generatie op generatie tot de kanslozen behoren, of met mensen bij wie zich een opeenhoping van problemen voordoet?

Fysiek, sociaal en economisch

Bij het versterken van de structuur van buurten en wijken bestaat de neiging om de aandacht te richten op de fysieke structuur: de ruimtelijke ordening en de woningvoorraad. Versterking van de sociale structuur komt nauwelijks aan bod. Veel meer dan nu het geval is, zouden gemeenten blijvend moeten investeren in die sociale component. Ze zouden tot een integrale aanpak moeten komen, samen met andere partners. Het zou eveneens aan te bevelen zijn om ook de economische component in te brengen in dat integrale wijkebeheer, nu zulke grote groepen niet participeren in het arbeidsproces.

Belangrijk is dan ook vooral te luisteren naar de opvattingen van burgers en bewoners over wat er mogelijk is. De verhouding tussen groepen in de wijk verdient ook aandacht. In sommige wijken kunnen bewoners elkaar letterlijk niet verstaan, terwijl ze dat wel zouden willen. Turken, Marokkanen, autochtonen, verkeren uitsluitend in hun eigen kring en kunnen hun anderstalige buurman of buurvrouw niet verstaan. Daarbij komt dat binnen buurten en wijken ook een differentiatie bestaat in de verwerving van inkomens: uit werk, uit een uitkering, of uit criminaliteit. Hoe varieëerd een wijk ook (gebouwd) mag zijn, er ontstaat niet automatisch een mix. De vraag is dus hoe je als lokaal bestuurder de negatieve effecten van deze segregatie oplost, en hoe je omgaat met de subjectief ervaren veiligheid.

Andere rol gemeenten

Veel gemeenten voelen zich verlamd bij het oplossen van dit soort problemen, omdat zij aanlopen tegen versnippering in visies en strategieën voor de aanpak. Vaak gaat de discussie over de verdeling van het geld, en niet over de visie op een bepaald vraagstuk, laat staan over een integrale benadering waarin de gemeente de regie-rol op zich neemt. De reden zou kunnen zijn dat in veel gemeenten politiek en ambtelijk apparaat - nog gewend te denken in termen van uitvoering van rijksbeleid - niet zijn ingespeeld op die veranderende rol. Eigenlijk zouden gemeenten hun beleidsdoelstellingen moeten formuleren op basis van analyses van het probleem, vervolgens de organisatie daarop moeten inrichten en de verantwoordelijkheden moeten verdelen. Dat gebeurt nog niet vaak: ze gaan op de tast aan het werk met veel verschillende participanten. Verwachtingen kunnen dan vaak niet worden waargemaakt. Wat het nog ingewikkelder maakt, is dat de gemeente ten opzichte van de verschillende uitvoerende instellingen wisselende posities inneemt. De relatie met bijvoorbeeld de welzijnsinstellingen is totaal anders dan met het arbeidsbureau, of de Kamer van Koophandel, of het onderwijs. Die relatie bepaalt wel voor een groot deel de invloed van de gemeente op het beleid van die partijen. Gemeenten zouden contracten moeten kunnen sluiten met de verschillende actoren die bij (kunnen) dragen aan het bereiken van de doelstellingen van het lokale sociaal beleid, bijvoorbeeld met instellingen, zorgverzekeraars en woningcorporaties. De gemeente heeft immers het zicht op de wijken. Misschien zou een soort 'spoorboekje sociaal beleid' voor de lokale overheid uitkomst kunnen bieden, met een inhoudelijke omschrijving van de taken, minimale voorwaarden en verantwoordelijkheden.

Politieke agenda

Een ander knelpunt voor lokaal sociaal beleid is de zeggenschap van gemeenten over zorg en welzijn: deze is maar heel gefragmenteerd. Verdwenen is de zeggenschap over kruiswerk, thuiszorg, bejaardenoorden en flankerend ouderenbeleid. De woningcorporaties zijn geprivatiseerd en werken steeds meer regionaal.

Gemeenten kunnen hun regisseursrol niet waarmaken door het gebrek aan bevoegdheden en instrumenten. Daar komt bij dat ook het beleid vanuit Den Haag versnipperd is. Gemeenten zien zich geconfronteerd met tegen elkaar inwerkende maatregelen van de departementen. Sociale effectrapportages bij nieuwe beleidsmaatregelen van het rijk zouden hier een oplossing kunnen bieden.

Een integraal sociaal beleid voeren lukt op geen enkel niveau, niet bij de gemeenten en niet bij het rijk, omdat het niet op de politieke agenda's staat. Als dat wel het geval zou zijn, zouden ministers in het kabinet en ambtenaren van de verschillende ministeries beter samenwerken en afstemmen. De positie van sociaal beleid moet daarom opgewaardeerd worden, de welzijnssector kan zeker iets doen aan majeure problemen, met resultaten die ook meetbaar zijn. Dat besef moet groeien en die overtuiging moet met harde cijfers worden overgebracht. Verder staan het lokale niveau en het rijk nog te vaak tegen

over elkaar. Den Haag is geïnteresseerd in feiten en cijfers, terwijl gemeenten meer oog hebben voor bestuurlijke in bedding die ook continuïteit garandeert. In plaats van tegenover elkaar te staan, moet er veel meer worden samengewerkt vanuit partnerships. Meer mensen uit gemeentelijke kringen, maar ook van het rijk, zouden met deze missie op pad moeten, zodat het besef van het belang van de sociale component zich als een olievlek over Nederland verspreidt.

Sociale structuurplannen

Naast het op de politieke agenda krijgen van integraal sociaal beleid, zouden gemeenten geholpen zijn met een model voor het maken van een sociaal structuurplan. Zoiets dwingt om het hele terrein te overzien, ook de verhouding met de harde sectoren. Bovendien is zo'n plan een goede aanzet voor inhoudelijke discussies, die ook gevolgd worden door politieke keuzes. Het zou moeten gaan om een model voor een gemeenschappelijke aanpak van lokaal sociaal beleid, waarin zowel de gemeenten als het rijk verplichtingen aangaan en waarin het 'duurzame onderhoud', ook van de sociale structuur, verankerd is.

De wensen

Hoe kunnen gemeenten en rijk samenwerken zodat er ruimte ontstaat voor het verder ontwikkelen en versterken van lokaal sociaal beleid? De discussiedeelnemers zetten de volgende wensen op een rijtje:

- * De noodzaak van sociaal beleid hoger op de politieke agenda krijgen, zodat betrokken ministers en ministeries meer samenwerken. Het voeren van een integraal sociaal beleid door gemeenten wordt dan gemakkelijker.
- * VWS en VNG moeten gemeenten helpen bij het maken van een sociale structuurschets.
- * Gezamenlijk aantonen dat welzijn wel degelijk een antwoord kan geven op majeure problemen als onveiligheid, criminaliteit en eenzaamheid. VWS moet partnerships aangaan met andere departementen, zoals Sociale Zaken en Werkgelegenheid, en alle mogelijkheden tot gezamenlijk optrekken benutten.
- * De VNG zou zich minder moeten richten op het bereiken van overeenstemming met de Haagse bureaucratie en zich moeten ontwikkelen tot een serviceverlenend instituut voor de leden.
- * Er voor zorgen dat de sociale infrastructuur, minstens zo belangrijk als de fysieke en de economische infrastructuur, het uithangbord wordt voor de komende kabinetsperiode.

(Dit artikel is overgenomen uit: VWS Bulletin, nr. 13, 17 juli 1997.)

Fontys Hogescholen
bestaat uit Hogeschool
Eindhoven, Hogescholen
Katholieke Leergangen,
Hogeschool Venlo,
Pedagogische Hoge-
school Eindhoven en
Pedagogisch Technische
Hogeschool Nederland.

Een 'meesterzet' voor welzijnswerkers die vooruit denken

Een internationale, academische studie in vijftien maanden? Ja, dat kan, de Fontys Hogescholen starten in januari '98 voor de tweede maal, in samenwerking met de gerenommeerde De Montfort University in Leicester (Engeland), de Mastercourse Social & Community studies. Bij deze brede interdisciplinaire sociaal-wetenschappelijke opleiding staan vernieuwende gezichtspunten binnen het terrein van het welzijnswerk centraal. Na afloop van de studie ontvangen cursisten de internationaal erkende graad Master of Arts (Social and Community Studies). Deze academische titel heeft internationaal dezelfde status als de Nederlandse doctorandus-titel. De academische kwaliteitsbewaking van het programma is onlangs door de Higher Education Quality Committee, een Britse beoordelingscommissie voor universitaire opleidingen, als uitstekend gewaardeerd.

Voor wie?

De Mastercourse is vooral bedoeld voor afgestudeerde hbo'ers van de opleiding Culturele en Maatschappelijke Vorming, Maatschappelijk Werk en Dienstverlening en Sociaal Pedagogische Hulpverlening. Ook afgestudeerden met een vergelijkbare opleiding zijn welkom.

Taal en vorm

Colleges en literatuur worden gedeeltelijk in het Engels aangeboden en de tentamens en eindschrijving worden in het Engels geschreven. Voldoende kennis van deze taal is daarom een vereiste. Inbreng van werkgevers in de vorm van onderzoeksopdrachten op het terrein van sociaal wetenschappelijk onderzoek wordt zeer op prijs gesteld.

Studieduur

De structuur van de opleiding biedt de mogelijkheid om in een tijdsbestek van 15 maanden de graad Master of Arts (MA) te behalen. Studenten die er door omstandigheden langer over doen, hebben een uitloopmogelijkheid tot 26 maanden.

Meer weten?

Wilt u meer weten over deze aantrekkelijke mogelijkheid om uitgebreid kennis te maken met nieuwe visies en ontwikkelingen op uw vakgebied? Neemt u dan contact op met Bureau Studiezaken Gamma van Fontys Hogescholen, Postbus 347, 5600 AH Eindhoven, telefoon (040) 260 57 47 of met de Course Leader drs. F. de Wit, telefoon (040) 260 59 56.

Op verzoek sturen wij u graag onze folder toe.

Fontys
Hogescholen

HSA001000142
150
Tijdschriften MO